

magazin istoric

ANUL XI Nr. 3 (120) MARTIE 1977

magazin istoric

Revistă de cultură istorică
Anul XI - Nr. 3 (120)
martie 1977

Redactor șef
CRISTIAN POIȘTEANU

Redactor șef adjuncț
NICOLAE MINEI

Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ

CONSTANTIN ANTIP
ADOLF ARMBRUSTER

VIRGIL CÂNDEA

NICOLAE COPOIU

LUDOVIC DEMENY

TITU GEORGESCU

DINU C. GIURESCU

ȘTEFAN PASCU

M. PETRESCU-DIMBOVIȚA

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

COPERTELE NOASTRE

- ① Sus: Petru Rareș, doamna Elena (soția) și domnița Ruxanda (fîica). Într-o frescă de la Mănăstirea Dionisiu (Muntele Athos); mijloc: continuitatea dinastiei și a năzuințelor ogîndită în tabloul votiv al Mănăstirii Dobrovăț — Petru Rareș, Bogdan III și Ștefan cel Mare; Jos: Petru Rareș, Iliș și logofătul Toader Bubuioag, cîtorul Mănăstirii Humor, în fresca de la Probota.
- ② Marele domn moldovean (în centru, după tabloul votiv de la Moldovița) și cîțiva din contemporanii săi: a) împăratul german Carol Quintul (pictură de Tizian); b) Francisc I, regele Franței (pictură de Jean Clouet); c) Joachim de Hohenzollern, elector de Brandenburg (pictură de Lucas Cranach) și d) Ioan Zăpolya, regele Ungariei.
(Istoria unui cîtor de țară, p. 34)
- ③ Una din nenumăratele mărturii ale prezenței romane pe pămîntul Dobrogei: statuie din marmură datînd din sec. III e.n. găsită la Tomis. În prezent, piesa se află la Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România. Fotografie realizată de Ion Oprea (Epigraful — un istoric al antichității, p. 33)
- ④ Mărturie ale înfloririi artistice în vremea domniei lui Petru Rareș, păstrate în unele cîtorii ale sale: a) stema Moldovei, sculptată în manieră renașcentistă (biserica Sf. Dumitru din Suceava); b) broderie liturgică aflată la Mănăstirea Stavronikita de la Muntele Athos; c) Mănăstirea Moldovița: detaliu arhitectonic; d-e) pagină de Tetraevanghel și broderie din tezaurul acestei cîtorii răsești; f) turn de la Mănăstirea Karakalu, Muntele Athos și iscălitura autografă a domnitorului (Istoria unui cîtor de țară, p.34)

sumar

Curierul diplomatic al Independenței. Drepturi pe cit de juste pe atît de legitime: GEORGE MACOVESCU	2
1877. Calendar bucareștean. Expectativă sau acțiune?: BEATRICE MARINESCU, ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER	6
Lucruri văzute și trăite: GRIGORE CANTILII	8
„Cît timp strălucirii oșteni nu vor pieri din aducerea noastră aminte”: FLORIAN TUCĂ	15
Graz, 1878 — prima monografie închinată eroilor Independenței: ONIȘOR CÂRCU, NICOLAE TRIFOIU	16
Cu mic cu mare, funcționari, țărani, elevi... : SIMION LUPȘAN, ION RUSU SĂRĂTANU	17
Din Birmingham, două mărturii despre anul 1877: GEORGE BUZDUGAN	17
● 1907. Țărănimea s-a ridicat ca un singur om : ION MAMINA, VASILE NICULAE ● Revista germană Die Neue Zeit despre răscoala țărănimii române	18
Noiembrie 1941. Leningradul îi înfruntă pe asediațori: I. I. FEDIUNINSKI	28
Cîțitorii scriu istorie	31
Epigraful — un istoric al antichității: D. M. PIPPIDI	33
● Istoria unui cîtor de țară — Petru Rareș: ȘTEFAN S. GOROVEI ● Mama lui Petru Rareș: ȘERBAN ORĂSCU ● „Dăm de știre Măriei Tale...”: TH. HOLBAN	34
● Rainilairivony — un iscusit reformator: A. FILIMON ● „Populația malgașă își apără și nevoile și neamul”: GHEORGHE UNC	42
Tereza Cabarrus, doamna Thermidorului și Directoratului: EDMON VALLÈS	46
Neamuri și triburi tracice. Agrianii, Apsinthioii, Piarensii și Dimensii, Tagrii: BUCUR MITREA, AL. SUCEVEANU, CONSTANTIN PREDA	50
Pagini de istorie trăită: JOSEPH PAUL-BONCOUR	52
Misiunea „doctorului”: Kersten: JOSEPH KESSEL	57
● Concursul Magazin istoric, ediția 1977 ... 26 ● Cărți sosite la redacție ... 51 ● Poșta Magazin istoric ... 62	

DREPTURI PE CÎT DE JUSTE PE ATÎT DE LEGITIME

Prof. univ. GEORGE MACOVESCU

Lupta poporului român pentru cucerirea independenței de stat s-a desfășurat, firește, în contextul mișcării generale de eliberare națională a popoarelor din Peninsula Balcanică. Răscoalele din Bosnia și Herțegovina, izbucnite în vara anului 1875, ca și cea declanșată în Bulgaria, în aprilie 1876, au făcut mai acută criza Imperiului otoman, readucînd în discuție relațiile sale cu toate popoarele supuse, într-o formă sau alta, dominației acestuia. Trebuie menționat faptul că în anii 1873-1874, românii au avut o amplă desfășurare diplomatică vizînd obținerea recunoașterii unor atribuții ale independenței. În 1876, pentru România, Serbia și Muntenegru, state care beneficiau de o largă autonomie, s-a pus problema cuceririi deplinei independențe. Deși lucrurile continuau să apară înveșmîntate în formule diplomatice liniștitoare, relațiile dintre aceste state și Poartă au marcat o înăsprire.

La izbucnirea răscoalelor antiotomane din Balcani, România a adoptat oficial o poziție de neutralitate, care să o ferească de o eventuală ocupație străină. Practic însă guvernul român era favorabil mișcărilor de eliberare din Balcani, țara noastră fiind în secolul XIX un adevărat focar pentru renașterea națională a statelor balcanice. În 1876, un comitet revoluționar bulgar își avea sediul la Giurgiu, iar patrioții bulgari au găsit pe teritoriul întregii țări, cu acordul autorităților române, un sprijin efectiv¹. Adoptînd o astfel de atitudine, România acționa totodată spre a-și lărgi autonomia, în vederea obținerii independenței de stat depline. „Vom conserva și vom menține această politică — scria la 9/21 august 1875 ministrul Afacerilor Străine, V. Boerescu, agentului român la Constantinopol, generalul I. Ghica — atîta vreme cît vom păstra credința statornică ce avem, că putem realiza năzuințele noastre și întări existența noastră națională pe cale pașnică, fără zguduiri, fără tulburări, în perfectă înțelegere cu înalta

Poartă, ale cărei interese pe Dunăre sînt identice cu ale noastre”.

În noul guvern român format la 28 aprilie/10 mai 1876, prezdat de Emanoil Costache Epureanu, portofoliul Externelor a fost încredințat lui Mihail Kogălniceanu. În declarația sa program, noul cabinet preciza că va urmări respectarea strictă a tratatelor internaționale „care statornicesc condițiunea politică a României, care-i asigură independența, care-i asigură neutralitatea”.

În acest cadru de preocupări, o atenție deosebită a fost acordată reglementării pașnice a relațiilor României cu înalta Poartă. La 25 iunie/7 iulie 1876, ministrul Afacerilor Străine al României, Mihail Kogălniceanu, a adresat lui Savfet pașa, ministrul de Externe al Imperiului otoman, o notă însoțită de un memoriu detaliat privind „problemele a căror soluționare interesează într-un înalt grad România în relațiile cu Sublima Poartă”. Nota și memoriul reluau, în fapt, ideile conținute în nota circulară adresată agenților diplomației române în străinătate, la 15/27 iunie 1876, și în care se preciza linia de conduită a guvernului român față de evenimentele ce se petreceau la sudul Dunării, enumerînd, totodată, acele probleme rămase de mulți ani nerezolvate în relațiile României cu Poarta.

În continuare se sublinia că „toate aceste cereri sînt pe cît de moderate, pe atît de juste și legitime; drepturile și interesele noastre, îndatoririle pe care le avem față de țară, ne impun obligația imperioasă de a solicita rezolvarea lor, pe care o așteptăm de foarte multă vreme”.

Cererile adresate Porții erau ample argumentate în memoriul care însoțea nota, document cunoscut în analele diplomatice drept „cele 7 puncte” ale guvernului român. Iată cîteva pasaje din comentariile memoriului în legătură cu:

„Recunoașterea individualității statului român și a numelui său istoric.

¹ Vezi *Magazin Istoric*, nr. 1/1967, 8/1973 și 12/1976.

Spre sfârșitul anului 1873, Înalta Poartă a cerut Agenției române la Constantinopol ca, în relațiile sale cu Ministerul Otoman al Afacerilor Străine, să nu mai folosească denumirea de supuși români atunci când vorbește de conaționali și de protejații noștri.

Poarta motiva astfel această cerere: „Principatele fiind vasale și locuitorii săi supuși ai sultanului, agenția nu poate să numească pe aceștia supuși români sau moldo-valahi; că, în această calitate, ele nu au dreptul să aibă alți indivizi în dependență; că de acum înainte va trebui să folosiți în corespondența dv. cuvintele nativi sau originari din cutare loc, pentru a indica bășinașii din țară; că, dacă în ciuda acestei declarații agenția va persista să nu o ia în seamă, ministerul turc se va vedea silit să considere nule și neavente toate demersurile sale».

Acum doi ani, Ministerul Afacerilor Străine al Înaltei Porți a cerut Agenției diplomatice a României să suprimă din corespondența politică cuvintele: România, diplomatic, supus român etc. și a amenințat că de acum înainte va trimite înapoi orice act în care ar figura aceste expresii. Agentul român a continuat totuși să le folosească.

La rîndul său, Ministerul Afacerilor Străine al Înaltei Porți a persistat în a da României numele de Principatele Unite ale Moldo-Valahiei, a repetat fraze ca: în Principatele vasale, în Principatele Unite ca și în alte părți ale imperiului etc., și a evitat în mod constant expresia supus român, folosind locuțiunea — nativ din Principatele Unite.

Acest război al cuvintelor continuă de atunci în toate actele de corespondență politică, iar problemele de acest fel continuă și ele, fiind de fapt rezolvate, în ciuda acestei surde ostilități de formă [...].

Această situație este umilitoare pentru cancelaria Agenției române și reclamă o soluție care să apere în același timp și interesele particularilor și demnitatea guvernului român. Statul român existind și avînd o individualitate și o viață proprie, separată, pretenția autorităților otomane, contrară practicii din dreptul public european, nu poate fi înțeleasă. Într-adevăr, se numește supus orice individ care aparține unui stat, care este cetățean al unui stat oarecare.

Fiecare dintre cetățenii noștri nu poate deci să fie decît supus român, pentru că aparține statului român, pentru că este protejatul sau cetățeanul acestui stat român care există în virtutea propriilor sale Capitulații, precum și a Tratatului de la Paris, din 1856, și al cărui nume istoric este recunoscut de marea majoritate a puterilor garante».

Explicînd în continuare punctele de vedere ale guvernului de la București, memoriul preciza că agentul diplomatic român în capitala Imperiului otoman trebuia să se bucure de toate drepturile pe care i le conferă calitatea sa. Acest fapt reieșea și din prevederile Tratatului de la Paris, care dădea „reprezentantului nostru titlul de agent, că în franțuzește capuchehaie înseamnă «chargé d'affaires», că agentul român are față de Turcia un caracter esențialmente diplomatic, că se

bucură de privilegiile dreptului ginților în baza Tratatului de la Kainardji și că este de datoria noastră să dăm țării numele ei așa cum a fost el consfințit de Constituția din 1866».

Or, Poarta contesta acest drept agentului român și el „nu figurează în corpul diplomatic. Relațiile personale ale agentului cu diverșii reprezentanți, simpatia și considerația pe care aceștia pot să i le arate nu sînt decît un corectiv mediocr, un insuficient paliativ al umilinelor care, prin agent, se răsfrîng asupra României. Personajul este acela care, mai mult decît persoana, merită considerație. Mai multe fapte de diferite feluri dovedesc în ce măsură i se refuză agentului României orice caracter oficial și cît de umilitoare și echivocă este poziția sa [...].

Nici agentul, nici personalul agenției nu se bucură în Imperiul otoman de imunitățile diplomatice care ar trebui totuși în virtutea tratatelor, să le fie recunoscute. Astfel, acum doi ani s-a întîmplat ca un pachet de broșuri expediat de ministerul din București agenției și purtînd ștampila oficială a Ministerului Afacerilor Străine al României să fie confiscat și sechestrat de cenzura otomană, fără ca reclamațiile făcute de agenție Sublimei Porți să fie ascultate.

Întîmplări de acest fel sînt multe. O enumerare amănunțită ar fi de prisos. Chiar pretensele favoruri acordate, la foarte rare răs-timpuri, agenției în materie de scutire vamală, constituie tot negarea unui drept dobîndit în principiu și care ar trebui să-i fie recunoscut în practică, conform celor mai elementare uzanțe și celor mai temeinice tradiții din dreptul ginților».

Problemele cuprinse în nota și memoriul înaintate de Mihail Kogălniceanu lui Savfet pașa aveau o deosebită importanță pentru diplomația română, întrucît satisfacerea din partea Imperiului otoman a cererilor formulate de guvernul român ar fi reprezentat, în fapt, recunoașterea independenței țării, de vreme ce individualitatea statului și numele său istoric ar fi fost recunoscute, hotărîndu-se Poarta precis delimitate, reprezentanții României admiși, cu toate drepturile, în corpul diplomatic, iar relațiile dintre cele două țări ar fi fost reglementate și printr-o serie de convenții bilaterale.

Poarta otomană nu a dat însă un răspuns acestor cereri, iar marile puteri europene le-au judecat în funcție de interesele lor. Astfel, ministerul de Externe al Franței le considera „periculoase și supărătoare”; cabinetul țarist le aprecia ca fiind „inoportune”; cît englez credea că la București se făureau proiecte secrete fie împotriva Turciei, fie a Austro-Ungariei.

Ținînd seama de gravitatea situației internaționale și nedorînd să se lase surprins de evoluția evenimentelor, la 20 iulie/1 august 1876, ministrul de Externe al României a trimis o circulară agenților săi din străinătate, cerîndu-le să atragă atenția guvernelor europene asupra evoluției situației interne a țării noastre; „Ărătați — preciza documentul — că agitația crește din ce în ce în sinul poporului; că, un mare partid politic de la noi s-a și pronunțat categoric în favoarea creștinilor; că

armata română ea însăși nu-și găsește astm-păr sub jugul disciplinei, dorind să ia parte la luptă; că, în consecință, pentru a preveni orice eventualitate, pentru a împiedica răul să ia proporții, este interesul și datoria marilor puteri din Europa creștină și civilizată să facă uz cu un minut mai devreme de toată autoritatea lor, cerind armatelor din Turcia să respecte principiile dreptului ginților și datoriile umanitare¹.

Patru zile mai târziu guvernul condus de Emanoil Costache Epureanu a demisionat. În noul cabinet format de către liberalii radicali, sub conducerea lui Ion C. Brătianu, portofoliul Externelor a revenit lui Nicolae Ionescu. Deși la început manifestase o oarecare rețineră, noul ministru s-a alăturat, ulterior, cererilor formulate de Mihail Kogălniceanu, continuând să dea instrucțiuni agentului român la Constantinopol, în care îl cerea să insiste pentru un răspuns oficial din partea Turciei.

Acțiunile diplomatice întreprinse de România în vara anului 1876, de natură să ducă la dobândirea independenței pe cale pașnică², cu concursul marilor puteri europene, nu au fost încununate de succes datorită, pe de o parte, împotrivirii Porții, iar pe de altă parte, țărilor garante interesate în menținerea integrității Imperiului otoman. Cu toate acestea, demersurile guvernului român au avut un mare rol în mobilizarea conștiinței publice a țării, în concentrarea ei spre problema obținerii independenței și, totodată, în relevarea necesității respectării drepturilor suverane ale statului

român în fața cancelariilor diplomatice și a întregii Europe.

Eșecul Conferinței de la Constantinopol, refuzul puterilor garante de a se pronunța în privința neutralității solicitată de guvernul român au determinat factorii de răspundere din București să ia măsuri spre a evita transformarea țării în teatru de operații, în condițiile în care un conflict militar ruso-turc se profila tot mai clar și pentru un viitor nu prea îndepărtat. Dar pînă atunci, guvernul a desfășurat o intensă campanie pentru apărarea integrității statului român și pentru a evita transformarea țării în teren de dispută militară între cele două imperii aflate în conflict.

În acest scop, la 5/17 aprilie 1877, ministrul de Externe a trimis o circulară agenților diplomatici români din Berlin, Paris, Roma și Viena, cerându-le să intervină pe lângă guvernele respective, arătându-le că România era amenințată să devină teatru de război.

Dar evenimentele luaseră un asemenea curs, încît războiul nu mai putea fi evitat. Guvernul român trebuia să găsească alte soluții spre a împlini dezideratele națiunii sale.

Publicăm citeva documente, după textele din Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, ilustrînd eforturile din acele zile, cînd diplomația noastră a acționat cu fermitate pentru a face să fie recunoscute și respectate drepturile legitime ale poporului român la independență deplină de stat, pentru a o soluționa pe cale politico-diplomatică.

I

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE

Nr. 6554

DOMNULUI GENERAL I. GHICA
AGENTUL ROMÂNIEI LA
CONSTANTINOPOL

București 25 iunie/7 iulie 1876

DOMNUL AGENT,

În interesul soluționării problemelor pe care ați fost însărcinat să le aduceți la cunoștința Înaltei Porți, am considerat că trebuie să adresez direct Excelenței Sale Savfet Pașa, o notă însoțită de un memoriu, identic în principiu în afară de citeva modificări ca formă, cu cel pe care vi l-am trimis cu data de 15/27 iunie curent.

Vă rog să binevoiți a înmîna Excelenței Sale Savfet Pașa aceste două documente anexate la prezenta și a căror copie am de asemenea onoare să v-o trimit pentru informarea dv.

După telegramele pe care le-am primit de la domnii Băiceanu² și Maiorescu³ am toate motivele să cred că ne este asigurat sprijinul cabinetelor de la Viena și Berlin pentru reglementarea acestor probleme.

KOGĂLNICEANU

II

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE

Nr. 6555

București 25 iunie / 7 iulie 1876
EXCELENȚEI SALE SAVFET
PAȘA, MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE

DOMNUL MINISTRU,

Prin nota pe care am adresat-o agentului diplomatic al României la Constantinopol a doua zi după venirea mea la Ministerul Afacerilor Străine al României, și care a fost citită Sublimii Porți, guvernul imperial a putut să cunoască linia de conduită pe care noul cabinet și-a impus-o față de evenimentele care se desfășoară dincolo de Dunăre.

Faptele ulterioare au dovedit sinceritatea asigurărilor date de noi, lealitatea comportării noastre.

România și guvernul său n-au găsit nici o clipă să păstreze cea mai strictă neutralitate în fața acestor evenimente și să-și impună sacrificii materiale. În scopul de a exercita o foarte riguroasă supraveghere pe întregul mal românesc pentru a împiedica formarea de cete și transportul de arme necesare insurrecției.

Guvernul princiar a întîmpinat greutăți enorme în această privință, din cauza populației bulgare stabilită în număr mare pe malul Dunării și chiar în cel al marilor mări dintre orașele noastre, și aceste dificultăți devin mai grave, dat fiind că ne aflăm în ajunul alegerilor

și că mii de bulgari au drepturi politice în România.

Cu toate acestea, angajamentele pe care guvernul Altei Sale Principii și le-a luat față de ei însuși, față de Înalta Poartă și de toate puterile garante și pe care fără nici o dificultate le reînnoiește aici, au fost permanent respectate, iar Înalta Poartă, în ceea ce o privește în mod direct, a avut dovada în fapt că România este aceea care li acoperă cu paza ei o frontieră mai lungă de trei sute de leghe, începînd de la Porțile de Fier și mergînd pînă la Marea Neagră.

În baza celor de mai sus și înțînd totuși seama de dificultățile interne ale Turciei, guvernul princiar este îndreptățit să speră că Înalta Poartă nu va înfriza să aprecieze la justa lor valoare garanțiile de pace și de liniște pe care i le dăm și că, în consecință, ea cea dintîi va înălțura toate neînțelegerile care ar putea să tulbure bunele noastre relații.

De aceea, animat de această speranță și făcînd apel la sentimentele de înaltă dreptate ale Excelenței Voastre, am onoare să apreciez aici problemele rămase de mulți ani nelămurite și a căror rezolvare interesează în cel mai înalt grad România și aș îndrăzni să zic, și Imperiul.

Aceste probleme sînt:

I. Recunoașterea individualității Statului Român și a numelui său istoric.

II. Admiterea reprezentantului României în corpul diplomatic.

III. Reglementarea situației sușilor români stabiliți în Turcia

¹ Vezi Magazin Istoric, nr. 2/1977.

² Agenții diplomatici ai României la Viena și Berlin — n.r.

și recunoașterea jurisdicției agențiilor României asupra condiționalilor lor.

IV. Inviolabilitatea teritoriului român și delimitarea insulelor de pe Dunăre.

V. Închetearea cu Turcia a unei convenții de comerț, de extrădere a răufăcătorilor, poștă și telegrafica.

VI. Recunoașterea pasaportului român și abținerea consilierilor turci de a se amesteca în problemele referitoare la românii aflați în străinătate.

VII. Fixarea frontierei dintre România și Turcia la gurile Dunării lufund-se ca bază talvegului acestui fluviu.

Toate aceste cereri sînt pe cît de moderate, pe atît de juste și de legitime; drepturile și interesele noastre, îndatoririle pe care le avem față de țară ne împing la obligația imperioasă de a solicita rezolvarea lor, pe care o așteptăm de foarte multă vreme.

Excelența Voastră va binevoi să recunoască că interesul reciproc cere să închinăm toate străduințele noastre menținerii și întăririi bunelor raporturi care există între Turcia și România, Or, lăsînd în suspensie problemele de mai sus, scopul nostru nu ar fi atîns și această stare de lucruri ar compromite cu timpul bunele noastre relații. Am însă convingerea că, sub domnia luminată a noului sultan, aceasta nu se va întîmpla.

Am credința că sfințitul Măiestrit Sale Imperiale Murad V. vor recunoaște că de această parte a Dunării se află un popor prieten și devotat, un popor care se abține de la orice fel de agresiune, se ferește de alianțe supărătoare, dorește să strîngă din ce în ce mai mult bunurile relațiilor și înțelegerea desăvîrșită cu înalta Poartă, și al cărui nelăcomed-zîmțit este să meargă alături de celelalte națiuni pe calea pașnică care asigură progresul marilor interese ale civilizației.

Stăduindu-ne să respectăm și să facem să fie respectate tratatele care ne-au garantat existența, susțînguindu-ne de la orice influență de natură să tulbure relațiile noastre cu puterile garante, și mai ales cu înalta Poartă, de care ne leagă trecutul istoric și interesele noastre prezente și viitoare, simțim nevoia de a vedea rezolvate chiar la începutul domniei Măiestrit Sale Murad V. toate problemele în suspensie, și a acestor rezolvare, atît de fierbinte dorită de România, nu va însemna pagina cea mai puțin glorioasă a domniei noului împărat al otomanilor.

Acesta este scopul demersului pe care am cinstea să-l fac prin prezența. Excelența Voastră va găsi dezvoltarea largă în memoriul anexat considerentele care pledează în favoarea cauzei noastre.

Păstrînd față de înalta Poartă o politică pașnică și loială prin neutralitatea noastră, acoperind o frontieră întinsă împotriva invadării insurecției bulgare, hotărîți să perseverăm pe această cale pașnică chiar cu prețul celor mai mari sacrificii, noi sperăm că guvernul imperial va consimți să adopte față de România o politică pe cît de binevoitoare pe atît de dreaptă și în orice caz conformă intereselor celor două țări.

Cu această convingere, profit de ocazie pentru a vă asigura, Domnule meu, de înalta considerație cu care am onoarea de a fi al dumneavoastră prea plecat și prea supus servitor.

KOGĂLNICEANU

III
[CIRCULARĂ CĂTRE AGENTII
DIPLOMATICI ROMÂNI DIN
WIENNA, PARIS, BERLIN ȘI
ROMA]
BĂLĂCEANU
CALLIMAKI-CATARGI
DEGRE
BAROZZI

Scrisoare cifrată

[București], 5/17 aprilie 1877

Ni se spune din toate părțile că, turcii se pregătesc să invadeze România pentru a ocupa mai multe poștile pe teritoriul nostru, a distruge și să forțeze și a cucerii chiar București, reședința guvernului. Acest zvon este mai mult sau mai puțin confirmat de o convorbire pe care gerantul Agenției României la Constantinopol a avut-o de curînd cu Savfet Pașa, cu prilejul unei cereri adresate acestuia din urmă, și de o scut de nenorocirile războiului, renunțînd [pentru aceasta] la trecerea Dunării.

În fața gravității acestor vești, facem apel la puterile garante care știu cît de corectă a fost atitudinea noastră într-o perioadă cînd o acțiune de pace noastră ar fi putut avea urmări supărătoare pentru Turcia. La recomandările puterilor am păstrat cea mai strictă neutralitate timp de aproape un an și cu prețul celor mai mari sacrificii.

Ne adresăm deci azi acelorasi puteri cu rugămînta de a face presiuni asupra guvernului otoman pentru ca România să nu devină un teatru de război.

Invadarea României de către armata și basbuzucii turci nu ar putea fi justificată de trecerea armatei ruse, după cum se face să se creadă la Constantinopol. Armata rusă se va limita doar să traverseze țara noastră cu asentimentul, mai mult sau mai puțin tăcut al puterilor. Noi nu am putea face ceea ce Europa nu face. Dar dacă nu ne putem opune trecerii armatelor ruse, aceasta nu dă Turciei dreptul de a transforma România în teatru de război. Dacă aș putea ne părăsesc în momente atît de critice și permit Turciei să-și pună amenințările în practică, vom fi obligați să ascultăm de sfatul proprii noastre disperări.

Vă rog să vă înțîlitiți de urgență cu Excelența Sa Ministrul Afacerilor Externe (ai țării respective), să-i expuneți gravitatea situației și să-i cereți intervenția energică în sensul de mai sus. Guvernul Alteței Sale Prințepale Carol contează mult pe sprijinul binevoitor al guvernului austro-ungar, german, francez, italian pentru a ne evita nenorocirile și calamitățile unui război.

Aștept un răspuns imediat.

KOGĂLNICEANU

IV
GERANTULUI GHICA

6/18 aprilie 1877, Constantinopol
Nr. 36

Răspundînd-i lui Savfet Pașa în sensul telegrammei pe care în caz că veți fi înțepat din nou în privința atitudinii noastre față de Rusia.

Cît despre atitudinea noastră față de Turcia, declarați că Tratatul de la Paris constituie îndreptulul nostru și că nu vom permite nicodată invadarea României de către trupele turcești. Dacă Savfet Pașa va pune și alte întrebări, răspundeți că nu aveți instrucțiuni și că le veți cere.

V
TELEGRAMĂ CIFRATĂ
DOMNULUI KOGĂLNICEANU,
MINISTRU AL AFACERILOR
STRAINE

Paris, 7/19 aprilie 1877

Ducele Dezcares a transmis telegrafice ambasadorilor Franței la Londra și Viena apelul pe care l-am adresat în numele guvernului român și i-a însărcinat să invite cabinetele englez și austriac la un demers comun pe lîngă Poartă, în scopul de a evita transformarea teritoriului nostru în teatru de război. Trebuie să adaug că Dezcares se vestește de curînd foarte mult, fiind prea puțin convins de succesul acestei propuneri. Chiar dacă aceasta ar fi întîmpinată favorabil la Londra și Viena, el se teme că ea nu ar avea timpul să-și facă efectul la Constantinopol, unde nu se va mai da ascultare nici unui demers de îndată ce vestea trecerii Frutului (de către armata rusă) va fi cunoscută. Cît despre această apropiată eventualitate nu este cazul să ne mai îndovim, deoarece sosirea țarului la Chișinău este anunțată pentru duminica viitoare, armata rusă trebuind imediat să înainteze. Comunicați-mi dacă mă pot prezenta la ambasadorul Turciei ca și la ceilalți.

CALLIMAKI-CATARGI

VI
EXCELENȚEI SALE
DOMNULUI KOGĂLNICEANU,
MINISTRU AL AFACERILOR
STRAINE
AGENȚIA DIPLOMATICĂ A
ROMÂNIEI LA ROMA

Nr. 404

Roma, 17/19 aprilie 1877

DOMNUL MINISTRU,

După cum am avut onoarea de a vă informa prin scrisoarea mea telegrafică de ieri, l-am văzut pe domnul Melegari căruia l-am comunicat pe cea a Excelenței Voastre din același zi.

Impresia produsă asupra ministrului a fost vizibilă nepăcătuit.

El m-a autorizat să vă rog a fi convins, că guvernul regelui, cunoscînd poziția României în actualele împrejurări, își dă seama de toată gravitatea sa și că dacă ar fi deplin numai de Italia, această poziție nu ar fi atît de critică, că totuși chiar azi (6/18 a lunii curente), Ministerul regal va telegrafia însărcinându-l sau cu afaceri la Constantinopol, dîndu-i instrucțiuni precise în sensul scrisorii Excelenței Voastre și identice cu cele care li fuseseră date, sub formă de protest, împotriva invaziei basbuzucilor și piergiovina; că deoarece acțiunea Cabinetului italian nu poate fi de cît colectivă, va informa de urgență atît pe colegii săi cît și pe M.S. Regele și că îmi va comunica, cu mai multe precizii rezultatul acestei deliberări; că pînă atunci, mă rog să repet Excelenței Voastre că îl priveșc.

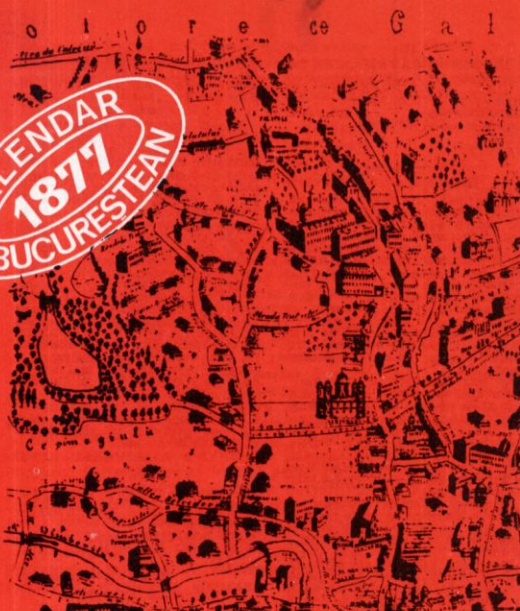
Am ieșit din această audiență profund emoționat și recapitulînd cuvintele pe care le auzisem, am regăsit în ele acel ton de sinceritate și de bunăvoință care-i caracterizează pe dl. Melegari, și de care sînt convins.

Primiți, vă rog, Domnule Ministru, asigurarea înaltei mele considerații.

CAMIL BAROZZI

CALENDAR 1877 BUCUREȘTEAN

de
V
e
r

țara noastră în momentul în care Rusia se va hotărî să înceapă războiul.

● 18 FEBRUARIE/2 MARTIE:

o știre transmisă din Viena de către Agenția Havas anunță viitoarea călătorie a generalului Ignatiev, ambasadorul Rusiei la Constantinopol, în unele capitale din Europa Apuseană; apare *Revista armatei*, al cărei președinte de comitet este generalul medic C. Davila; în coloanele ziarului *Unirea democratică* apare studiul *Suveranitatea României față cu dreptul ginților*, al lui C.C. Ștefănescu, consilier la Curtea de Apel din București; lucrarea se referă la drepturile României ca stat suveran, drepturi ce decurg din tratatele încheiate de voievozii Mircea cel Bătrîn, Vlad Țepeș, Bogdan III și Petru Rareș cu sultanii turci și argumentează juridic că „orice pretenții și-ar aroga Poarta și care ar putea atinge independența de fapt și de drept a țării sînt nule și neavente”.

Expectativă sau acțiune?

BEATRICE MARINESCU,
ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER

Dacă în luna trecută Constituția lui Midhat-pașa stîrnise încă la București proteste și argumentări în apărarea autonomiei țării, conform vechilor drepturi atestate prin Capitulații¹, dacă se manifestaseră încă ezitări în stabilirea unei atitudini precise față de evoluția „crizei orientale”, cronică bucureșteană înregistrează fapte și opinii care încep să precizeze un nou curs politicii externe românești. Problema ieșirii din expectativă, a trecerii la acțiune, în scopul dobîndirii neatîrnării depline față de Poartă, prin pregătirea pentru un viitor război cu puterea suzerană și a unei alianțe cu Rusia, au stat în centrul atenției opiniei publice cit și a unor confidențiale contacte diplomatice.

Răsfoind presa și arhivele diplomatice, să urmărim mai departe calendarul bucureștean al anului 1877.

Februarie- martie 1877

● 17 FEBRUARIE/1 MARTIE:

analizînd situația internațională, ziarul *Românul* pledează în favoarea unei apropieri de

¹ Vezi *Magazin Istorie*, nr. 3/1975.

Rusia, care, în ciuda unor scopuri proprii urmărite în Balcani, favorizează lupta pentru independență a popoarelor sud-est europene; I.C. Brătianu asigură pe baronul Stuart, agentul diplomatic rus la București, că România va semna convenția ce urmează să stabilească condițiile precise de trecere a trupelor țariste prin

● 19 FEBRUARIE/3 MARTIE:

ziarul *Românul* publică o telegramă din Constantinopol a Agenției Havas în legătură cu începerea negocierilor de pace dintre Imperiul otoman și Muntenegru; aceeași agenție transmite știrea cu privire la acceptarea condițiilor de pace de către Serbia.

● 21 FEBRUARIE/5 MARTIE:

D.A. Sturdza demisionează din nou; în calitate de ministru al Finanțelor, el ceruse reduceri mari la bugetele ministerelor, în special la cel de Război; guvernul n-a acceptat însă propunerea; primul ministru preia ad-interim portofoliul Finanțelor.

● 24 FEBRUARIE/8 MARTIE:

ziarul *Românul* relatează o altercație între o subunitate

română de pe Insula Dino din fața Giurgiului cu militari turci, căreia Poarta „ar voi să-i dea proporțiunea unui conflict internațional, prezentându-l ca o călcare de teritoriu cu mîna armată a românilor”; insula intra de fapt în componența teritoriului României.

● 4/16 MARTIE:

consulul general al Franței la București, Fr. Debains, raportează guvernului francez despre interpellarea din Senat cu privire la zvonurile legate de intenția Rusiei țariste de a ajunge la gurile Dunării; premierul român I.C. Brătianu declară că nu știe nimic despre această problemă.

● 8/20 MARTIE:

I. Bălăceanu transmite la București știrea iminentei semnării în capitala britanică a unui protocol între marile puteri cu privire la necesitatea introducerii unor reforme în Imperiul otoman pentru populația creștină; prin încheierea acestui act urmează ca Turcia și Rusia să demobilizeze; ziarul *Timpul* susține că în întrederea de la Livadia (29 septembrie-11 octombrie 1876) a primului ministru român, I. C. Brătianu, cu conducătorii politici ai Rusiei țariste, nu s-ar fi obținut pentru România rezultate satisfăcătoare; în numărul său din 16/30 martie, *Românul* combate afirmația ziarului conservator.

● 13/25 MARTIE:

inaugurarea clubului partidului de centru în saloanele Palatului Dacia, etajul I; în conducere sînt aleși: Dimitrie Ghica („beizadea Mitică”), în calitate de președinte, Chr. Tell, V. Boierescu, Alex. Orăscu, P. Cazimir, D.P. Vioreanu, C. Exarcu, G.G. Meitani; această grupare se declară pentru in-

dependență, dar fără angajarea țării în război, pentru a nu transforma teritoriul românesc în teatru de operații.

● 16/28 MARTIE:

senatorul Apostoleanu din partidul de centru acuză în Senat guvernul că a împins țara în preajma falimentului financiar, datorită concesiunilor construcției căilor ferate; cit privește politica externă, el își manifestă dezacordul față de poziția guvernului de a consimți la o viitoare denunțare a Tratatului de la Paris; în răspunsul său, primul ministru apreciază acuzația referitoare la afacerea Strousberg ca „o armă toxică” a opoziției, respingînd totodată și criticile aduse politicii externe; Fr. Debains, în raportul trimis la Paris, remarcă concursul indirect dar foarte pronunțat al guvernului român acordat ofițerilor ruși în misiune la București pentru a culege informații în vederea viitoarei treceri a armatei ruse prin România; conform anunțurilor din presă, în librării se găsește cartea lui Jules Michelet *Principatele Dunărene*¹, în traducerea lui N. Nenovici; lucrarea marelui istoric francez a avut o contribuție valoroasă în popularizarea istoriei românilor și a făcut cunoscute opinii publice europene principalele obiective ale luptei noastre politice în secolul trecut.

● 17/29 MARTIE:

în continuarea dezbaterilor din Senat asupra interpellării senatorului Apostoleanu, președintele partidului de centru, D. Ghica, propune o moțiune de susținere a premierului I.C. Brătianu, dar cu condiția includerii în cabinet a unor personalități din opoziție, printr-

care: M. Costache-Epureanu, D.A. Sturdza, M. Kogălniceanu sau G. Vernescu; această moțiune, cit și cea de neîncredere în guvern, propusă de senatorul Apostoleanu, sînt respinse; conform telegramelor de presă, tratativele de pace între Imperiul otoman și Muntenegru au fost rupte; totodată se comunică o știre din Petersburg despre inevitabilitatea unui război ruso-turc, prevăzîndu-se că „Europa nu se va interesa de soarta creștinilor din Turcia”; agentul diplomatic al Rusiei la București insistă pe lângă I.C. Brătianu să se urgenceze încheierea Convenției ruso-române; premierul român declară că în cazul izbucnirii războiului, el va fi gata să o semneze; Senatul votează proiectul de lege relativ la organizarea teatrelor în România. „Trebuie să se organizeze teatrul — declara ministrul Justiției, I.I. Câmpineanu — pentru ca publicul să găsească o distracție morală, un spectacol înaltător, iar nu să silim pe public a se grămădi în cafenele infecte; trebuie să lucrăm pentru propagarea istoriei naționale și teatrul e una din instituțiile cele mai apte pentru a face aceasta”.

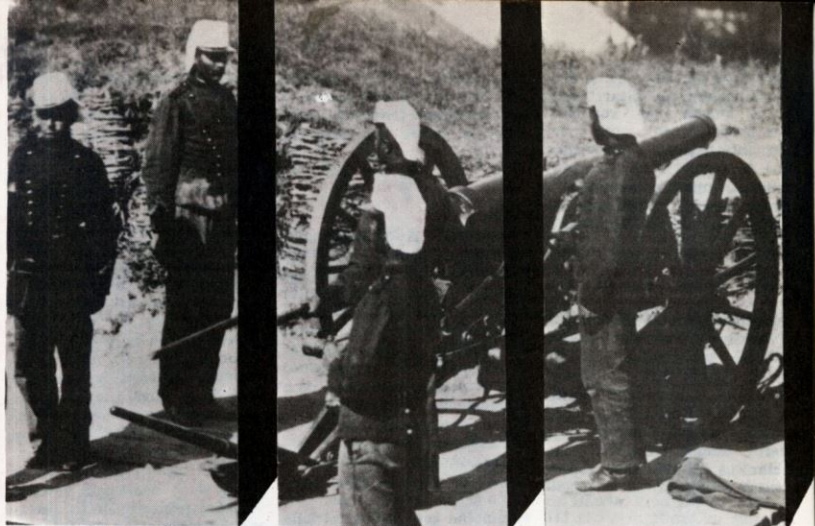
● 18/30 MARTIE:

I. Bălăceanu comunică din Viena conținutul convorbirii avute cu ambasadorul Înaltei Porți, Aleco-pașa; acesta amenință cu ocuparea României, în urma incidentului de frontieră din Insula Dino.

● 19/31 MARTIE:

telegramele de presă anunță încheierea Protocolului de la Londra, prin care marile puteri semnate recomandă Porții acordarea unor libertăți popoarelor supuse; în același document se cere demobilizarea trupelor otomane și țariste.

¹ Vezi *Magazin Istoric*, nr. 1/1973.

LUCRURI VĂZUTE ȘI TRĂITE (I)

GRIGORE CANTILLI

„Era în anul 1866, în luna lui mai, exact în noaptea de 7 spre 8 mai. Mă înfăceam în țară dintr-o misiune cu care fusesem încredințat în Italia, spre a studia organizarea armatei italiene [...] Căldăream într-un vagon de clasă I, pe drumul de la Budapesta la Baziaș [pe atunci în Imperiul habsburgic], unde dimineața trebuia să mă îmbarc pe un vapor al Societății dundrene, spre a coborî Dunărea pînă la Giurgiu și de aci a mă duce cu trăsura la București. Acesta era singurul mijloc mai lesnicios de comunicație între România și străindale, drumuri de fier neexistind pe atunci, ceea ce făcea că eram la capriciul aștei societăți austriace, care abuza clii putea de pozițiunea ei [...]».

La Baziaș, vaporul «Sofia» ne aștepta, unul din cele patru vapoare accelerate care făceau cursul dintre Galați și Baziaș — «Franz-Josef», «Orientul», «Karl-Ludwig» și «Sofia». Îmbarcarea, ca toate îmbarcările, s-a făcut repede, căuțind fiecare să-și găsească un pat într-o cabină, fără să se uite nici în dreapta nici în stînga, și, îndată găsit, toți căldătorii, sau mai toți, se suiră pe pod [punte] de unde aveau să admire împundătorul și mărețul spectacol al Dunării, străbătînd strîmtoarea munților pînă la Porțile de Fier.

Intr-un colț al podului, zării pe locotenentul Filip Leș, ofițer din Regimentul 7 de infanterie, copilul soției colonelului Mitică Kretzulescu, din căsătoria dinții. Seda pe o bancă pe bordul vaporului. Nu văzusem pe Leș de vreo doi ani și ca înția figură, nu numai românească, dar și prietenească, ce vedeam după mai mult timp de lipsă din țară, îmi pricinu o bucurie nespusă; cu mințile întinse mă îndreptai spre dînsul spre a-l îmbrățișa. La rîndul lui, îmi păru afit de surprins de a mă vedea acolo, încît nu șita cum să-mi arale sentimentele lui de bucurie, căci îl găsi, dacă nu rece, dar stingaci, fără să știu la ce trebuia să aribui această. Înția împresie recută, se apropie de mine spre a-mi împărtăși sentimen-

tele noastre, care de astă dată redeveniseră ce erau altă dată, afectuoase, amicale [...]. Uitîndu-mă drept în fața lui Leș, văd și cu ochii lui se aținea u către ceva care era către spatele meu, și fără a-mi răspunde la ceea ce vorbeam îmi zise:

— Iartă-mă, uite pe Iancu Brătianu [Ion C. Brătianu], îmi face semn să mă duc la dînsul! [...]

Peste vreo două ore, Brătianu și cu Leș se suiră iarăși pe pod și amîndoi se îndreptară spre mine. Brătianu, glumea cu lăldăuana, după ce mă întrebă de unde veneam și ce am văzut pe acolo, îmi zise:

— Acum, că ai văzut altele lucruri, îndată ce vei sosi la București, avem să te închidem, căci d-la ai fost adjutantul generalului Savel Manu¹, și trebuie să știi multe de ale lui...

— Lasă astlea pentru la București, cucoane Iăncule, dar spune-mi, găsit-ai vreun prînz să punei în locul lui Cuza?

— Nu știu că prînzul Carol de Hohenzollern a primit? — Știu, dar de la primit pînă la venit în țară este mult și nu știu dacă Austria-l va lăsa să treacă.

— Nu știu, domnule, adăgă Brătianu rîzînd, că Dumezeul românului este mare? [...]

Cînd era să se apropie de Severin, văd că Brătianu și Leș se pregădesc să se dea jos din vapor.

— Dar unde te duci, cucoane Iăncule?, îi zisei eu. Te dai jos aici?

— Da. Mă duc drept la Pitești, căci nu mi-am văzut Olteanca — pe neavastă-sa, așa o numea — de mult și p-aci îmi vine mai aproape.

— Dar tu?, zisei lui Leș.

— Mă duc la o moșie care mi-a lăsat-o mama moștenire și care este pe lîngă Severin [...]

¹ Savel Manu, ministru de Război al ultimului guvern din timpul domniei lui Al. I. Cuza — n.r.

Vapourul acestuia la Turnu-Severin și călătorii cu destinație acolo se îndură joia, trebind unul câte unul, pe dinaintea impiegtului de control al vaporelor, care primea bilețul cu care se făcuse călătoria. Văzui înțeli pe Brătianu — dintre persoanele ce cunoșteam — înaintea cărui polițaiul orașului și funcționarii admi și al portului se închinăru cu respect [...]. Deodată însă zăririi pe Filip Lens că vine în fuga mare spre vapor și, oclându-l-mă pe punte, mă roagă să viu grabnic la pământ, arătând-mi apune ceta foarte interesant și foarte de mare importanță. Mă coborîi repede și, îndată ce mă apropias de dînsul, îmi zise:

— Hai iule la Prefectură, te chiamă Brătianu...

— Fuși încolo, îi răspunsei eu rîzînd. Ce, dacă Brătianu vroește să mă arezeze, după cum mi-a spus astăzi dimineață, n-are destul timp s-o facă de mine încolo, la București?

— Nu este vorba de nici o arestare, ci de binele d-tale, îi fu jur pe parola mea de onoare. Vîno și nu mai pierde timp, căci vaporul pleacă îndată...

Insistența și sinceritatea cu care-mi vorbea, mă înduplecără să ne îndreptăm spre oraș, cîndînd în apropiere o lîcără. Din nenorocire nu era nici una și ci să ne ducem pe jos pînă la Prefectură, nici vorbă era. În așteptare ca un gardian să ne aducă una, „Sofia” suia înăuntru clopot de plecare, ceea ce însemna că mă asea 10 minute pînă la sunarea a doua și 15 pînă la sunarea a treia sau la plecarea.

— Vezi, zisea lui Lens, cu toată bunăvoința ce am, nu pot să te mai urmez la Prefectură, căci pierd vaporul. Spune lui Brătianu că nu teama de a fi arestat, adăogă rîzînd, dar teama de a pierde vaporul m-a împiedicat să mă duc la dînsul.

Păcat, îmi răspunse Lens, dar fă un serviciu dacă este așa: dă plicul acesta — zise el scînd un plic mare de hîrtie de sub haină — îndată ce vei ajunge la Giurgiu Prefecturii de acolo, sau cui îi-l va cere în numele lui Brătianu!

— Dacă este numai atît, lucrul este ușor de lot, și fii sigur că se va face așa cum cere cucoana, lăncu [...]

Vaporul plecă către 6 ore seara. Pînă a doua zi clopot de plecare, am fost singur fără nici o altă cunoștință, petrecînd mai toată seara pe pod, privind la lună și la spumele cu care roțile vaporului brăzda Dunărea. A doua zi de dimineață, svindum-mă în salon ca să-mi iau cafeaua, dădui cu ochii de doctorul Fotino¹, nechi și bun prieten, medic de regiment clasa I la Spitalul militar, unul din favorii doctorului Davila. Ne sărutăm cu multă bucurie și începîm să ne gîsim fiecare ce-am făcut de cînd nu ne mai văduserăm [...].

Clopotul vaporului ne anunță sosirea la Giurgiu și o lume imensă ca nealtdată aștepta sosirea lui.

— Ce o fi toată lumea asta aici adunată?, zise Fotino.

— Nu știu, dar iată că prefectul Ioan Arion și Nicu Trăsnea, impiegtat la Ministerul Afacerilor Sîrdine, care se îndead în spre punte, pîne că ar călă pe cinetă... În adentr, și călău pe cinetă și a cel cineva eram eu, căci îndată ce mă zăriră se nădușiră spre mine, tragîndu-mă la pământ. Prefectul îmi zise într-un stil oficial:

— Domnule căpitan...

— ... în numele guvernului sînteți arestat, zisei eu rîzînd.

— Nu, răspunse el, sînteți autorizat a da domnului Nicu Trăsnea scrisoarea ce Măria Sa Carol de Hohenzollern l-a încredințat la Turnu Severin.

— Ce Hohenzollern, nene, ce scrisoare a Măriei Sale, nene? Ce vrei să glumești? Doar cu vaporul dăta vin de la Bozias și n-am văzut nici un prinț pe dînsul; am vorbit cu Brătianu și nici el nu știa nimic de dînsul. La lăsa-ți-mă în pace.

— Iaca și scrisoarea guvernului dacă nu vrei să dai plicul ce ai, îmi zise atunci Nicu Trăsnea, întinzîndu-mă a scrisoarea de forma scrisorilor ordinare. Citește-o mai iute și dă-mi plicul ca să pot pleca la Constantinopol chiar cu vaporul acesta, căci acolo este anunțarea prințului dăta înalta Poartă, despre sosirea lui în țară!

— O fi, nene, și ce citești voi, răspunsei tînd scrisoarea în mînd, dar repetă că eu era nici un prinț pe vapor, că doar n-aveam orbul gînditor.

Scrisoarea ce-mi educea Trăsnea și pe care o pădrez între hîrtile mele, era eliberată cam în sensul acesta: Domnule căpitan, sînteți autorizat a încredința domnului Nicu Trăsnea scrisoarea Alteiței Sale Prințului de Hohenzollern care vi s-a dat la Turnu Severin ieri. Primiți, vă rugăm, domnule căpitan, încredințarea pîne ocheile noastre considerăm. Iscăldii erau: colonel Nicolae Haralamb — locotenent domesc, Ion Ghica — ministrul Afacerilor Sîrdine, maior D. Lecca — ministrul de Război,

iar în jurul acestora asea adresa: D-lui Căpitan Grigore Cantilă, din Stat-major [...].

Nu mai îndepăna nici o îndoaială că pe vaporul „Sofia” fusese și prințul Carol de Hohenzollern, fără însă ca nimeni să-mi poată spune, cum și ce fel, de vreme ce Brătianu a stat mai tot timpul cu mine și cu Lens de vorbă. Mirarea aceasta odată trecută, scosei din sacul meu hîrtia dăta de Lens și care nu-mi alifuse curiozitatea că cine era cel care în tot timpul călătoriei m-a fost în păstrarea mea, și o înninai lui Trăsnea, care ca fulgerul se sui cu dînsa pe vapor, ca să plece la Constantinopol [...].

Peste trei zile, ofiterii din garnizoana București au fost prezentați la palat prințului și, cu ocazia aceasta, maiorul Lecca, ministrul de Război, m-a prezentat personal lui vodă Carol, ca acei ce fussem pe vaporul „Sofia” cu dînsul, la care mi-a zis:

— Je voyageais en 2^e classe, et vous en 1re, c'est pourquoi vous ne m'avez pas vu, et vous ne deviez pas me voir! [Eu călătoream cu clasa a doua, iar do, cu a-nifia, de aceea nu m-ați văzut, și nici nu trebuia să mă vedeți!].

Am reprodus aici un pasaj din primele pagini ale însemnărilor memorialistice ale generalului de divizie Grigore Cantilă. Păzără reprezentativă a corpului ofiteresc român din secolul trecut, activitatea lui s-a întins pe o lună perloadă de timp, caracterizată prin ample faze militare sociale și politice, prin numeroase măsuri impuse de procesul de modernizare a statului român. A fost implicat în evenimente deosebite și de aceea, în afara harului de povestitor, însemnările sale au și valoare istorico-documentară.

Tatăl său — Pannat Hagl Hristu Cantilă — era originar din Macedonia. Venit în România, s-a căsătorit cu Maria Rădulescu din Tîrgoviste. Au avut șase copii: o fată — Sofia și cinci băieți: Ion, Ghilă, Vasile, George și Grigore. La via familiei din comuna Valea Călugărească a văzut lumina zăcl în 1838, Grigore Cantilă. Ca și ceilalți frați, s-a bucurat de o educație aleasă. Cînd, în 1855, a intrat în școala militară stăpînea mai multe limbi de cîrăleală universală (germana, franceza, italiana, greaca). În 1857 a primit gradul de sublocotenent de infanterie, iar la 3 decembrie 1860 a fost avansat locotenent. În 1865 era căpitan de Stat major și îndeplinea funcția de adjutant al ministrului de Război. În același an a publicat lucrarea Explicarea sistemului metric, utilă celor care doreau „să transforme vechile și obișnuitele măsuri în cele metrice, adoptate atunci”.

Un ordin al Ministerului de Război din 13 aprilie 1865, îl înmănușea pe Grigore Cantilă pentru a urma cursurile Școlii de aplicații de stat major din Franța. Ajuns la Paris, fără a se da o explicație, a fost anunțat că nu a fost admis în respectiva școală. De la Paris, Cantilă a făcut o călătorie în Scoția, inaugurînd prin aceasta seria de călătorii în străinătate, pasluie căreia l-a rămas fidel toată viața. A îndeplinit apoi o serie de misiuni în cadrul diferitelor departamente militare italiene, cu care prilej și-a dezvoltat pregătirea militară. La plecarea din această țară, regele Victor Emmanuel II l-a conferit Ordinul „Sîntii Mauriclu și Iazăr”.

Întors în țară la începutul lunii mai 1866, în condițiile povestite la începutul acestor prezentări, a redactat foaia militară săptămînală — Luptătorul, care a apărut pînă în luna iunie 1867. A fost numit, rînd pe rînd, secretar al Comitetului consultativ militar, șef de cabinet al ministrului de Război, comandant al Diviziei I și apoi șef de stat major al Diviziei 4 teritoriale. În 1869, Ministrul de Război l-a trimis, pentru patru luni, ca atașat pe lîngă ministrul de resort din Berlin, „pentru a studia sistemul de organizare al armatei prusiene”. S-a întors în țară la 20 septembrie 1869 și a parcurs, pînă în ianuarie 1875, treptele ierarhiei militare, ajungînd la gradul de colonel.

Dol anul următor, în aprilie 1877, Grigore Cantilă a primit comanda Brigăzii 1 din Divizia 4, în compunerea căreia intrau Regimentele 7 linie, 13 și 14 dorobanți și Batalionul 2 vînător. Brigada sa a luat parte la operațiile de la Oltenița, Bechet și Izlaz, iar mai apoi la luptele pentru ocuparea Plevnei. Începînd cu data de 5 decembrie 1877, a primit comanda Brigăzii 1 din Divizia 2 infanterie, participînd la operații pînă în faza finală a războiului.

După război, Cantilă a fost numit secretar general al Ministerului de Război (1880) și în 1884 avansat la gradul de general; în 1893 a ajuns general de divizie și inspector general al cavaleriei. În lucrarea sa intitulată Corespondența generalului Gr. Cantilă, publicată în 1931 și pe care am folosit-o în redactarea acestor rînduri, generalul Radu R. Rosetti făcea următoarea remarcă despre înaltul spirit de exigență profesională al lui Gr. Cantilă: „Dorînd să fîrsească de a împune altora același chip conștiințios de pregtărie proprie și de executare a serviciului l-a creat mulți dușmani și a dat naștere unei sîrli

¹ De-a lungul anilor, a vizitat Olanda, Franța, Spania, Italia, Germania, Turcia, Grecia — n.r.

de spirit care a făcut ca generalul Cantilli să părăsească armata la 10 mai 1895, după patruzece și unu de ani, pentru unul și zece zile de serviciu, cu mult înainte de a fi ajuns la limita de vîrstă legală”.

Însemnările sale memorialistice, păstrate în două caiete, poartă titlul Amintirilor. Lucruri văzute și trăite. Ele încep cu anul 1893 și se referă la aproape tot restul vieții autorului lor (decedat în 1908). Cu excepția unui fragment publicat în Revista armatei, nr. 2, din 1914, ele au rămas inedite.

Începem cu acest număr al revistei publicarea unor extrase din însemnările generalului Cantilli. Deoarece autorul nu prezintă evenimentele în ordine cronologică, fragmentele care urmează au fost selectate spre a răspunde acestor necesități istoriografice. Pentru început am reținut cîteva episoade din timpul luptelor purtate de armatele ruso-române pentru ocuparea Plevnei — punctul principal al sistemului de fortificații otomane de la sudul Dunării, de a cărui soartă a depins în ultimă instanță însuși eșirul războiului.

Subunitățile Brigăzii I comandată de Cantilli au luptat parte activă la luptele din jurul Plevnei. La 27 august, Regimentul 18 dorobanți a cucerit redanul¹ din fața re-

tei Grivița I; trei zile mai tîrziu, cînd sub comanda lui Cantilli s-a aflat întreaga rezervă a Diviziei 4, alte două subunități din Brigada I s-au distins în luptă — Regimentul 14 dorobanți și Batalionul 5 vînători — aducîndu-și un aport prețios la ocuparea redutei Grivița I. O comportare bravă a avut Regimentul 7 înale în timpul luptelor din 7 octombrie. În ziua de 12 octombrie, trupe din Brigada Cantilli s-au integrat în atacul pe care unitățile comandate de generalul Gurko l-au dat asupra Gorni-Dubnicului, pentru ca în ziua de 28 noiembrie, artileria brigăzii și un batalion din Regimentul 14 dorobanți să lovească în flanc trupele comandate de Osman pașa care încercau să iasă din Plevna.

Textul amintirilor a fost transcris după rigorile ortografiei actuale, păstrînd însă particularitățile stilistice specifice autorului. Întreruperile au fost marcate prin trei puncte între paranteze drepte, iar cuvintele introduse de noi semnale prin același gen de paranteze.

Titlurile și substituirile aparțin redacției Magazin istoric.

Marian ȘTEFAN,
Vasile ȘIMANDAN

Secvențe din epopeea Plevnei

În ziua de 24 august 1877, Divizia 4 activă, sub comanda colonelului Alexandru Anghelescu, avînd ca brigadierei pe colonelul Grigore Cantilli — la Brigada 1 și pe colonelul Grigore Borănescu — la Brigada 2 și un divizion de artilerie, se afla din dimineața acelei zile bivacuată pe platoul din fața Verbifei, unde sosise după un marș de noapte [...]. Către trei ore după-amiază sosi generalul Cernat, comandantul tuturor trupelor românești din fața Plevnei [...]. Știa — zicea el — că se proiectează un atac pentru ziua de 30 august, ziua împăratului Alexandru, care se afla în mijlocul trupelor rusești și că se vorbise de înaintarea Diviziei 3 și 4 înspre Plevna. Lucru mare nu spunea, însă tăcerea sa era o prudență necesară în operațiile de război [...].

Ne așezăram călare pe șoseaua care duce de la Poradim² la Plevna și în ziua aceea chiar se începu bombardarea Plevnei, bombardare la care răspuseră turcii cu cea mai mare vioiciune.

În condițiile acestea am început adevăratele operații în campania din Bulgaria [...].

¹ Lucrare de fortificații cu unghiuri feste în afară — n.r.

² Aici își stabilise cartierul său prințul Carol, comandant suprem al trupelor aliate care asediau Plevna; era secundat de generalul rus Zotov — ca șef de stat-major și de generalul Al. Cernat — n.r.

Autorul memoriilor din care publicăm aceste pagini

În p. 8: artileristi români pe frontul luptei pentru cucerirea independenței (fotografie de Carol Popp de Szathmari, aflată în fondurile Bibliotecii Centrale de Stat)

Furtunosul consiliu de război

Pe la jumătatea lui noiembrie 1877 dar, pe cînd mă aflam în poziții la Dolni-Etropol, generalul Dimitrie Racoviță — ce înlocuise pe colonelul Anghelescu la comandamentul Diviziei 4, în care mă aflam și eu comandant de brigadă — mă chemă foarte urgent la cartierul diviziei, care se afla la

Gorni-Etropol. M-am dus îndată. Acolo am găsit pe generalul Ganești, generalul Danilov, generalul Kvitnișki, colonelul Ceatkovski și încă vreo doi-trei ofițeri de stat-major ruși și pe colonelul Emanoil Boteanu, șef de stat-major al diviziei, care înlocuise pe maiorul Voinescu, trimis peste Dunăre odată cu șeful său, colonelul Anghelescu, după atacul nenorocit [nenorocos] de la 7 octombrie³, pe locotenent-colonelul Serghie Băicoianu, subșef de stat-major, pe colonelul Grigore Borănescu, comandantul Brigăzii 2 din Divizia 4, pe colonelul Dunca, șeful artileriei diviziei și alți cîșiva ofițeri mai mici în grad. Abia intrat, mi se dete un loc împrejurul unei mese pe care era întinsă o hartă asupra căreia se discuta despre atacurile posibile de făcut. Generalul Racoviță lăd cel dintîiu cuvîntul ca să-mi spuie că generalul Ganești, și dînsul după ce a consultat pe toți ofițerii adunați aici în consiliu de război, a hotărît ca Divizia 4, cu ajutorul trupelor și mai cu seamă al artileriei Corpului de grenadiere, să atace în întîrziere la Opazne și să le ia. Îmi cerea și mie, dar, să-mi dau opinia cum s-ar face mai bine atacul astei poziții, eu care o cunoșteam mai bine, fiind de la începutul investiției [împresurării] Plevnei acolo.

³ În zilele de 6 septembrie și 7 octombrie 1877 au fost întreprinse două atacuri asupra redutei Grivița II, ambele nereușite — n.r.

Eram departe de a mă aștepta la o asemenea propunere și răspunsei scurt:

— Opinia mea, d-le general, este că am face o greșală groznică dacă am ataca Opanezul, mai ales de aici, de unde, pentru a ajunge la poalele muntelui pe care sînt ridicate întăriturile turcești, trebuie să trecem Vidul sub focul turelor și apoi să suim dealurile acestea, aproape drepte, și care sînt flancate de alte întărituri turcești din toate părțile.

Răspunsul meu, făcut în franțuzește, nu plăcu nimănui. De aci, o discuție aprinsă, în care rămăsesem singur cu opinia mea, cînd generalul Racoviță îmi zise:

— Mă mir cum d-ta te opui la un fapt de arme atît de meritoriu...

— De opus, nu mă opui, d-le general, pentru că nu mă pot opune la ordinele ce mi s-ar da și pe care le voi executa cu cea mai mare ardoare și impetuozitate. Vroi însă să declin orice responsabilitate pentru un dezastru la care ne-am duce sigur. Cînd am venit eu înțiti aci în fața Opanezului, acolo se afla o singură redută, astăzi sînt șapte și neapărat că nu se pot lua așa ușor. Cunoștința aceasta a localității, pe de o parte, experiența ce trebuie să fi căpătat fiecare după atacurile nenorocite de la 6 septembrie și 7 octombrie, pe de alta, învîntămîntul ce luarea Griviței nr. 1 ne-a dat, că, deși reduta s-a luat cu o pierdere de aproape 4 000 oameni, ruși și români, totuși nimic n-a împiedicat și nu împiedică pe turci de a ridica o altă redută la cîteva sute de metri înapoi; toate acestea, zic, sînt de ajuns ca, mie cel puțin, să-mi servească ca să mă opui, pe cît sfera de acțiune și drepturile mele îmi permit, să nu cădem în o nouă rădăcire, care ne va cauza pierderi enorme fără de nici un folos.

Cuîntarea mea a lăsat pe toți mirați, după ce toți cîți se aflau acolo, afară de colonelul Boleanu, care vedea și el lucrurile ca mine, hotărîseră într-un glas ca atacul să se dea chiar a doua zi [...].

S-a discutat cu o vehemență din ce în ce mai tare asupra atacului acestuia, în care timp am rămas neștrămutat în opinia mea și consiliul de război s-a terminat fără a se hotărî

atacul pînă ce, mai înțiti, Corpul de grenadieri nu va obține și el autorizarea de a ataca.

Todleben inspectează pozițiile

A treia zi după această consfătuire, unde am avut norocul să împiedic de a se comite o nebulie¹, care ne-ar fi costat viața a mii de oameni poate, fără nici un folos, am primit ordinul diviziei prin care se dispunea că în dimineața zilei următoare, toți comandanții de unități aveau să se afle pe linia avansposturilor, ca să înțimpine pe generalul Todleben², care venea să inspecteze linia de investire a Plevnei [...]

Inspecția ce făcea generalul Todleben în ziua aceasta era nu numai spre a se asigura prin el însuși de lăria cordonului de investire făcut, dar încă spre a vedea pînă la ce punct măsurile de apărare luate de fiecare comandant de unitate mai mare erau nimerite. Ce s-a petrecut la flancul meu drept, la Brigada Kvintși, nu știu, știu atît numai că (atunci) cînd a sosit la mine, generalul Todleben striga foarte tare și lui Kvintși și lui Ganefski și lui Ceaikovski, încît a trebuit să las să se astîmpere gîlceava aceasta, înainte de a-i face raportul meu regulamentar.

Mi-a dat mîna și cu o afabilitate nespusă mi-a zis:

— Te rog să-mi spui în ce mod ai să te opui la o năvălire a turelor și care este linia de apărare ce ți-ai ales?

Am început să-i spun cele ce credeam eu că trebuia să fac în caz de o năvălire de front, arătînd rolul fiecărei unități ce se afla în linie, rolul rezervelor lor, rolul celor două baterii, Grămăticescu și Alexandrescu, din care lăsasem pe o poziție în deal numai patru tunuri din bateria Grămăticescu, iar cu o secție din aceasta mărisem bateria lui Alexandrescu.

M-a ascultat cu multă atenție, verificînd cu harta în mînd și uitîndu-se la teren, tot ce spuneam eu, iar la sfîrșitul acestui examen mi-a zis:

— Vă mulțumesc, domnule colonel, măsurile ce credeți de

luat sînt foarte bune și le aprob! [...].

După aprobarea dată, Todleben îmi zise:

— Măsurile ce ai luat sînt foarte bune, dar eu cred că bateria din deal (trebuie) s-o faci din opt tunuri și cea din valea Vidului de patru numai!

— Dacă Excelența Voastră ordonă aceasta, voi face-o.

— Cum, adică d-ta persisti în ideea d-tale dințiti? Și pentru ce?

— Ordinul Excelenței Voastre se va executa așa cum este dat, iar dacă îmi faceți onoarea a-mi permite să discut poziția din deal și aceea din valea Vidului sper să pot da cuvintele necesare pentru ce dispusesem așa cum am dispus.

— Te rog, colonelule, să vorbești, îmi zise cu bunătate generalul Todleben.

Îndrăzneala mea de a discuta opinia lui Todleben, făcu ca tot anturajul lui să se minuneze de așa ceva și generalul prinț Imeretinski, generalul Cataley, colonelul prinț Cantacuzino (acesta un prieten al meu după timpul cînd, în anul 1872, am făcut amîndoi parte din comisiunea româno-rusă care a stabilit nivelul podului drumului de fier de la Ungheni) și alți ofițeri generali să se apropie de mine, ca să vadă cine este acela care îndrăznește să vorbească altfel de cît Todleben? Todleben chiar se aștepta la un raționament nesăbuit, căci cu toată bună-voința ce îmi arăta, se vedea că spusele mele n-aveau să aibă nici o influență asupra lui [...].

Am început să spun rar și apăsător ipoteza ce-mi făceam despre ieșirea și năvălirea turelor, fie înspre mine, fie înspre Brigada Kvintși, ce era la flancul meu drept și să arăt care era rolul bateriei Grămăticescu și care al bateriei Alexandrescu și, pe măsură ce vorbeam, Todleben se arăta din ce în ce mai cu atenție, pînă, în sfîrșit, cînd am făcut, mi-a zis:

— Ai dreptate, colonelule, văd că ți-ai studiat terenul foarte bine, îți fac complimentul meu și am să te rog să mă urmezi și la sectorul apărării de Brigada 2 a diviziei d-voastră, după ce voi termina cu brigada d-tale [...].

Generalul Todleben descălecă, ca să se odihnească puțin și toți făcărăm neapărat tot ase-

¹ Căderea Opanezului s-a produs, dealtfel, simultan cu cea a Plevnei, la 28 noiembrie 1877 — n.r.

² Generalul rus E.I. Todleben, înărsănat cu organizarea lucrărilor de asediere a Plevnei — n.r.

menea. Atunci, unul cîte unul, generalii ce compuneau stat-majorul lui cerură să le fie prezentat, între care cel dintîi a fost prințul Imeretinski și apoi Cataley, care amîndoi îmi făcuseră complimentele lor asupra modului lîmpede cum expusesem probabilitatea atacului turcesc și apărarea ce hotărîsem să fac [...]

Generalul Arnoldi și-a ținut cuvîntul

Am zis undeva că nenumărate au fost probele de stimă și considerație al căror obiect am fost din partea căpeteniilor rusești, începînd cu marele duce Nicolae, comandantul suprem al trupelor din Bulgaria, în timpul campaniei din 1877.

Una din aceste probe am avut-o în noaptea de 11 spre 12 octombrie 1877, cînd cu brigada mea, întărită cu un batalion din Regimentul 1 de dorobanși (Mehedinți), sub comanda maiorului Ciuciuc și bateria călărească Alexandrescu am fost pus sub ordinele generalului Gurko, însărcinat să atace Gorni-Dubnik¹ și Teliș, spre a încheia cercul nostru de investire a Plevnei.

La 7 octombrie, divizia noastră a dat atacul acel nenorocit [nenorocos] asupra redutei nr. 2 de la Grivița. Nereușita atacului acestuia, făcu să se trimită divizia în rezervă², după ce stase în fața Plevnei de la 25 august, ziua cînd ne-am apropiat înții de dînsa. Am ajuns la Verbița în ziua de 8 octombrie și credeam să stăm aci mai mult timp, spre a ne împropăța efectivele și a ne repauza puțin după o muncă și o luptă atît de încordată în timp de mai bine de șase săptămîni și în care timp divizia luase parte la atacurile din 27, 30 și 31 august, 6 septembrie și 7 octombrie [...].

La 8 octombrie, dar, după-amiază ne instalărem cum putărm pe lîngă Verbița, rămînd ca a doua zi să începem formarea bivouacului și săparea bordeielor, căci mi-nchipuiam că aci aveam să stăm mult timp

¹ Era punctul cel mai întîrit din sud-vestul Plevnei; aici au fost luate 500 prizonieri turci și prin ocuparea localității s-a întrerupt legătura dintre Plevna și Sofia — n.r.

² A fost înlocuită de Divizia 2 activă, sub comanda colonelului Mihail Cerkez — n.r.

în rezervă. La 9 octombrie, însă, după-amiază, am primit ordin ca în dimineața zilei de 11 octombrie să pornesc cu brigada la Turški-Trestenik, unde aveam să mă pui sub ordinele generalului Gurko, spre a coopera cu armata rusească. Mi se făcea cunoscut că mi se pun sub ordine: batalionul din Regimentul 1 de dorobanși (Mehedinți), comandat de maiorul Ciuciuc, o baterie de artilerie comandată de căpitanul Constantin Alexandrescu, apoi pe locotenent-colonelul Sergheie Băicoianu din stat-major și Ion Carp din artilerie, atașat la brigadă. Brigada trebuia să

la un consiliu de război ce era să se țină îndată după sosirea mea [...].

Am dat ordinul de marș pentru dimineața zilei de 11 octombrie, pînă la brigada sub ordinele colonelului Foti și cînd am văzut-o în acea zi intrată în cîmp de marș m-am suit în trăsură, dimpreună cu locotenent-coloneii Băicoianu și Carp și am pornit repede la Turški-Trestenik. Am sosit aci către 11 ore dimineața și îndată am căutat pe generalul Arnoldi, ca să mă prezint lui.

L-am găsit pe prispă a unei case fărînești, îmbrăcat în fi-

Generalul Al. Cernat, colonelul Gr. Borănescu...

se afle la Turški-Trestenik în seara de 11 octombrie, sub comanda celui ce voi denumi eu ca să mă înlocuiască în timpul marșului pînă acolo, căci eu trebuia să mă duc la Trestenik și să fiu acolo în ziua aceea, către amiază. Acolo aveam să mă presint generalului Arnoldi, comandant al unei divizii de cavalerie³ și să iau parte

³ În momentul la care se referă Cantilli, generalul Arnoldi era comandant al trupelor de cavalerie române de peste Vid; în această calitate a trimis un raport principelui Carol, comandantului armatei de Vest.

....În cele șapte zile de activitate ale trupelor detașamentului meu înaintea Dolni-Dubnikului, toate părțile de armată română, infanterie, cavalerie și artilerie și-au împlinit datoria cu conștiință și cu multă abnegațiune

nută reglementară, cu mantaua peste tunică, încins cu șarful

și au fost de mare folos: infanteria a trebuit să stea patru zile d-a rînd în retrăgamente fără să poată aprinde focuri noaptea; cavaleria a împlinit toate misiunile ce i s-au încredințat cu o precizie și o reperezicune minunată; toate recunoașterile, mai ales, au fost făcute fără cea mai mică greșală; artileria a stat sub focul a trei redute, pricinuind vrăjmașului mult rău prin focul ei sigur și necurmat [...]. Colonelul Cantilli, comandant al brigăzii de infanterie, căpitanii P. Gusi și B. Negoiescu, precum și comandantul brigăzii de călărași, colonelul Formac, merită asemenea să atragă generoasa M.V. atențiune [...].

Lîngă Dolni-Dubnik, 18 octombrie 1877

Comandantul cavaleriei ruso-române peste Vid,

general-maior Arnoldi⁴.

pe d-asupra, cu șapca în cap, șezînd pe scaun dinaintea unui chevalet, pe care făcea... pictură! Îndată ce mă văzu, se sculă, rezemă bășul, paleta și pensula cu care lucra și înainte de a declara eu numele meu, îmi zise, întinzîndu-mi mina:

— Bine ai venit, te așteptam! Ești neapărat colonelul Cantilli, atât de bine și de favorabil cunoscut în armata noastră!

Mă înclinai spre a-i mulțumi și îi spusei că sînt la ordinele sale.

— Așteaptă puțin, îndată

este că, promișînd împăratului Nicolae I că la un război în contra turcilor va merge în contra lor, a cerut împăratului Alexandru II favoarea de a-și putea îndeplini promisiunea, ceea ce i s-a acordat! Avea ofițeri foarte buni, în care avea mare încredere, iar el în orele sale libere făcea pictură, spre a duce cît mai multe pînze la Petersburg! Plăcut bătrîn! [...].

Un nou consiliu de război

Nu trecu mult timp și sosiră ofițerii ruși, așteptați de gene-

impiedica o eventuală ieșire a turcilor care ar fi putut alerga în ajutorul celor de la Gorni-Dubnik.

Îndată după terminarea consiliului, m-am adresat generalului Cernozubov, ca cel mai vechi dintre cei trei cu care aveam să cooperez, să-mi spuie ce măsuri crede nimerit să iau și îi întinsei harta înainte. El se uită lung la mine și la hartă și îmi zise:

— Lasă să ajungem pe poziții și vom vorbi! [...]

Dar poziția nu o cunoșteam de fel și trebuia să o ocup în noaptea aceea, înainte de a se face ziuă. Era dar neapărat [necesar] să mă duc să o recunosc. Din norocire [fericire] găsii în roșiori pe lt. colonelul Costică Alexandrescu și pe locotenentul Lambriano Alexandru care cunoșteau poziția ce vroiam să recunosc. Luai dar harta și, însoțit de dîșii, plecărăm cîteși trei călări, dîndu-mi-se și mie un cal de escadron [...].

Către seară m-am înapoiat la Turski-Trestenik, unde brigada ajunsese. Am cerut cavaleriei cîșiva berbeci, am pus de i-a fript, i-am împărțit trupei și către șapte ore, pe o lună ca ziua, am pornit cu toții înainte, generalii de cazaci și cu mine în capul brigăzii. Marșul a fost făcut în cele mai bune condițiuni, căci hrana luată de trupă și timpul rece ne îndemneau la drum. Către două ore de dimineață am ajuns la Dolni-Etropol și de aci trupele erau să fie așezate în poziție.

Am poposit cu toții, în care timp am rugat din nou pe generalul Cernozubov să-mi spuie ce măsuri trebuiau luate. Mă invită să intru la cartierul său — brigada de cazaci fiind cantonată acolo, — unde găsii pe ceilalți doi generali de cazaci, sosiți mai dinainte. Și lt. colonelii Băicoianu și Carp, precum și căpitanul Conducător Alexandru, ofițerul meu de ordonanță, mă însoțiră, și aci, iarăși, desfășurai harta, rugînd să se ho-

...și generalii ruși I. V. Gurko și E. I. Todleben

au să sosească trei generali de cazaci: Cernozubov, Vurnakov și Krasnov, cu colonelul Șeremetiev din stat-majorul generalului Gurko, ca împreună să luai măsurile ce trebuiesc luate în noaptea aceasta, spre a susține atacul generalului Gurko asupra Gorni-Dubnikului.

În așteptarea acestor ofițeri ce aveau să vie, generalul Arnoldi, un bătrîn de 70 ani, îmi mărturisî că el nu prea se amestecă în ordinele de dat, ci execută pe cele ce primește. Este prea bătrîn, zicea el, ca să se poată pune acuma la curent cu cerințele războaielor de astăzi și dacă a venit în Bulgaria, cauza

ralul Arnoldi. Îndată ne întrunirăm în consiliu de război, sub președinția lui, iar colonelul Șeremetiev desfășură o hartă pe o scară foarte mare și începu să ne explice operațiile ce generalul Gurko avea să facă a doua zi spre a ataca și lya Gorni-Dubnik. Expunerea acestor operații a fost făcută cu o claritate nespūsă, așa cum un profesor de tactică ar fi făcut un curs după catedră. Rolul ce se rezervase brigăzii mele și brigăzii de cazaci, comandată de cei trei generali numiți mai sus, era de a ne așeza în poziție în fața podului de la Vid spre a

tărăscă care este rolul meu asupra aștei poziții.

Cernozubov se întreține cu un quart [sfert] de oră în limba rusă cu ceilalți generali, după care îmi zise:

— Noi am hotărât ca d-la să îmi comandă tuturor trupelor din fața podului de peste Vid, în care trupe intră și o baterie de artilerie de cazaci și un regiment de cazaci, sub comanda colonelului baron Stakerberg. Eu voi rămâne în rezervă, cu regimentul celălalt de cazaci [...].

Toată noaptea stam deștept, din cauza pușinului număr de trupe ce aveam, temându-mă de o surprindere din partea turcilor și așa am dus-o pînă în ziua de 19 octombrie, cînd s-a închis cu totul Plevna din spre partea noastră și cînd ne-au venit în ajutor trupe sosite proaspăt din Garda imperială de la Petersburg [...].

Dar să revin la intrarea în poziție în fața podului de la Vid. Către trei ore de dimineață, am pornit înainte, însărcinînd anume ofițeri cu detașamentele și cu bateriile ce trebuiau să intre în locurile indicate pe hartă și, luna luminînd ca ziua, ne-a înlesnit mișcarea. Cînd s-a făcut ziuă, fiecare era în poziția ce i se hotărîse, cînd deodată ne pomenim cu o recunoaștere de cavalerie turcească care trece podul și vine să vadă forța trupelor ce aveau înaintea lor. Recunoașterea era de forța unui escadron. Am dat ordin aminduror bateriilor să deschidă focul în contra lor, mai mult ca să se creadă că avem trupe multe, deși în realitate erau foarte puține. Turcii s-au întors repede peste Vid și ne-au lăsat în pace apoi spre a ne retrăși.

Către opt de dimineață am auzit înțîi tun la dreapta mea. Se începuse atacul de la Gorni-Dubnik.

Pentru a ataca o redută apărată de 6 000 oameni, cu trei tunuri, Gurko a întrebuințat două divizii întregi cu 96 tunuri, încăpășîndu-se a o lua prin asalt, în loc s-o

reducă cu totul numai bombardînd-o cu atîta artilerie ce avea, după cum a făcut două zile mai în urmă, la luarea Telișului, unde n-au pierdut aproape nici un om. O adevărată hecatombă de floarea armatei rusești s-a făcut înaintea Gorni-Dubnikului și cînd a doua zi împăratul Alexandru II a venit să vadă cucerirea făcută, a început să plîngă generalii căzuți, între care divizionerul Cataley, pe care îl cunoscușem personal.

Cinci zile și cinci nopți am stat în poziție dinaintea Dolni-Etropolului, cu o frică nespusă de a fi atacat de turci, din cauza micului număr de trupe ce aveam. Îndată ce însera, puneam să se aprindă focuri multe în spatele poziției ce ocupam ca să se creadă că acolo era grosul trupelor ce aveam, deși trupe acolo nu se aflau de fel. A patra zi însă au sosit un regiment de husari roșii din Garda imperială și o brigadă de vînători de gardă, care s-au așezat la flancul meu drept și m-au liniștit. Frumoase trupe! Frumoși cai!

După sosirea trupelor acestora, am început și noi să respirăm. Am dat ordin să se întocmească biuacul în regulă, să se întindă corturile, să se aprindă focurile, am dat odihnă trupei, formînd un serviciu de avangardă mai puțin ostentativ. În tot timpul acesta, toți suferisem de foame, de frig și de loate. Provițiile ne seoseau cu greutate, focurile nu se puteau aprinde decît la cîțiva kilometri înapoi, unde trupele se duceau pe rînd să-și facă mîncarea. Ptinea și pesmeji ne lipseau cu totul. Trupa mai fierbea grîu și porumb ce culegea după cîmp, ofițerii însă o duceau foarte greu de lipsa aceasta [...].

După luarea Telișului de către ruși, generalul Gurko a plecat înainte, iar trupele mele au reintrat sub comandă generalului Racoviță, înlocuitorul lui Angheliescu și care, între

timp, sosise aci și-și stabilise cărtierul general la Gorni-Etropol.

Înainte de a pleca, Gurko dăte un ordin de zi¹ pe trupele ce comandase aci și prin care îmi mulțumea mie, personal, și trupelor ce comandase, pentru concursul ce am dat operațiunilor sale. Mi-a cerut în același timp recomandări pentru decorații de împărțit, pe care i le-am trimis îndată și au fost aprobate fără nici o modificare. Cu ocazia aceasta am dat și lt. colonelilor Băicoianu și Carp Ordinul Stanislas în gradul de comandor și la mulți alții, Sf. Anna și Stanislas în grade mai mici.

Afară de aceasta, în ziua de Sf. Dumitru, ziua onomastică a lui Gurko, dîndu-se un banchet la care am fost invitat și eu, la șampanie, ridică un toast pentru trupele române, mulțumindu-mi și verbal de concursul ce am dat.

(Va urma)

¹ Iată conținutul acestui document: Desprîndu-mă de trupele care rămîn aci și care au fost sub comandamentul meu, îmi fac multă plăcere a le adresa în genere la toate mulțimile mele pentru serviciul folositor ce au făcut și le doresc din inimă să ajungă la fînta ce ne-am pus: a lua prîndă armata lui Osman pașa care este în Plevna. Sînt mai mult decît sigur că vom ajunge la această fîntă, pentru că turcii nu vor putea cu nici un preț să treacă prin rîndurile noastre și ale magnificei armate române, aliată noastră. Simt ca plăcută datorie a mulțimi din inimă trupelor române care au fost sub comandamentul meu și care s-au ținut întotdeauna și în toate împrejurările la îndaltimea datoriei lor, nelăsînd nimic de obiectat asupra-le și care au meritat considerațiunea ce le-a acordat M.S. Împăratul și aliatul nostru, A.S. Domnitorul Carol. Dorec ca această alianță care a existat între cele două armate să fie un prilej pentru consolidarea în viitor a frăției de arme între aceste armate. Mulțumesc cu această ocaziune din toată inima mai cu seamă generalului Racoviță, comandantul Diviziunii a 4-a românească; comandantului brigădei de roșori, colonelului Crețanu; comandantului brigădei de colăși, colonelului Formac; șefului brigădei de infanterie, colonelului Cantilii și tuturor trupelor române. Acest ordin dispun a se citi în toate escadroanelle, companiile și bateriile.

Locot-general Gurko.

CRONICI ÎN PIATRĂ ALE INDEPENDENȚEI

**„Cît timp străluciții
oșteni nu vor pieri
din aducerea noastră
aminte”**

Dr. FLORIAN TUCĂ

4 noiembrie 1877. Din Gigen, Bulgaria, maiorul Dimitrie Giurescu scria soției:

„Dragă Marico,

Măine plecăm spre Rahova; fii însă pe pace, că sîntem mulți pentru acest oraș. Cred că turcii, după cîteva lovituri de tun, au să fugă sau au să se predea, căci avem o bună și numeroasă artilerie și astfel este foarte puțin probabil că o să fie trebuință a ataca cu infanteria. Nu te îngheța dacă nu vei primi curînd scrisoare; știu și vezi cum merg poștele noastre improvizate. Odată Rahova luată, ne vom stabili acolo ca să acoperim spatele rușilor care înaintează spre Sofia și atunci vom avea corespundență regulată [...] N-am timp să-ți mai scriu, fiindcă mă cheamă colonelul Slăniceanu”¹.

Prin scrisoarea sa, maiorul dorea să aducă o undă de liniște celor dragi, deoarece bătălia Rahovei a fost la fel de dramatică și fără de cruțare ca și aceea a Griviței și a Vidinului. Înaintea atacului, maiorul Giurescu și-a adunat dorobanții și le-a vorbit despre viitoarele asalturi. Le-a cerut celor 720 mușceleni ai săi să fie la înălțimea datoriei. Cînd în sfîrșit a venit momentul cel mare, Giurescu a aflat că dispozitivul de atac hotărît nu răspundea dorinței lui și a dorobanților pe care îi comanda: „Mare fu durerea maiorului cînd, la primirea ordinului de atac, văzu că bata-

lionul său [...] nu era în linia întâia”, consimțind istoricul Regimentului 4 dorobanți. Surprins de o asemenea hotărîre, în zorii zilei de 7 noiembrie, înainte de începerea bătăliei, a ieșit la raportul colonelului Slăniceanu, cerîndu-i aprobarea ca ostașii de sub comanda sa să atace „în linia întâia”. „Lupta se încheiase acum crîncenă și stăruitoare — povestește scriitorul Alexandru Odobescu. Dorobanții din avangardă, care fuseseră mereu întăriți cu companii proaspete din rezervă, ies de pretutindeni, din șanțuri, din dosul valurilor și al întăriturilor turcești pe care ei și le însușesc prin vitejia lor și caută a se apropia pînă la o sută, pînă la 60 și pînă la 40 pași de frontul cel mare, de pe ale cărei bastioane gloanțele răpălesc mai îndesate decît sînt oamenii noștri înglodați”. Aproape de reduta inamică un plumb l-a izbit pe maiorul Giurescu drept în frunte, prăbușindu-l la pămînt.

Elogiindu-i numele și fapta, ziarul *Dorobanțul* scria: „Maiorul Giurescu Dimitrie ceru [...] soldaților săi să-l urmeze, le deschise calea — o cale sigură — și, lovit de un glonte inamic, căzu fericit că avusese timpul de a-și plăti tributul de om și de român! Astfel încunună el viața sa de militar, dobîndind, pe lîngă semnul onorific de argint, ce avea deja pentru un serviciu neîntrerupt și satisfăcător de 18 ani, și aureola vitejiei și a devotamentului pentru țară”.

Aceeași soartă a avut-o și locotenentul Pavel Bordeanu, care a preluat imediat comanda batalionului.

În memoria acestora, ca și a altor viteji ostași ai Argeșului, care în 1877 și în campaniile din anii 1916-1917 au căzut la datorie pentru gloria și neaflinarea țării, la 28 septembrie 1926 s-a inaugurat în orașul Pitești „Poarta Eroilor”.

Monumentul este un portal cu zidurile groase, ca de cetate voievodală, cu elemente decorative inspirate de străvechea artă populară din aceste locuri, din a cărei măiastră îmbinare se naște frumusețe simplă, plină, de echilibru, intimitate, lumină. Pe frontispiciu citim: „Regimentul Argeș nr. 4”.

* * *

În 1897 din inițiativa colonelului Scarlat Geanoul, comandantul Regimentului 3 Muscel, în orașul Cîmpulung Muscel a fost ridicat de asemenea un bust, pe al cărui soclu se poate citi: „În memoria maiorului Dumitru (Dimitrie) Giurescu, comandantul Batalionului dorobanți-Muscel, mort în războiul independenței la Rahova, 7 noiembrie 1877, împreună cu locotenentul Gh. Bordeanu și 34 cadre inferioare, fii ai Muscelului”. Cu ocazia dezvelirii acestui monument, generalul Al. Candiano-Popescu a spus: „Cît însă nu vor pieri din aducerea noastră aminte frații Buzești, Rađu Calomfirescu, hatmanul Arbore, apodul Purice, logofătul Tăutu și alți străluciți oșteni din vremurile trecute, nu vor pieri nici maiorul Giurescu, nici colonelul Măldărescu, nici maiorul Ene, nici locotenentul Bordeanu, morți sau răniți în luptele de la Rahova”.

¹ Vezi *Magazin Istoric*, nr. 1/1967.

GRAZ, 1878:

Prima monografie închinată eroilor independenței

General maior ONIȘOR CÂRCU,
NICOLAE TRIFOIU

Profesorii născuți Artemiu Publiu Alexi și Maxim Pop¹ sînt autorii celei dintîi monografii a războiului pentru independența absolută de stat a României. Lucrarea lor **RESBELUL ORIENTALE ILUSTRATU**, cuprinzînd 724 pagini, cu numeroase ilustrații, hărți etc. a apărut la Graz (Austria), în 1878.

Monografia a fost alcătuită la invitația editorului Paul Cieslar, român istrian, în editura căruia au mai apărut și alte cărți în limba română. Împreună cu autorii, el a suferit urmările unui proces de presă, fiind acuzați de „crimă de conturbare a ordinii publice”, provocînd „ură și dispreț contra integrității statului imperial [habsburgic] și a administrării lui”, cum se arată în hotărîrea Judecătoriei din Graz, publicată în ziarul **Grazerzeitung**, din 12 iulie 1878, și **Observatorul**, din 15 iulie 1878.

Cartea a fost redactată în limbajul latinizant, întrebuițat atunci în Transilvania, autorii explicînd în prefață (**Precuvîntare**) că ortografia e cea folosită la instituțiile din Năsăud, așteptînd și fiind doritori ca Academia Română să statornicească definitiv reguli care să ducă la „unirea scrisă a limbei românești”.

Primul care a subliniat importanța deosebită a acestei lucrări a fost Sextil Pușcariu. În cadrul conferințelor ținute în 1927, la Ateneul Român din București, cu ocazia aniversării a 50 ani de la cucerirea independenței, vorbind despre **Răsunele războiului pentru independență în Ardeal**,

el arăta că „cea mai de seamă manifestare literară în Ardeal rămîne însă marea și serioasa lucrare **Resbelul orientale ilustrat**”, ce conține „o descriere completă a războiului”. Cartea, arăta în continuare cunoscutul lingvist și filolog român, „s-a publicat în fascicule, a căror apariție era așteptată în Ardeal cu o nerăbdare fără seamăn. Ele circulau din mînă în mînă [...], pierzîndu-și adesea portretele și cromolitografiile ce aungeau să împodobească pereții caselor românești”. Astfel, opera cartea de educație sistematică în sens românesc integral a cititorilor ardeleni...”. Și, în încheiere, amintea: „Desigur că nu e numai împlinire că unul din elevii celor doi profesori de la Năsăud avea să devină, alături de V. Alecsandri, cel mai de seamă cîntăreț al vitejiei românești de la Plevna. E George Coșbuc...”.

Descriind luptele duse de ostașii români, autorii fac o serie de trimiteri la afirmațiile corespondenților străini de pe front, citind din ziare germane, franceze, engleze, italiene etc. „Pentru ca cititorul — scriu ei, de exemplu, referindu-se la luptele de la Plevna — să se convingă că laudele aduse de noi și de ai noștri nu sînt nemeritate, nu provin din prea mare orgoliu și amor propriu de naționalitate și n-au ieșit din barierele adevărului, ca să se convingă oricine că opiniile pronunțate mai sus despre conduita și vitejia armatei române, nu sînt numai ale noastre ale românilor, ci sînt opinii generale, sînt opinii ale Europei întregi [...] vom reproduce [...] păreriile unor foi străine mai principale...”.

Monografia conține și alte trimiteri la izvoare străine, din care multe necunoscute. Astfel, în capitolul de început este citat W. Hoffmann (**Beschreibung der Erde**), care scrie despre români: „Acest popor, aflîndu-se unit și ridicat la cel mai înalt grad de civilizațiune, ar fi în stare a sta în fruntea culturii spirituale a omenirii întregi și pentru îndeplinirea aceasta este înzestrat cu o limbă atît de armonioasă și atît de avută încît i-ar conveni și poporului celui mai cult de pe pămînt”.

Bucurîndu-se de aprecieri și astăzi, lucrarea elaborată de A.P. Alexi și Maxim Pop și

¹ **Artemiu Publiu Alexi** (1847-1896) — profesor la Gimnaziul din Năsăud. Studiile și le-a făcut la Viena și Graz, remarcîndu-se printre conducătorii unor societăți cultural-politice studențești din aceste centre, ca *Junimea română* studioasă din Viena. Înființată în 1868 și care s-a unificat cu Societatea literară științifică, dînd naștere societății România Jună. A colaborat la diferite reviste din Transilvania și România. Este autorul a numeroase lucrări științifice, fiind primul cercetător al florei Dobrogei. A militat pentru eliberarea națională a românilor din Transilvania. **Maxim Pop** (1838-1892) — profesor de istorie și geografie la Liceul din Năsăud. Cunoscut ca autor de cărți didactice și redactor de publicații pedagogice, apărute la Năsăud. În 1878 a fost în fruntea comitetului care a organizat la Năsăud manifestații publice pentru victoriile românești în războiul de la 1877 — n.n.

tipărită cu multă grijă de Paul Cieslar s-a dovedit — așa cum autorii și-au exprimat dorința în prefața ei — „un monument modest, demn și nepieritor în onoarea acelor mii de eroi care au reînălțat prestigiul și mândria coloniei latine de la Dunăre, a acelor bravi eroi care au sîngerat pe cîmpul de onoare și de glorie și au bravat cu un curaj și abnegațiune admirabile, triumful neamului nostru la Dunăre și în Balcani, a acelor atleți falnici care cu singele lor nobil au sigilat independența absolută a României și au reînviat timpii de virtute și bravură strămoșească...”.

Cu mic cu mare, funcționari, țărani, elevi...

Maxim Pop și Artemiu Publiu Alexi s-au remarcat și ca animatori ai unor acțiuni de solidaritate cu lupta fraților lor de peste munți pentru cucerirea independenței absolute. Cu prilejul proclamării independenței de stat a României, la 9 mai 1877, sub conducerea celor doi profesori, elevii liceului românesc din Năsăud, unul dintre cele mai vechi așezăminte de învățămînt din Transilvania, au pregătit o demonstrație, care urma să se desfășoare într-un cadru srbdolesc, „cu iluminafimii, paradă pre strade, cu muzică etc.”. Deși a fost interzisă de directorul liceului, pe motiv că ar pune în pericol funcționarea școlii, manifestația a avut totuși loc. Ea s-a ținut în casa țăranului Ion I. Moldovan, în „Olimul Năsăudului”. Bucuria celor prezenți a fost exprimată prin „cuvîntări naționale și înflăcărate, prin toaste, prin cîntările orchestrei noastre”, după cum relatea un martor ocular.

De altfel, românii — tineri și vîrstnici — din finuturile Bistriței și Năsăudului au urmărit cu vie însoțire evenimentele de pe front. „În Năsăud, întreaga populație românească era mîndră de bravura oștirilor românești, dovedită în luptele cu turcii și de elanul cu care pleaseră și intrară în război „curcanii”. La sosirea fiecărei știri despre vreo învingere a românilor la Grivița, Rahova, asaltă de ei, predarea Plevnei și amănunțile capitulării etc., întreg publicul, cu mic cu mare, funcționari, țărani, elevi și tineri, în giruri, în frunte cu muzica pompierilor, ori pe atunci, încă cu veteranii „băndași” rămași din timpul regimentului grăniceresc, parcurgeau străzile în strigăte, chiole de bucurie și cîntece naționale”.

Există informații și despre participarea ca voluntari a unor locuitori din finuturile Bistriței și Năsăudului la războiul de independență. Printre aceștia s-au aflat matorul Nichita Ignat, frații Iosif și Nicolae Bodescu din Salva, precum și Petre Cițiu din Năsăud.

În pofida persecuțiilor și intimidărilor la care s-au datat autoritățile austro-ungare, românii din acest colț de țară și-au exprimat atașamentul lor față de cauza nașimii și prin ajutorul material acordat armatei noastre. După cum ne înforma publicația Telegraful român, din 5 iunie 1877, cu două zile în urmă, la Năsăud se constituie un „Comitet central, format din 13 membri, care se vor îngriji de adunarea de oferte, de procurarea celor trebuincioase pentru ambulanță și administrarea acestora la locuri competente”, bunurile și banii colectați fiind expediți Societății de Cruce Roșie din România. Comitetul avea reprezentanți în localitățile importante din actualul județ Bistrița-Năsăud.

Sînt manifestări care stau mărturie că și în această parte, ca de altfel în toată Transilvania și în întreaga țară, războiul pentru cucerirea independenței s-a bucurat de adevărată și sprijinul însușit al întregului popor.

Simion LUPȘAN,
Ion RUSU SĂRĂȚANU

Din Birmingham două mărturii despre anul 1877

În colecția noastră se află două exemplare identice dintr-un serviciu de farfurii de masă, din faianță cenusie, ornate în sepie. Comandate în 1878 unei manufacturi britanice de către un cetățean român, aceste piese amintesc de glorioase fapte de arme ale oștirii române în războiul din 1877-1878.

Cele două obiecte, fiecare cu un diametru de 24 cm, au pe margine un brlu lat, împărțit în șase compartimente.

Sus, în centru, este reprezentat reversul decorației „Trecerea Dunării”, instituită în martie 1878 pentru a recompensa serviciile aduse țării de către participanții, militari și civili, la războiul pentru cucerirea deplinei independențe.

Compartimentul inferior conține stema României de la acea epocă, fixată încă din 1872, de format mediu (adică scut încoronat și flancat de suport, fără mantou de purpură și hermină). Stema e alcătuită dintr-un scut cu patru cartiere: în primul — acvila munteană, cu zborul în jos; în al doilea — gheara dreaptă a spădă, iar în cea stîngă un glob; în al doilea cartier — capul de bour al Moldovei, văzut din față; în al treilea — leul Olteniei ieșind dintr-o coroană și ținînd în labele superioare o stea cu șase raie. În al patrulea — delfinii Dobrogei. Escusonul central conține stema dinastică a familiei de Hohenzollern. Scutul cvadrupartit este timbrat de o coroană regală și flancat de doi lei. La baza scutului, își desfășoară faldirile ondule o eșarfă cu deviza de atunci a țării: „Nihil sine Deo”.

În primul compartiment din flancul stîng, vedem imaginea unui ostaș din arma vîlătorilor, iar în compartimentul de dedesubt, pe aceea a domitorului Carol I, în uniformă de general de corp de armată, dirij arma infanteriei. În flancul drept, în ambele compartimente este reprezentat cîte un dorobant.

Brîul de frunze este întrerupt în patru locuri. În care se află înscrise numele celor patru bătălii memorabile din războiul pentru cucerirea independenței depline a României: Sîmlîrdan, Grivița, Rahova și Plevna.

În centru, în porțiunea concavă, se află o imagine circulară (cu un diametru de 12 cm), reprezentînd scene de luptă. Scena din registrul superior al compoziției redă asaltul eroic din 30 august/11 septembrie 1877 al redutei Grivița, condus de căpitanul Valter Mărcăneanu, înfățișat în uniformă de companie, în fruntea batalionului său de dorobanți. Căpitanul erou este înconjurat de soldați turci (ușor de recunoscut, prin fesurile ce le poartă pe cap). Nori groși de fum însoțesc intensă canoană ce provine din ambele părți ale cîmpului de luptă. Compoziția de jos redă cucerirea Plevnei, la 28 noiembrie/10 decembrie 1877. În fund, se vede un stegar otoman agîtînd drapelul cu semilună. Compoziția circulară poartă, în jumătatea sa inferioară, o inscripție în ortografia vremii, încadrată într-un chenar arcuit: „ROMÂNIA INDEPENDINTA, PRIN BRAVURA ARMATEI SALE”.

Pe reversul farfuriilor, se află marca manufacturii engleze care le-a executat: LINDNER & CO. BIRMINGHAM. Dacă registrele din veacul trecut ale acestei manufacturi se mai păstrează, atunci s-ar putea afla identitatea precisă a celui dintîi posesor. Probabil că a luptat și el în rîndul infanteriștilor români și în amintirea acestor bătălii a comandat obiectele respective și le-a pîstrat ca relicve scumpe amintirii sale.

George BUZDUGAN

„Multă vreme, de-a lungul milenarei existențe a poporului român, țărănimea a reprezentat cea mai importantă forță socială a progresului. Lupta de clasă a țărănimii, a maselor populare împotriva asupririi a constituit factorul fundamental al tuturor transformărilor sociale, al înaintării poporului nostru pe calea progresului economico-social și a eliberării naționale”.

(Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism)

1907

ȚĂRĂNIMEA S-A RIDICAT CA UN SINGUR OM

Flămânzi, 8 februarie 1907. Curtea primăriei este înșesată de oameni. Peste 500 țărani așteaptă sosirea administratorului moșiei din localitate. Potrivit înțelegerii, ei urmează să încheie noi contracte de învoilei agricole. Dar, contrar promisiunii făcute încă în vara anului precedent, administratorul Gh. Constantinescu încearcă să le impună condiții de învoială și mai grele. Cînd unul dintre țărani este bruscat de către administrator, nemulțumirea oamenilor izbucnește năvalnic și numai intervenția unui vechil îl scapă pe administrator din miinile lor.

În aparență un incident izolat, acest fapt este scînteia care aprinde marea vîlvătaie din primăvara anului 1907¹.

De ce s-au răscolat țaranii ?

Cauza fundamentală care a determinat marea ridicare la luptă a țărănimii a reprezentat-o nedreapta stăpînire a pămîntului, predominanță în multe locuri ale țării. Potrivit unei statistici publicate de economistul G. D. Creangă, în anul 1905, marea proprietate de peste 100 ha cuprîndea 3 810 350 ha, mica proprietate de pînă la 10 ha deținea 3 319 797 ha (revenind la 920 939 familii), în timp ce 408 502 familii țărănești erau lipsite complet de pămînt sau posedau loturi cu totul insuficiente.

Greutăților materiale determinate de structura proprietății rurale, de perpetuarea unor relații de muncă anacronice li se adăuga lipsa de drepturi politice pentru marea majoritate a țărănilor. Sistemul electoral cenzitar îndepărta lumea satelor de la viața politică

activă, răpindu-i posibilitatea de a-și afirma și susține propriile-i aspirații.

„Problema agrar-țărănească” — cum o denumește literatura epocii — desemna un sistem complex de relații și contradicții social-politice, proprii capitalismului românesc, cu profunde implicații asupra destinului țării, a căror soluționare se impunea cu acuitate.

Țărănimea — clasa socială cea mai numeroasă, forța principală a luptei milenare pentru apărarea libertății și independenței patriei, pentru unitate națională și progres social, prezență dinamizatoare în momentele de răscruce ale pămădirii statului român modern — a fost nevoită să pășească pe calea răscoalei pentru a-și cîștiga dreptul legitim la o viață liberă și demnă. Prin amploare și intensitate, prin profunzimea obiectivelor lapidar formulate, prin imperativul „Noi vrem pămînt!”, răscoala — adevărată „jacquerie modernă”, cum o aprecia istoricul american Philip Gabriel Eidelberg — a polarizat preocupările politice ale întregii țări, a determinat, atunci, și mai ales în perioada următoare, luări de poziții din partea tuturor forțelor politice, impunînd, în același timp, importante mutații în concepțiile și acțiunea practică a partidelor epocii.

Evenimentele din primăvara anului 1907 au pus în evidență atitudinea înaintată, consecvent revoluționară a clasei muncitoare, solidaritatea sa militantă cu eroica luptă a țărănimii. Muncitorii au folosit o multitudine de forme și mijloace de acțiune, începînd cu campaniile de presă, întrunirile și mitingurile de solidarizare și culminînd cu participări directe la răscoală — la Pașcani, Buhuși, Galați — în sprijinul țărănimii răscolate. Relevind semnificația deosebită a luptei țărănimii din anul 1907, tovarășul

¹ Despre răscoala din 1907, vezi Magazin Istoric, nr. 3/1968; 7,9/1970; 3,9/1972; 3,9/1973; 11/1974.

Nicolae Ceaușescu o caracterizează ca pe „un moment deosebit de important în afirmarea pe arena politică națională a muncitorimii revoluționare, cît și a țărănimii — profund interesată în transformarea democratică a țării, în manifestarea unității și alianței celor două clase”.

Alături de muncitorime, forțele democratice, progresiste, intelectualitate înaintată a patriei, începînd cu marile personalități ale științei și culturii românești — Nicolae Iorga, Vasile Părvan, A. D. Xenopol, Ion Cantacuzino, Dimitrie Voinov, N. D. Cocca, Spiru Haret, Mihail Sadoveanu, Octavian Goga, I. L. Caragiale, George Coșbuc, Alexandru Vlahuță, Garabet Ibrăileanu, Tudor Arghezi, Panait Cerna, Constantin Stere, Vasile Kogălniceanu, Radu Rosetti, Constantin Mille, George Panu ș.a. — și terminînd cu preoți și învățători din localitățile rurale, și-au exprimat profundul atașament față de cauza țărănimii, s-au ridicat împotriva represiviilor autorităților și au cerut cu tărie luarea unor măsuri în vederea îmbunătățirii situației materiale și politice a maselor țărănești. În acest sens, marele istoric Nicolae Iorga, apărînd că răscoala nu fusese decît „tendința firească a unei clase supuse de a se ridica la o însemnătate politică la care îi dau dreptul numărul și munca”, afirma: „Noi sîntem chemați să facem, în împrejurările prin care trecem, o revoluție binefăcătoare: a da la cîinci milioane de români o situație materială și morală la care au dreptul și care trebuie a li se da dacă voim ca această țară să trăiască mai departe”.

Șuvoiul revoluționar care a cuprins satul românesc a provocat o puternică zguduire în sinul claselor dominante, o frămîntare accentuată și de faptul că, pe plan extern, se crease o situație periculoasă pentru țară, cunoscută fiind concentrările de trupe ale unor mari puteri, ce ar fi putut amenința suveranitatea României. Măsurile represive ordonate de guvern — cărora le-au căzut victime 11 000 țărani ucși, plus alte mii de țărani zvirlîți în temnițe — au exprimat vehemența claselor stăpînitoare în apărarea marilor proprietăți.

Jertfa mililor de țărani, amplele acțiuni de solidarizare ale clasei muncitoare, ale altor categorii sociale progresiste cu răscoala, au determinat, totodată, forțele politice de guvernămint să pună în discuție și să adopte un ansamblu de reforme, care, în fond, erau o recunoaștere a justetei revendicărilor țărănești. „Avem trebură de o revizuire a întregului așezămint, relativ la raportul dintre muncă și capital în materie agrară — declara Barbu Păltineanu, membru marcant al Partidului Conservator, în ședința Camerei Deputaților din 10 martie 1907. Răscoalele de astăzi sînt una din manifestările luptei dintre muncă și capital. Și vedeți că mișcarea nu este numai agrară, a început să devină o întreagă mișcare socială și la orașe și la sate...”. Această încercare de înțelegere a adevăratului substrat al problemei țărănești nu a fost un caz izolat, deși, în ansamblu, Partidul Conservator s-a situat pe o poziție potrivnică modificării statu-quo-ul social

existent, declarîndu-se de acord doar cu o așa-numită „reformă a moravurilor”.

Cît de mare a fost zguduirea produsă de răscoala ne-o ilustrează și dezbaterile din forul legislativ al țării, a căror idee dominantă a fost aceea a necesității adoptării unor măsuri care să ducă la ameliorarea situației populației sătești, fără a lovi însă marea proprietate. Dacă Partidul Conservator, așa cum arătăm, a dat în general dovadă de rigiditate și imobilitate, Partidul Național-Liberal — exprîmînd tot mai pregnant interesele burghize românești aflate în plină afirmare — s-a orientat treptat spre elaborarea unor legiuri menite să soluționeze, potrivit intereselor sale de clasă, spinoasa chestiune agrar-țărănească. Exprîmînd această orientare, Ion I. C. Brătianu declara: „Este însă un punct asupra căruia sîntem, fără rezerve, de acord cu toții, și în Parlament și în afară: necesitatea ca starea țărănimii să nu mai dăinuiască cum este, este conștiința clară că așezămintele acestui stat și că viitorul acestui neam nu vor fi trainice și temelnice așezate decît atunci cînd, cu inima întreagă, întreaga masă a țărănimii, conștiința și mulțumita, va participa la viața națională”, căci, arăta fruntașul liberal cu un alt prilej „nu sînt în joc numai interese speciale ale proprietății mari sau ale țărănimii. O mare chestiune națională stă înaintea noastră [...]”. Voi constata numai că, la flacăra unui incendiu sinistru s-a făcut lumină asupra acestor adîncimi și că este datorită noastră, a tuturor, de a lupta pentru ca ziua de mîine să nu ne mai aducă asemenea împrejurări”.

Gîndite, deci, ca o măsură menită să evite repetarea unei zguduirii sociale similare celei din 1907, reformele votate în anii următori — care au prilejuit, de altfel, serioase confruntări de opinii — n-au reprezentat (nici nu se putea acest lucru într-o societate fondată pe proprietatea privată) o soluție radicală, potrivit năzuințelor țărănimii. Repusă în discuție în 1914, în condițiile în care problema desăvîrșirii unității naționale și statale devenise dominantă vieții noastre politice, problema agrară și-a găsit materializarea într-un Proiect de reformă privind exproprierea marilor proprietăți rurale, proiect devenit realitate în 1921.

Astăzi, după șapte decenii, privită prin prisma multor sale consecințe istorice, marea răscoală din 1907 ne apare ca unul din cele mai glorioase momente de afirmare a capacităților revoluționare ale țărănimii, a voinței sale de libertate și dreptate. Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism dă o înaltă apreciere acestui eveniment, subliniind că „răscoala din 1907 a scos în evidență necesitatea imperioasă a înlăturării relațiilor feudale din agricultura României, a rezolvării problemei agrare în favoarea maselor largi țărănești. Totodată, ea a dezvăluit marile energii revoluționare ale țărănimii,

care a înscris în acel an una din paginile glorioase ale luptei sociale a poporului român"

Puternicul flux revoluționar declanșat prin victoria insurecției naționale armate antifasiste și antiliberale din august 1944 a creat condițiile istorice necesare rezolvării radicale a problemei agrare. Sub conducerea încercată a Partidului Comunist Român, forțele revoluționare au înfăptuit reforma agrară din 1945, eveniment care a făcut din alianța muncitorilor și țăranilor principalul dinamizator al progresului istoric al societății românești. Crearea proprietății socialiste în agricultură, victoria socialismului la sate, încheierea procesului istoric al cooperativizării în urmă cu 15 ani, toate acestea au marcat o nouă etapă în opera de edificare a noului societăți, au adus, după cum aprecia tovarășul Nicolae Ceaușescu „o schimbare revoluționară, de proporții uriașe în viața satului românesc, în relațiile de producție, în condițiile de muncă și în modul de existență al țăranimii”.

Toți muncitorii din orașele țărilor

...În toate județele țării, țăranimea e în fierbere. De la T. Severin până la Dorohoi, un curent de nemulțumire adâncă, fiorial unei răni dureroase și netălmădite străbate această masă compactă de oameni [...].

Desigur, deșteptarea țăranimii împilată se apropie. Toate nemulțumirile, toate relele, toate suferințele, toate netrebnicile apăsări de biruri, de administrație, de cultură, de je-fuire boierească sau arendașească, toate ti vor deschide ochii în cele din urmă [...]. Și atunci opera de închegare a forțelor țăranesti, de unire și întărire a lor, de pregătire pentru luptă va veni de la sine...

M. GH. BUJOR

(Răscoalele țăranesti, în România muncitoare, 4-11 martie 1907)

*

...Tovarăși,

E de datoria noastră să vă chemăm la luptă pentru aceeași cauză sfântă; e de datoria voastră să răspundeți în număr cît mai mare la acest apel, să arătați că atunci cînd e vorba de nedreptate sînteți cu sufletul alături de cei ce suferă și de cei care sînt asasinați.

(Apel al Comitetelor de acțiune ale Cercurilor „România muncitoare” din Brăila și Galați, Dezrobirea, 8 martie 1907)

*

...La ora 12 și jum[ătate] sosește trenul accelerat de la Iași, aducînd încă o companie de infanterie ce fusese pentru potolirea răscoalei din Ruginoasa, iar la urmă într-un vagon

* *

Documentele pe care le reproducem în continuare — unele dintre ele inedite sau mai puțin cunoscute — reflectă puternicul ecou al răscoalei din 1907 în conștiința publică românească, poziția clasei muncitoare și a intelectualității progresiste față de țăranime și de marile ei probleme. Ele demonstrează că, mai mult decît oricare altă forță socială și politică, proletariatul — date fiind poziția de clasă și obiectivele luptei sale — s-a manifestat ca avangardă a amplei mișcări de solidarizare cu răscoala, preconizînd soluții revoluționare de rezolvare a problemei țăranesti, prin lichidarea marilor proprietăți funciare.

Întreruperile de text au fost marcate prin trei puncte între paranteze drepte.

Ion MAMINA,
Vasile NICULAE

18 săteni arestați. Sătenii ce se aflau în gară în număr destul de mare, cum auz că la urma trenului se află un vagon cu țăranii arestați la Ruginoasa, dau năvală acolo, forțînd ușa vagonului și cearcă a elibera pe cei arestați, scăpînd chiar pe 4 din ei. Atunci căpitanul ce se afla cu compania în apropiere sosește în ajutor. Se trage o salvă de focuri. Săteanul V. Timofei, hamal în atelierul C.F.R., care venea la lucru, e grav rănit la față.

Se mai trag cîteva salve și țăranii sînt puși pe goană de soldați cu baioneta la armă. În timpul acesta se dă primul semnal, la ora 1 fără un sfert, pentru ca lucrătorii C.F.R. să intre în atelier. Ei sînt opriți, la ambele aripi și porți de intrare ale stației, de puternice posturi militare. Se produc chiar mici incidente între lucrători și ofițeri; lucrătorii sînt amenințați, loviți și înjurați...

(Relatate despre evenimentele din 3 martie 1907, petrecute la Pașcani, în România muncitoare, 4-11 martie 1907)

*

Muncitorii!

Voi știți pentru ce pașnica țăranime împilată s-a ridicat ca un singur om împotriva stăpînitorilor. Ca și voi ea suferă, ca și voi ea îndură muncile grele și chinurile foamei, ca și voi se trudește ca robul pentru fărîmarea belșugului celor de sus [...].

Tovarăși!

Muncitorimea conștientă și organizată, dușmana oricărei exploatare, luptătoare sfărîmărei jugului stăpînitor și dezrobirii noroadelor, are datoria nelînturabilă de a-și manifesta solidaritatea sa cu țăranimea apăsată, de a clarifica, în lumina ideilor sale căldușitoare, marea problemă agrară, de a arăta stă-

pinilor orbi măsurile de îndreptare ce TRE-BUIE să fie luate...

(Apel Către muncitorii Capitalei, din 9 martie 1907, al Cercului socialist „România Muncitoare” și al Comisiei Generale a Sindicatelor din România, în Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.G. al P.C.R. — în continuare Arhiva I.S.I.S.P. — Fondul 52, Dosarul 4 824/1907, f. 19)

*

Fraților,

Din nou revolte fărânești!

N-au trecut nici opt ani de la ultimele tulburări agrave din Vlașca și Teleorman, și iată că din nou fărâneștii noștri, dusă ca de un uragan, se ridică [...].

Tovarăși lucrători,

Vouă vă revine datoria de a fi educatorii fărâneștii. Prin luptele voastre voi dați deja o pildă frumoasă. Însă prin înfrînirea voastră directă cu fărâniștii voi trebuie să le arătați că dușmanul, și al lor și al vostru, este exploatarea și că interesele voastre sînt aceleași [...].

Studenți,

Evenimentele singeroase actuale au avut darul de a provoca între voi o mișcare de protestare și de indignare împotriva reprimărilor singeroase ale răscaloanelor fărânești. Atîta timp cît voi veți apăra cauza sfîntă a fărâneștii, atîta timp cît veți protesta împotriva exploatarei și tiraniei, strigătele voastre vor găsi un răspuns puternic în suferințele muncitorimii organizate...

(Manifest al Cercului socialist „România Muncitoare”, intitulat Către lucrători și fărâniștii, către studenți, în România muncitoare, 11-18 martie 1907)

*

...Să nu uităm, în aceste împrejurări, linia noastră de purtare: să luminăm pe acei cu care vom intra în vorbă că nu trebuie să omorăm pe semenii lor, să nu omorăm noi înșine și să arătăm tuturor, soldaților ca și fărâniștii, că pricina rețelilor fărânești este nedreapta ocîrmuire burgheză, sălbateca exploatare capitalistă, subjugarea și împilarea boierească [...].

Arătați pretutindeni pe dușmanul adevărat și — dacă va fi necesar și dacă va fi cu putință, dați-vă de partea răsculaților ca să luptați contra acestui dușman.

Nicotodată gloanțele voastre în pieptul fărâniștilor asupriți! Trageți în vînt!

(Manifest Către concediați și rezervați, în România muncitoare, 11-18 martie 1907)

*

Moțiune

Muncitorii din Capitală, întruniți în număr de 5 000 în sala Băilor Eforiei, în ziua de 11 martie, convocăți fiind de Cercul „România Muncitoare” și Comisia Generală a Sindicatelor din România, cu ocazia răscaloanelor fărânești, au votat următoarea moțiune:

Avînd în vedere că o exploatare seculară și nemărginită se agravează mereu, prin con-

centrarea pămîntului în mîna unui număr infim de mari proprietari, prin urcare neconținută a arenzilor, îndeșirea învoielilor agricole;

Avînd în vedere că, pe de altă parte, asupra fărâneștii noastre apăsă plaga impozitelor grele, directe și indirecte, prin care statul îi ia și micul rest ce îi lasă proprietarul și arendașul;

Avînd în vedere că o administrație ticdoloasă și asupritoare, unealtă servilă a intereselor ciocoiești, i-a îndeșit și mai mult situația economică și socială;

Avînd în vedere că fărânelul nu are de fapt nici un mijloc legal spre a lupta, că libertatea întrunirii, presei și asociației, este pentru el redusă la nimic și, lipsit de orice cultură și instrucție serioasă, el nu cunoaște mijloacele de luptă ce-i procură civilizația modernă [...];

Avînd în vedere toate acestea, întrunirea declară:

Întreaga răspundere a răscaloanelor fărânești cade asupra claselor stăpînitoare și a partidelor politice.

(Moțiunea adoptată la mitingul de solidaritate organizat de muncitorimea din București, la 11 martie 1907, în România muncitoare, 18-25 martie 1907)

*

...Faptul s-a petrecut astfel: vreo 200 mahalagii de la marginile orașului voiau să vie la Prefectură spre a parlamenta pentru pămînt. La distanța de 100 metri de Prefectură, pe strada principală Domnească, le-a ieșit înainte ofițerul de roșiori Ion Antonescu [viitorul dictator] cu 12 soldați. Procurorul Danielopolu, care se gîsea la Prefectură, l-a însoțit și a somat de mai multe ori pe oameni să se retragă. În cele din urmă, procurorul s-a retras; atunci, de frică, din proprie inițiativă, poate de frică, ofițerul a ordonat foc de carabină; focurile repetate s-au dat.

Acum viu de la Spitalul militar, unde au fost transportați. Sînt 10 morți, pe care i-am văzut; trei răniți în agonie și opt răniți. Cei răniți mi-au declarat că nu veneau cu intențiuni ostile și nu erau înarmați...

(Telegramă a procurorului general al Curții de Apel din Galați către primul ministru și către ministrul de Justiție, despre evenimentele din 11 martie 1907 de la Galați, în Răscoala fărâniștilor din 1907. Documente, vol. 1, București, 1948).

*

Sînt informat că în unele comune rurale se împrăstie manifeste circulare scrise cu mîna de scris, prin care populațiunea rurală este îndemnată, față de împrejurările că trupele sînt ocupate cu manevrele, pentru a-și revendica drepturile.

Mai sînt informat că Cercul „România Muncitoare” pe la sate, cu ajutorul unor femei angajate anume de jurnalul României muncitoare, împrăstie diferite manifeste.

Rog cercetați de aproape dacă și în județul dumneavoastră se împrăști manifeste și jurnale în chestiune și în modul arătat mai sus și să-mi raportați, luând în același timp măsuri pentru a împiedica asemenea fapte.

Ministru Interne,
I. I. C. BRĂTIANU

(Telegramă din 19 septembrie 1907, a Ministerului de Interne către prefectii de județe, în Arhivele Statului, Craiova, fond Prefectura județului Dolj, Dosarul 49/1907, f. 128)

...Muncitorimea din orașe și din sate trebuie să se pregătească pentru lupta mare a viitorului. Dar astăzi încă, potrivit cu forțele și cu puțința sa, partidul socialist luptă ca să dea pământ la țărani, legi ocrotitoare pentru lucrătorii din fabrici, ateliere, mine, sonde, magazine, drumuri de fier, tramvaie — cu un cuvânt pentru toți care lucrează fie la particulari, fie la stat.

Partidul muncitor mai vrea drepturi egale pentru toți cetățenii români și în primul loc dreptul de vot. Iată de ce voi, toți muncitorii din toate orașele și satele țării, trebuie să veniți în rândurile partidului vostru, în rândurile partidului muncitor socialist, și să-l ajutați în lupta grea dar folositoare pentru poporul întreg.

În el este mîntuirea voastră.

(Partidul muncitor socialist, în Calendarul muncii pe anul 1908, p. 53)

Domnule Prefect,

Avînd informațiuni că diferitele sindicate de muncitori, care nu'resc idei socialiste, întind propaganda lor prin sate, unde distribuie spre vânzare broșuri socialiste și ziarul România muncitoare am onoare a vă ruga, d-le prefect, a lua cele mai energice măsuri pentru a împiedica o astfel de propagandă la sate și distribuire de broșuri cu idei subversive, comunicîndu-mi ori de cîte ori vi se va semna de autoritățile din județ asemenea cazuri și înaintîndu-mi un exemplar din broșurile ce s-ar încerca a se împrăști printre săteni.

p. ministru,

CONST. I. NICOLESCU

p. Director,
D. M. SIDERI

(Circulară din 31 mai 1908 a Ministerului de Interne către prefectii de județe, în Arhiva C.C. al P.C.R., colecția 50, Dosarul 10 275, f. 26)

Domnule Prefect,

Comitetul Central al sindicatelor de meseriași, de la o vreme încoace, trimite prin diferite orașe și comune rurale din țară, misionari preparați pentru a întinde propaganda lor printre ceilalți meseriași neorganizați în sindicate și în special printre țărani.

Școap lor ar fi ca prin ziarul Cercului „România Muncitoare”, prin broșuri, prin conferințe etc. să răspîndească și la sate ideile socialiste sub masca așa-zisei chestiuni agrare și a votului universal, propagandă ce vor să o facă paralel cu aceea pentru înființarea corpora-

țiilor satești și astfel cu modul acesta să formeze un mare partid al muncitorilor.

Avem a aduce la cunoștința dv. și cele ce preced, ca urmare la circulara noastră nr. 64799 din 20 noiembrie 1907 și altor circuli date în această privință, rugîndu-vă, domnule prefect, să binevoiți a lua măsuri de priveghere.

p. Ministru,
N. SĂVEANU

Director,
I. PANAITESCU

(Circulară din 20 octombrie 1908 a Ministerului de Interne către prefectii de județe, în Arhiva C.C. al P.C.R., colecția 50, Dosar 10 275, f. 27)

Domnule Prefect,

Stîntem informați că de cîteva zile socialistul Ștefan Gheorghiu, din Ploiești, de meserie lucrător dulgher, ar fi plecat în țară după îndemnul Comitetului Central Socialist, spre a face propagandă sindicalistă printre meseriași și muncitori.

El ar mai avea misiunea de a cutreiera deghi-zat satele, spre a culege informații asupra răscoal-elor țărănești.

Se crede că numitul s-ar afla acum spre Tr. Severin.

Am onoare a vă aduce și dv. la cunoștință cele ce preced, rugîndu-vă, domnule prefect, să binevoiți a lua măsurile cuvenite pentru cazul cînd el ar trece și în județul dv., avîndu-ne însă cînd vi se va semna prezența lui în acel județ.

Director,
I. PANAITESCU
șeful secțiunii
(ss) Indescifrabil

(Circulară din 20 mar-tie 1909 a Ministerului de Interne către prefectii de județe, în Arhiva C.C. al P.C.R., colecția 50, Dosar 10 275, f. 29)

„O țară eminentă agricolă e o țară și emi-namente săracă, înapoiații economicește și cul-turalicește [...] Încît, dacă e foarte adevărat că viitorul țării românești e la sat, este însă tot așa de adevărat că viitorul satului însuși e la oraș și în dezvoltarea industrială a țării. Viitorul țării întregi e în îndrumarea ei, ca stat și organism social, către o organi-zație și o stare asemănătoare cu a statelor occidentale, și împreună cu acestea, către o organizație socială mai înaltă în viitor — so-cietatea socialistă”.

(C. Dobrogeanu-Gherea: Neoiobăgia, București, 1910, pp. 478, 484-485)

D-lor prefecti de județe,

Sînt informat că sindicalistii au început cu vigoare a face propagandă la sate și că în acest scop au și început a trimite agenți între care I. Moscovici, student în medicină și C. Po-povici, cîrmaz din București. Acestora li s-au procurat de Comisiunea Generală a Sindicatelor bilete de abonament pe Calea Ferată Română pentru toată țara.

Am informațiuni precise că propaganda aceasta are de scop înfruntarea raporturilor între proprietari și săteni și a propaga greva generală la sate, sub pretext de înființare de sindicate agricole fărănești, cu promisiunea că în caz de grevă, vor fi susținuți cu fonduri de la centru.

Vă rog să luați măsuri severe de a opri această propagandă, în special destinată să agite locuitorii de la sate contra proprietarilor.

În consecință, dacă vreun agent va fi găsit în vreo comună rurală făcând o asemenea propagandă va fi trimis la urma lui, încuștinându-se despre aceasta telegrafic și pe cîi se poate veți căuta a împiedica asemenea agenți a merge la sate și a veni în contact cu sătenii și a împrăști mulțimea adunată.

(Telegramă circulară din 24 august 1912, a Ministerului de Interne către prefecții de județe, în Arhivele Statului, Craiova, fondul Prefectura județului Dolj, Dosarul 28/1912, f. 13)

*** Datoria Partidului Social-Democrat este să areze interesele comune care leagă clasa fărănească de proletariat și să ducă lupta comună împotriva clasei marilor proprietari, împotriva întregului sistem agrar existent și să convingă fărăneștii că numai cu ajutorul proletariatului va putea câpăta: EXPROPRIETAREA TOTALĂ A MARILOR PROPRIETĂȚI ȘI ARENDAREA PRIN COMUNĂ LA OBȘTII ȘI INDIVIDUALE PE TERMENE LUNGII ȘI ARENDE MICI.**

(Hotărîre a Congresului P.S.D. din România, din 6-8 aprilie 1914, în România muncitoare, 13 aprilie 1914)

Alături de „acești oameni muncii și răbdători“

Studenti,

...Masa mare a poporului român, cu sufletul încătușat de dureri și cu strigătul desne-dejdei, cere pămînt. Să săvîm cu toții în ajutorul lor și ca o măsură de mare înțelepciune pentru interesul sigur al neamului să le dăm sprijinul nostru...

(Apel al Comitetului de inițiativă al studenților din Iași, în Dimineața, 1 martie 1907)

*** Domnule prefect,**

De către unii din colegii dv. mi s-a adus la cunoștință că printre populațiunea satelor s-a introdus o broșură intitulată Către săteni scrisă de dl. Vasile M. Kogălniceanu și care, deși are aparența de a face apel la înțelegerea locuitorilor pentru ca în mod pașnic să dobîndească pămînt, izlazuri, votul universal etc., totuși, dată fiind naivitatea sătenilor și interpretarea greșită ce pot ei da acestei publicațiuni, broșura în chestiune poate turbura spiritele populațiunii rurale și a fi astfel dăunătoare ordinii publice.

Aducîndu-vă aceasta la cunoștință dv. am onoare a vă ruga, d-le prefect, să binevoiți a lua, cu tactul cuvenit, măsurile ce veți crede mai nimerite pentru a se paraliza efectele

broșurii d-lui V. M. Kogălniceanu și a feri populațiunea rurală de a nu cădea victima unor cuvinte a căror greutate nu o poate cîntări și cărora le dă un înțeles eronat.

De rezultatul măsurilor d-voastră, mă veți fiine regulat în curent.

p. Ministru,

(ss) Indescifrabil

Director,

A. SACHELARIU

(Circulară din 2 martie 1907 a Ministerului de Interne către prefecții de județe, în Arhivele Statului București, Fond Prefectura județului Ilfov, Dosarul 40/1907, f. 109)

*** Domnule Ministru,**

Am onoare a vă înainta în copie raportul Prefecturii Teleorman nr. 2 276, prin care se arată că d. Alexandru Siroescu, dirigintele școlii din comuna rurală Orbeasca de Jos, a pus la dispoziție localul școlii spre a se ține o întrunire intimă, la care au luat parte peste 200 săteni și cu care ocaziune d-șă, împreună cu un oarecare Ion Florescu, au finit cuvîntări de natură a răzvrăti pe fărâmi împotriva arendașilor, rugîndu-vă, domnule ministru, să binevoiți a lua cuvenitele măsuri contra acestui învâșător care, ieșind din sfera atribuțiunilor sale, săvîrșește acte de natură a turbura ordinea publică.

De altfel, s-a observat domnule ministru, că administrația întâmpină enorme dificultăți din cauza învâșătorilor de la sate, care devin susținătorii aprigi ai celor mai revoluționare idei, încît credem că este de datoria autorității superioare de a se lua măsuri pentru încetarea cît mai curînd posibil a unei asemenea stări de lucruri...

p. Ministru,

(ss) Indescifrabil

Director,

I. ANDRONESCU

(Notă din 3 martie 1907 a Ministerului de Interne către Ministerul Culetor și Instrucțiunii Publice, în Arhivele Statului București, Fond Ministerul Culetor și Instrucțiunii Publice, Dosarul 825/1907, f. 131)

*** ... Turburările din țară au deșteptat, prin pagubele aduse unor elemente parazite (moșierești — n.n.) din organismul vieții noastre naționale și de stat, altele patimi, alți în țară cît mai ales în străinătate, în care nu numai bunul renume al țării e pus la îndoială și chiar contrazis, dar însăși demnitatea de stat neatîrnat, e atacată în chipul cel mai violent sub învinuiri, dacă nu false, desigur exagerate.**

Mînia maselor fărănești asuprite de atît amar de vreme, a izbucnit odată cu începerea noului an agricol. Greutatea învoielilor agricole a împins la desnădejde pe sătenii din unele finuturi. Ei s-au răscolat. Și atunci și alții, pentru aceleași necazuri, poate și altele chiar mai mari, îndurate pînă atunci în liniște, au urmat pasul celor porniți să-și facă singuri dreptate...

(Apel din 16 martie 1907, al unui grup de studenți și profesori români — între

care Vasile Pârvan și Traian Bratu — aflați la Berlin, trimis lui Nicolae Iorga, în I. E. Toroușiu, Studii și documente literare, vol. X, București, 1940, pp. 180-181)

★

...Acești oameni muncitori și răbdători n-au mai putut suferi cu minile încrucișate nedreptățile care le amărâu traiul. S-au ridicat din umilința lor mută și azi vor să-și facă dreptate...

O. GOGA

(Zile grele, în Țara noastră, 18 martie 1907)

★

...Sînt triste și dureroase evenimentele ce le-a produs această răscoală, dar s-au ivit și au trebuit să se ivească, ca să servească de puternic avertisment întregii pătri conducătoare din țară, ca cu o zi mai curînd să se convingă că de mult trebuie să facă pentru îmbunătățirea soartei țăranilor...

(Gazeta Transilvaniei, 24 martie 1907)

★

...Societatea noastră e frămîntată de ideea dreptății. De cîtuva timp au intrat și țăranii, alături de clasa muncitoare, în linia de bătaie pentru ameliorarea stării lor [...]. Noi vedem în asemenea frămîntări, fierberii din care va ieși o lume nouă. Vedem în ele un pas uriaș al evoluției pe urma căreia va răsări o lume mai dreaptă, mai adevărată și mai frumoasă. Și tot către aceeași cale se îndreaptă și marea tulburare prin care trece acum iubita noastră țară...

A. D. XENOPOL

(Evoluție în istorie, în Analele Academiei Române, Secțiunea istorică, tom XXX, București, 1907, p. 353)

★

Domnule Ministru,

...Dintre preoți, ca instigatori s-au arestat:

1. Preotul I. Bordescu, din cătunul Valea Ursului, pendinte de comuna Timna, care e împușcat în picior.

2. Preotul C. Isvooreanu din comuna Rogova, asemenea arestat ca instigator...

(Raport din 13 aprilie 1907, al revizorului școlar al jud. Mehedinți către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, în Arhivele Statului București, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Dosarul 825/1907, f. 136)

★

Dr. profesor [Nicolae] Iorga a lansat liste de subscripție printre studenți spre a veni în ajutorul țăranilor ce au suferit de pe urma răscoalelor.

(Notă din 1 mai 1907, a Prefecturii Poliției Capitalei către Ministerul de Interne, în Arhiva I.S.I.S.P., Fond 52, Dosarul 4823/1907, f. 127)

★

Domnule Ministru,

Dr. prefect al județului Botoșani, în urma cercetărilor ce i-am cerut a face, îmi raportează

următoarele cu privire la C. A. Ionescu, învățător diriginte la școala din satul Stroesti, comuna Ț. Frumușița și conducătorul Băncii populare „Triumful” din comuna Flămînzii acel județ:

Numitul C. A. Ionescu, după cum au constatat inspectorul comunal al plășii Hirlău, împreună cu d. revizor școlar respectiv, pe timpul răscoalelor țăranesti din acel județ a avut o atitudine ostilă autorității comunale, a instigat pe țăranii în contra arendașului moșiei Rădeni [...]. Acest Ionescu întrefine corespondență și cu P. Mușoiu...

p. Ministru,

CONST. I. NICOLESCU

Director,

A. SACHELARIE

(Notă din 30 mai 1907 a Ministerului de Interne către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, în Arhivele Statului București, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Dosarul 825/1905, f. 72)

★

...Cu toate rezultatele satisfăcătoare date de legile agrare, chestiunea țăranescă, ce reprezintă 82 la sută din gîndirea și puterea țării, este cea mai importantă chestiune a politicii noastre interne. Starea în care se află încă țăranimea noastră atinge încă în mod grav puterea politică, militară și economică a statului și a națiunii. În fața chestiunii țăranesti orice altă mișcare economică dispăre. Nu mai poate fi o reformă tehnică, administrativă, juridică, economică și financiară, în care gîndul nostru să nu zboare mai înțîi la influența ce o poate avea ea asupra țăranimei...

G. D. CREANGĂ

(Cea din urmă datorie a României, în Universul, 13 noiembrie 1912)

★

Cînd zicem: pămînt țăranilor!, zicem rezolvarea problemei agrare. Soluții:

1. Exproprierea mării proprietăți, în sensul că tot ce se va căpăta prin vânzare, donațiune, ori moștenire și care întrece suprafața, să zicem de o mie de hectare sau o mie de pogoane — în diferent cifră — să intre în domeniul fondului țăranesc după o justă și prealabilă despăgubire. Aceste întinderi de pămînt nu se vor vinde individual țăranilor, ci Casa centrală a băncilor populare și obștilor stătești le va arenda diverselor obști. Cu chipul acesta se va putea face cultura mai în mare, deci rentabilă, și munca în comun introducîndu-se, ea va da roadele pe care le dă azi cultura făcută de către arendași și proprietari.

2. [...] a se declara alienabile loturile țăranesti actuale, numai în folosul acestui fond și cu ajutorul comasării, alcătuiindu-se mici domenii, ele vor urma să fie arendate iarăși obștilor țăranesti, care vor putea produce pe o scară mai mare, mai rațională și deci în chip rentabil...

CONST. MILLE

(Pămînt țăranilor, în Adevărul, 18 august 1913)

Revista germană
Die Neue Zeit
despre răscoala țărănimii din 1907

**„A fost o trezire fulgerătoare
a demnității umane
a țărănimii”**

Die Neue Zeit, o prestigioasă revistă săptămînală a Partidului Social-Democrat din Germania, a apărut între anii 1883-1923 la Stuttgart, pînă în anul 1917, fiind condusă de către Karl Kautsky (1854-1938), lider al mișcării muncitorești internaționale din acea perioadă. Revista s-a bucurat de colaborarea unor mari personalități ale epocii: V. I. Lenin, A. Bebel, E. Mehring, Roza Luxemburg ș.a.

Consemnînd în paginile sale evenimente semnificative din întreaga lume, revista a publicat și o serie de articole consacrate analizei unor momente din viața social-politică a României. În numărul din iulie 1907, sub semnătura lui Otto Neuschütz, a apărut un articol consacrat răscoalei țărănilor români. Publicăm în cele ce urmează cîteva fragmente din acest articol despre frământările țărănești din 1907.

V.Ș.

„Și deodată, în primăvara anului 1907, clasele dominante din România au trebuit să învețe că și răbdarea țăranilor români are o limită, că și din mizeria maselor poate să sîrînească o forță, forța disperării, destul de puternică pentru a zdruncina edificiul statal. Era nemulțumirea unui popor care nu se mai putea exprima altfel, după ce gemetele și vaiele sale nu au găsit nici un ecou. A fost o trezire fulgerătoare a demnității umane a țărănimii și hotărîrea sa disperată de a sparge prin forță lanțurile care o țineau încătușată.

O panică de nedescris a cuprins toate păturile dominante. Guvernul conservator și-a pierdut capul. Cînd tulburările au izbucnit în Moldova, guvernul a deplasat armata, dar a acționat nehotărît, șovăitor, deoarece la început era vorba numai de apărarea arendașilor și comercianților evrei și apoi i-a fost teamă că armata, constituită din fii de țărani, va trece mai degrabă de partea țăranilor, în loc să tragă în țapi și mamele lor. În afară de aceasta, liberalii află în opoziție, stăteau la pîndă pentru a exploata din punct de vedere politic orice greșeală a guvernului. Și, într-adevăr, cînd guvernul a hotărît să acțio-

neze cu fermitate, să dispună împușcarea țăranilor, liberalii au lansat fîpete infernale despre asasinarea poporului român de către guvern.

Atunci, conservatorii, scindași între ei, au făcut lucrul cel mai inteligent ce putea fi realizat în aceste împrejurări pentru a salva marea proprietate moșierească și statul. Ei s-au aruncat în brațele inamicilor liberali, le-au predat guvernarea, iar Parlamentul conservator s-a obligat să aprobe orbește toate dispozițiile noului cabinet Sturdza, dispoziții pe care acesta le va da pentru restabilirea ordinii. Și atunci a pornit represiunea, scrupulos și cu toată forța și grozăvie. Liberalii care numai cu cîteva zile înainte au acuzat pe conservatori de asasinare în masă, au pornit acum un război împotriva cetelor de țărani neorganizați și prost înarmați. Ordinul cerea să se tragă fără somație și numai cu gloanțe.

Ofițerilor și trupelor li s-a ordonat să țină în secret amănuntele represiei, iar ambele partide care susțineau statul s-au legat printr-un cartel de fier al tăcerii pentru a acoperi cu mania uitării asasinatele mișelești de masă și schingiuirile”.

MEMORIA INDEPENDENȚEI

Seria a III-a de întrebări

1. Ostaș în armata lui Garibaldi, acest „cavaler al libertății” cum a fost denumit unul din eroii născuți pe meleaguri leșene, s-a remarcat pentru vitejia sa și în războiul de independență de la care nu putea lipsi fiind, cum mărturisea, „soldat al cauzei poporului și al dreptului”.

Indicați numele lui! (1968)

2. „Mare voinic și singur stăpînitor, domn a toată țara Ungrovlahiei și a părților de peste munți, încă și spre părțile tătărești și herțeg al Amlasului și Făgărașului și domn al Banatului Severinului și de alîndouă părțile, peste toată Podunavia, încă spre Marea cea Mare, și singur stăpînitor al cetății Dîrstor”.

Cărui mare voinic român îi aparține această titlatură, simbol al independenței Țării Românești?

(1967)

3. „Coloana înfinită”, monumentală operă a sculptorului Constantin Brâncuși, a fost înălțată în „ideea recunoștinței fără de sfîrșit” față de vitejii care au luptat pe aceste meleaguri.

Cărui eroi le-a dedicat Brâncuși monumentul?

(1976)

4. Nouă „curcani” și, în fruntea lor, sergentul Constantin Turcanu, au participat vitejește la luptele pentru cucerirea redutelor Grivița. Întocmai ca în poemul lui Vasile Alecsandri, nouă dintre ei și-au dat viața pentru libertatea patriei.

Cînd au avut loc cele două atacuri în care au căzut vitejește cei nouă „curcani”?

(1976)

5. Printre revoluționarii care l-au somat pe Bibescu vodă să semneze Constituția din 11 iunie 1848 s-a aflat și un cunoscut artist plastic (în imaginea de mai jos, autopozițat sau). Steagul revoluționarilor, pe care în acel moment îl purta, fusese pictat de el însuși.

La cine ne referim? (1968)

6. Referindu-se la o importantă bătălie din timpul războiului pentru independență — cea din 9 noiembrie 1877 — și la contribuția armatei române în desfășurarea ei, marele duce Nicolae, comandantul armatei Rusiei, a remarcat că victoria a aparținut pe de-a-ntregul armatei române.

Despre ce luptă este vorba? (1976)

7. Participarea socialistilor la războiul pentru independență absolută a României, a fost marcată de numeroase acte de eroism și vitejie. Printre voluntarii care s-au remarcat în mod deosebit s-a numărat și un grup de studenți de la Facultatea de medicină din București, conduși de socialistul C. Stăucanu.

Cum era supranumit acel grup? (1975)

8. „România! Un cuvînt expresiv între toate numele de țări. Un nume simbol deoarece este reprezentativ pentru permanența și persistența României și a civilizației române de-a lungul istoriei unui popor. Poporul român are în urma sa o foarte lungă și foarte bogată istorie. El este mîndru că străvechea sa tradiție de luptă împotriva asupririi se împletește cu o constantă tradiție

de progres”. Aceste cuvinte aparțin reputatului istoric și publicist Jean Hugonnot și au fost exprimate într-o prestigioasă publicație pariziană.

Numiți-o! (1968)

9. „Pe fruntea lui largă și curată se vedeau trecînd gînduri mărețe; în ochii lui limpezi și negri lucea o flăcărî lăinică, ce parcă înota într-o rouă de lacrimi la cuvintele de patrie, glorie și independență națională”. Cu aceste cuvinte îl descria poetul Vasile Alecsandri pe un înflăcărat patriot, luptător pentru libertatea poporului.

Despre cine este vorba? (1967)

10. Pentru glorificarea izbînzii romanilor în marea și dificilă lor confruntare cu dacii, împăratul Traian a pus să se înalțe două monumente. Unul dintre acestea este Columna care se află la Roma. Celălalt monument a fost ridicat chiar pe pămîntul patriei noastre.

Unde sînd? (1973)

11. Nicolae Grigorescu, marele pictor român a creat numeroase tablouri inspirate din războiul pentru independență absolută a României din 1877. Tabloul din imagine este inspirat de un alt mare moment din istoria patrii noastre, care a premers dobîndirii independenței.

Despre ce moment istoric este vorba? (1974)

12. Alături de întreaga noastră armată, Garda civică și-a adus o prețioasă contribuție la lupta poporului român pentru cucerirea independenței absolute a patriei. O dovadă a abnegației lor o reprezintă faptul că numeroși membri ai acestei formații au fost distinși cu medalia „Apărătorii independenței”.

Puteți preciza cîți aumei? (1970)

13. În anii grei ai dictaturii fasciste, Partidul Comunist Român s-a situat permanent în fruntea luptei pentru independență și libertatea întregului popor. Din inițiativa partidului, în scopul unirii tuturor forțelor patriotice, s-a hotărît și apariția unui ziar care prin însuși titlul său România liberă, exprima năzuințele poporului român.

Cînd a apărut primul număr al ziarului? (1969)

14. Printre „căpitanii de panduri” al lui Tudor Vladimirescu s-a numărat și un curajos haiduc luptător pentru libertate și dreptate socială. Numele și faptele sale în apărarea celor năpăstuiți au intrat în legendă.

Precizați numele lui. (1967)

15. În comuna Tîsița, din județul Vrancea, se află unul din monumentele ce glorifică faptele de arme ale ostașilor români în timpul primului război mondial. Cum se intitulează monumentul? (1967)

16. Lupta de la Plevna a început la 27 august, cînd Divizia 4 a luat cu asalt o poziție inamică ce acoperea redutele Grivița.

Cît timp l-a trebuit armatei române pentru a ocupa această poziție? (1972)

17. Cromolitografia de mai sus înfățișează una dintre cele mai aprige bătălii ale războiului pentru independență: victoria dobîndită în acea zi — 30 august 1877 — a rămas ca una dintre cele mai semnificative izbînzii ale armatei române.

Ce obiectiv a fost cucerit în urma acestei lupte? (1967)

18. „Sîntem mulți ca și cucuruzul brazilor, sîntem mulți și tari [...] Nu cu argumente filozofice și umanitare vei putea convinge pe acești tirani, ci cu lancea, ca Horea”. Aceste cuvinte au fost roștite, în împrejurările revoluției de la 1848 de un mare conducător al miștilor, înfățișat și în această imagine.

L-ați recunoscut? (1968)

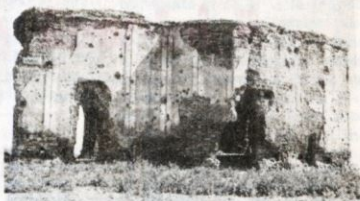
(Continuare în p. 63)

tristetele muzei clio

Mănăstirea Măxineni

În urmă cu 340 ani, Matei Basarab, de curînd urcat pe tronul Țării Românești, a hotărît să construiască o „biserică de piatră” în satul Măxineni, de la confluența riurilor Buzău și Siret, într-un loc „bun și tare”. Edificiul a fost înălțat cu ziduri groase de peste un metru, prevăzute cu ferestre înguste și creneluri, putînd fi astfel oricînd transformat într-un punct fortificat.

La mijlocul sec. XVIII, Mănăstirea Măxineni a intrat în patrimoniul spitalului Panteimon, înființat de Grigore II Ghica. În perioada 1856-1862, lăcașul a fost reparat, suferind ușoare transformări. În urma secularizării averilor mănăstirești, ctitoria lui Matei Basarab a fost transformată în biserică de mir. Tot în această perioadă, aici a fost organizată o școală unde învățau copii din mai multe sate.

În 1877, la o revărsare a Siretului și Buzăului, locuitorii din Măxineni au fost nevoiți să-și mute vatra satului la cca. 10 km spre vest. Mănăstirea a rămas singură în pustietatea apelor. În timpul primului război mondial, construcția a fost aproape ruinată. De atunci, trecerea anilor a adîncit și mai mult măcinarea bătrînelor ziduri. În prezent ele arată ca în fotografia de mai sus.

Credem că forurile competente vor lua venerabila ruină în grija lor, pentru consolidarea și, mai apoi, poate, pentru restaurarea pe care ctitoria marelui domn o așteaptă de multe decenii.

**Ilie POSTOLACHE,
Nicolae GROSU**

1 Vezi Magazin Istoric, nr. 5/1976.

Cercetași sovietici
în zona Leningradului

Leningradul îi înfruntă pe asediatori

General de armată I. I. FEDIUNINSKI

Atacul dușmanului asupra Volhovului eșuase¹. Apărându-se cu dirzenie, trupele sovietice opriseră în loc, la mijlocul lunii noiembrie 1941, ofensiva germană. Dar hitleriștii își regrupau forțele, pregătindu-se să atace într-un alt sector al acestui front. Unde? Analizând și comparând informațiile privind intențiile inamicului, Comandamentul Armatei 54 a ajuns la concluzia că germanii se pregăteau să execute o nouă lovitură la vest de Volhov,

în sectorul Voibokalo. Într-adevăr, la 19 noiembrie, trupele hitleriste au declanșat ofensiva în acea zonă. Deși a atacat cu înverșunare timp de șase zile, dușmanul a eșuat și în această nouă tentativă de a ocupa orașul.

Publicăm, în paginile care urmează, un nou fragment condensat din Memoriile generalului de armată I. I. Fediuninski, în care autorul relatează despre cel de-al doilea asalt neizbutit asupra Volhovului.

O noutate plăcută

Peste puțin timp am primit un telefon de la Statul major al frontului. Mi se comunica o noutate plăcută: la intervenția mea, colonelul Zamirovski, comandantul Di-

vizei 310 infanterie, fusesse avansat la gradul de general-maior. M-am grăbit să-l anunț pe vechiul meu camarad, căruia cu puțin timp în urmă fusesem nevoit să-i vorbesc pe un ton atât de aspru, dar care își îndeplinise cu cinste misiunea dificilă.

Timp de câteva zile am întreruns acțiuni de cerce-

tare, dar n-am reușit să descoperim raionul de concentrare a trupelor inamicului, deși era clar că hitleriștii se regrupau. Analizând situația și comparând atent datele fragmentare, și nu întotdeauna exacte, furnizate de cercetare, am ajuns treptat la concluzia că inamicul ar putea să execute o nouă lovitură, cel mai

¹ Vezi Magazin Istorie, nr. 2/1977.

probabil la vest de Volhov, în sectorul Voibokalo. În consecință, deși nu aveam întreaga certitudine, am hotărât să concentrez o mare parte a trupelor armatei în acest sector. Slăbind apărarea în fața orașului Volhov, făceam un pas riscant, dar consideram că riscul era îndreptățit.

Lăsându-l în sectorul Volhov pe generalul-maior Mikulski, locțiitorul meu, în seara zilei de 16 noiembrie am plecat la Gorka, un sat în care se instalase punctul de comandă al armatei.

Se întunecase de-a binelea, și — cum mergeam pe un drum de pădure — mașina sălta într-una la hopuri, iar șoferul abia de mai stăpânea volanul.

— Aprinde farurile, i-am ordonat eu, că altfel o să te izbești de o buturugă.

Lumina farurilor smulse din întuneric o mică porțiune de drum desfundat. Mașina porni ceva mai repede. Dar la ieșirea din pădure, ne aținu calea un vlăjgan de soldat, între două vîrste, cu arma în mînă. Ridicînd cu un gest energic brațul, soldatul se răsti la șofer:

— Ia stinge lumina!

Omul își făcea conștiincios datoria, dar eu știam că pînă la linia întîi sînt cel puțin 2-2,5 km și, cum mă grăbeam să ajung la punctul de comandă, l-am luat cu duhul blîndeței:

— Ai dreptate și sfatul e foarte potrivit, dar judecă și dumneata: cum să mergem cu mașina pe bezna asta? N-ar fi de mirare să ne facem zob.

Soldatul nu vedea cu cine stă de vorbă și nici nu era din cei sfioși. A mai stat o clipă pe gînduri, a cerut o țigară și în cele din urmă a lăsat-o mai moale:

— Uite ce-i dragă tovarășe, aici să mergi cu lumina stinsă, iar cînd te-i îndepărta, faci cum vrei, te privește!

— Dă-i drumul, i-am ordonat eu șoferului...

La punctul de comandă i-am convocat la mine pe

generalul-maior A. V. Suhomlin, șeful de Stat major al armatei și comisarul de brigadă V. A. Siciov, membru în Consiliul militar.

Suhomlin și Siciov au propus să scurtăm frontul armatei cu 10-15 km, replind trupele din raionul Tortolovo. După părerea lor, astfel am fi putut face disponibile două-trei divizii pentru pararea loviturii.

Eu însă n-am fost de acord cu propunerea lor, în primul rînd, pentru că mai tîrziu ar fi trebuit să recucerim prin luptă aliniamentul părăsit. Apoi mai erau și considerente de ordin moral: le-nigrădenii așteptau din partea noastră ajutor, contau nu numai că vom opri dușmanul, dar chiar că vom rupe blocada și cînd colo se propunea... o retragere.

— Nul, le-am răspuns. Varianta asta nu merge. Trebuie să luăm toate măsurile pentru a respinge lovitura folosind puținele noastre rezerve și trupele pe care le vom scoate din sectorul Volhov. Așa va fi mai just.

Fără a mai pierde vremea, am raportat propunerile mele Comandamentului frontului Leningrad, adăugînd că șeful de Stat major și membrul Consiliului militar sînt de altă părere.

Comisarul de brigadă Siciov se apucă să expună această părere, dar A. A. Jdanov, căruia i se adresase, îl întrerupse:

— Consiliul militar al frontului aprobă hotărîrea comandantului armatei, fiind singura justă în situația actuală.

Deci, hotărîrea era luată, dar pentru îndeplinirea ei ne lipseau date exacte despre inamic. Trebuia să prindem o „limbă” și eu mi-am zis că n-ar fi rău să folosim în acest scop tancurile. Cum în apropierea satului Gorka se aflau unități din Divizia 21 tancuri, m-am dus imediat acolo. Un ofițer s-a oferit voluntar pentru această misiune și în zori s-a înapoiat cu un **oberleutnant**.

Prizonier poate păstra fotografiile celor apropiați

M-am apropiat de masa pe care se aflau actele prizonierului și vreo 20 fotografii.

— Spune-i că va sta de vorbă cu comandantul armatei, i-am ordonat translatorului.

Și, după ce-am examinat în fugă fotografiile, le-am împins cu palma spre marginea mesei. Trebuia să aflui imediat unde pregătește inamicul noua sa lovitură, dar, dacă m-aș fi grăbit să-l întreb direct, prizonierul ar fi putut să mintă ori să declare că nu știe. Văzîndu-l speriat de moarte, m-am decis să-l iau pe ocolite.

— Ale cui sînt fotografiile?, l-am întrebat.

— Ale mele, mi-a răspuns prizonierul. Sînt rudele și prietenii mei.

— Tradu-i că, potrivit regulilor, toate documentele, scrisorile și fotografiile prizonierilor se confiscă, i-am spus translatorului. Totuși, putem să facem unele excepții. Spune-i să aleagă fotografiile rudelor apropiate și să le ia înapoi.

Germanul m-a înțeles perfect: dacă generalul sovietic îi permite să păstreze unele fotografii, înseamnă că nu va fi împușcat. Spaima i-a dispărut. Profitînd de acest moment psihologic, i-am pus întrebarea care mă interesa:

— Unde se concentrează unitățile germane, repliate din fața Volhovului?

Oberleutnantul răspunsese fără să stea pe gînduri:

— La sud de localitatea și gara Voibokalo.

— De unde știi atît de precis?

Prizonierul îmi spuse că, cu cîteva zile în urmă, comandantul regimentului a adunat ofițerii și i-a informat despre ofensiva ce se pregătea în acel sector.

Declarația părea veridică, dar informațiile trebuiau verificate. Cercetarea noastră a eriană ne-a confirmat că inamicul își concentrase trupele

Intr-un raion la sud de Voibokalo, Bolsăia Vloia, Tobino...

Trei zile mai târziu, inamicul a trecut la ofensivă pe direcția importanței localități Șum, unde se întretaie șoseaua spre Leningrad cu calea ferată Mga, Volhov. În ciuda pierderilor mari, hitleriștii se năpusteau cu îndrăjire la atac. Cu toate măsurile luate din timp, trupele Armatei 54 stăvuleau cu greu năvala dușmanului. Luptele au continuat câteva zile cu succes schimbător.

Situația se complica pentru că nu mai puteam transfera la Voibokalo nici o singură mare unitate. Trei divizii de infanterie, o brigadă de infanterie și una de tancuri se apărau pe aliniamentul Lipka, Lodva, cu frontul spre vest, pentru a împiedica lărgirea ieșindului inamic de la Sineavino.

Între timp, Lacul Ladoga începuse să înghețe în apropierea malurilor, astfel că exista pericolul ca inamicul să execute o manevră de întoarcere a flancului drept al armatei, să pătrundă în spațiile noastre și să ne intercepteze căile de comunicație. În consecință, a trebuit să organizăm o supraveghere atentă a gheții și s-o cercetăm zilnic pe o distanță de 15 km de la mal.

E drept, cele trei divizii ale Corpului 1 armată german, instalate în apărare pe latura de est a ieșindului de la Sineavino, nu întreprindeau acțiuni ofensive, totuși imobilizau marile unități ale Armatei 54 aflate în fața lor.

În câteva zile de lupte crâncene în sectorul Voibokalo, inamicul nu a reușit să înainteze decât foarte puțin, până la satul Bor, la 1,5 km de calea ferată și de șosea. Hitleriștii nu au reușit să ajungă pe aliniamentul căii ferate, apoi mai departe până la Kabona, pe malul Lacului Ladoga, și să izoleze astfel marile unități de la flancul drept al Armatei 54. Presiunea lor slăbea mereu. Prizonierii declarau că majoritatea

companiilor nu mai aveau decât 20-25 oameni.

La 25 noiembrie, ofensiva inamicului a încetat definitiv și frontul s-a stabilizat la 6 km sud și sud-est de Volhov și în apropierea stației de cale ferată Voibokalo.

Zvonul sinuciderii mele

Între timp, începuse să se dezvolte contraofensiva noastră de la Tihvin. Marele Cartier General, profitând de poziția învâluitoare a trupelor sovietice și de o oarecare schimbare a raportului de forțe în favoarea noastră, hotărâse să execute o serie de lovituri pe direcții convergente spre Kiri și Gruzino. Lovitura principală — din raionul Tihvin pe direcția Budogoști, Gruzino — era dată de Armata 4 de sub comanda generalului K. A. Meretkov.

Armata 52, de sub comanda generalului-locotenent N. K. Klifkov, cooperând cu gruparea de la Novgorod a frontului de nord-vest, trebuia să zdrobească inamicul în raionul Malaia Vișera și să-i intercepteze căile de comunicație la Gruzino.

Ofensiva începuse pe la mijlocul lunii noiembrie, dar inițial progresase foarte lent. La 20 noiembrie, marile unități ale Armatei 52 au cucerit printr-o luptă de noapte — angajată după o reușită manevră de întoarcere — Malaia Vișera. Trupele Armatei 4 duceau lupte la periferia Tihvinului, la vest și sud de oraș.

Diviziile Armatei 54, care opriseră inamicul în sectorul Volhov și la Voibokalo, urmau să participe și ele la ofensivă.

Exact în zilele acelea mi s-a comunicat o „noutate” interesantă: hitleriștii care cu toate eforturile depuse, nu reușiseră să ajungă la Lacul Ladoga prin Volhov și Voibokalo, n-au putut să născocască nimic mai bun decât să

anunțe la radio că generalul Fediuninski, comandantul Armatei 54, s-a sinucis. Nici azi nu pricep ce-or fi urmărit de fapt. Puteam să cad pe cîmpul de luptă sau să fiu numit în altă funcție, dar asta, în fond, nu schimba deloc situația. Absurditatea anunțului că m-aș fi sinucis din cauza eșecului operației de la Volhov era mai mult decât evidentă. Volhovul rămăsese în minile noastre, astfel că nici vorbă de eșec. Mai mult ca sigur, pierderile suferite de inamic la Volhov și Voibokalo fuseseră atât de mari încât acesta a fost nevoit să caute un mijloc pentru a mai îndulci cumva hapul amar pe care-l înghițise.

M-am amuzat copios de născocirea absurdă a propagandiștilor fasciști și am dat-o repede uitării. Curînd însă mi-a telefonat A. A. Jdanov:

— Ivan Ivanovici, ai auzit basmele fasciștilor despre sinuciderea dumată?, m-a întrebat el, adăugînd pe un ton glumeț: înseamnă că ai să trăiești mult.

A doua zi am fost chemat urgent la telefonul secret. Auzeam în receptor vocea soției, care pe atunci se afla în regiunea Sverdlovsk, la început m-am alarmat:

— Ce s-a întîmplat? De ce telefonezi?

— Nu s-a întîmplat nimic, mi-a răspuns soția. Aseară, mi-am comunicat de la Comitetul raional de partid să vin la Sverdlovsk pentru o convorbire telefonică cu Moscova. Și bineînțeles că am venit. Acum îmi dau seama că m-au chemat ca să-mi ofere posibilitatea să vorbesc cu tine.

Se vede că cineva din Statul major al frontului Leninograd și-a zis că trebuie s-o liniștească pe soția mea, care putea să fi auzit de scornelile hitleriștilor. Nu știam care dintre tovarăși manifestase atîta grijă și delicatețe, dar îi eram sincer recunoscător.

În românește de
Paul VERBIȚKI

Amintiri despre Titulescu

Învățătorul Petre Ugliș-Delapecica, din Gurahonț, mi-a povestit cu ani în urmă cum l-a cunoscut pe Nicolae Titulescu în 1918. „Mă aflu la Roma, fericit că s-a terminat cu bine războiul în favoarea noastră și că sînt tîrîși la Legația României la Roma, ca adjunct pe lângă colonelul Ion B. Florescu, atașatul nostru militar în capitala Italiei.

Am primit ordin de la șeful meu să merg la gara Termini, ca să-l întîmpin pe ministrul Nicolae Titulescu care venea de la Paris cu suita sa, și să-l însoțesc ca ofițer de gardă, tot timpul cît dînsul rămînea la Roma. Am plecat și la ora sosirii expresului de Paris mă aflu pe peron. Cînd Titulescu a coborît, m-am prezentat întîi lui, apoi membrilor suitei sale: dr. Vasile Lucaciu, ministru al Ardealului, dr. Ion Ursu, profesor universitar de istorie din București și Constantin Mille, ziarist, fost director al publicațiilor Adevărul și Dimineața.

Ne-am urcat în două mașini și am mers la legația noastră. După cîteva ore, am plecat la masă cu toții, la restaurantul „Gallinaccio” de sub Quirinal, locul de întîlnire al românilor.

În dimineața zilei de 1 decembrie 1918, toți oaspeții, împreună cu întreg personalul legației noastre, au plecat cu mașinile în orașul Albano, unde în frumoasa vilă Ferraioli, situată în centrul orașelului, aveam instalat depozitul Legiunii române, unitate alcătuită din voluntari români, în majoritate transilvăneni, înrolați să lupte împotriva Austro-Ungariei. Nicolae Titulescu venise de la Paris în mijlocul nostru, să ne aducă marea bucurie că în ziua de 1 decembrie 1918, în Cetatea Alba Iulia se vor aduna zeci și zeci de mii de delegați din toate satele și orașele Transilvaniei, ca să hotărască unirea pe veci a acestui pămînt cu țara-mamă, România. În noua și frumoasa cazarmă din orașul Albano se afla încadrîrit un regiment de voluntari din Legiunea română. La orele 10 dimineața, corpul de ofițeri români aflați în această localitate și în orașele vecine au fost invitați în sala mare a vilei. După puțin timp, au intrat și oaspeții, în frunte cu Nicolae Titulescu. Ofițerii au început să aplaude, strîgînd: S-auzion pe domnul Titulescu!

Plăcut impresionat de caldă manifestație a tinerilor ofițeri, Titulescu a rostit cu verva sa

cunoscută o înflăcărată cuvîntare, care a fost răsplătită cu aplauze furtunoase. După aceste clipe de neuitat, am coborît în curtea largă a vilei, unde oaspeții s-au fotografiat împreună

cu ofițerii”. Și, arătîndu-mi fotografia, de mai sus, interlocutorul meu mi-a precizat: „Titulescu stătea în primul rînd, al patrulea din dreapta”.

Ion COTOI,
com. Bontefști, jud. Arad

Completări la „Odissea capului Viteazului”

Urmărind peripecile prin care a trecut, în anii 1916-1920, capul lui Mihail Viteazul, autorii articolului publicat în Magazin istoric, nr. 8/1976, s-au oprit asupra unei afirmații a lui N. Iorga, după care această relicvă a fost trimisă, „în zilele de supremă criză” ale anului 1917, în Rusia, de unde a revenit în anul următor, cînd „se făcea de ziuă asupra idealului nostru și al său” [al lui Mihail]. Autorii își puneau întrebarea: „Cine a strămutat din nou relicva și în care oraș din Rusia?”, arătînd că, în limita documentației de care au dispus, nu au putut identifica persoana, iar orașul părea a fi Odessa ori Kerson, unde capul Viteazului ar fi rămas „peste un an de zile”.

În urma publicării acestui articol, cititoarea noastră prof. Maria Munteanu-Breasta, din București, ne-a trimis o amănunțită și documentată completare la Odissea capului Viteazului, din care desprindem informații de natură

să acopere această lacună din cunoștințele istorice asupra subiectului.

Șt. S.G.

Citind articolul publicat în revista dumneavoastră, îmi îndeplinesc o datorie patriotică și pioasă — altă față de această relictă a neamului nostru, cât și față de memoria tatălui meu, preotul Grigore Popescu-Breasta, fost profesor la Liceul „Carol I” din Craiova și director al Seminarului „Sf. Grigore Decapolițu”, care, în împrejurări foarte grele, a purtat în Rusia și a păstrat cu sfințenie capul marelui voievod. La 7 noiembrie 1916, familia mea a părăsit Craiova pentru a se refugia în Moldova, la Iași. Iată în cele ce urmează, relatarea evenimentelor, pe baza autobiografiei pe care tatăl meu și-a scris-o în iunie 1946: „Cu multe privațiuni și lipsuri, pe care le-am îndurat toți prilegiul războiului, mi-am dus zilele pînă în vara anului 1917, cînd amenințarea spargerii frontului de la Mărășești punea guvernului problema evacuării unei părți din populația Moldovei. Cei dinții care trebuiau evacuați erau parlamentarii, funcționarii superiori de pe la diferitele ministere și instituții ale statului. De acord cu autoritățile rusești, s-a convenit să fim stabiliți în Kerson, un oraș de lângă gurile Niprului, unde mai tirziu și în caz de primejdie, urma să vină și guvernul român cu familia regală. S-au pus trenuri la dispoziție, pentru transportarea refugiaților, care au plecat din Iași la 8 august 1917. Pentru îngrijirea noastră a acestora, ministrul Culetor, I.G. Duca¹, a făcut apel la mine să-i întovără-

șesc. Am plecat la Kerson odată cu ceilalți refugiați (8 august 1917). Ajunși aici, ne-am plasat fiecare în casele desemnate de Comisia aliată ruso-română, prezidată de senatorul Cocias, conducătorul coloniei de refugiați români. Nouă, adică clerului, ni s-a oferit casa unui mare proprietar evacuat în Crimeea, aflată lângă biserică cu hramul schimbarea la față, din centrul orașului.

În ajunul plecării, ministrul I. G. Duca m-a chemat și mi-a încredințat, de față fiind prof. Petre Gîrbovicianu, cutia ce păstra relicva sfințită a neamului, capul lui Mihai Viteazul, cu obligația: «să-l am în toată grija și să-l aduc intact înapoi». Despre această delicată și grea însărcinare n-a știut nimeni, afară de administratorul Casei Bisericii, prof. Petre Gîrbovicianu, fratele soției mele.

Ajunși la Kerson, am ascuns cutia sub poala acoperământului Sfintei Mese a Altarului, la care am oficiat în tot timpul șederii mele în Kerson. Aici a stat pînă în ziua reîntoarcerii noastre în țară [...] În tot timpul prilegiului, ascuns în altarul bisericii, capul marelui nostru voievod, în care a încolțit pentru prima dată ideea unirii tuturor românilor și care a fost ucis pentru această măreață idee, îmi da curaj să lupt și să sper, împreună cu compatrioții mei, în izbînda cauzei noastre drepte”.

La 19 martie 1918, am fost repatriați. Am ajuns la Iași la 3 aprilie 1918. Peste două zile, la 5 aprilie, la indicația lui I.G. Duca, tatăl meu împreună cu P. Gîrbovicianu au predat mitropolitului Pimen al Moldovei capul voievodului.

Prof. Maria Munteanu-BREASTA,
București

¹ Vezi Magazin istoric, nr. 3/1975, 7-9/1976.

PLANȘELE NOASTRE

① 1907: țărani răsculați, în viziunea pictorului Ștefan Luchian... (tabloul se află la Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România)... și două fragmente din articolul lui M. Gh. Bujor, publicat în **România muncitoare**, din 4-11 martie 1907 («**Țărănimea s-a ridicat ca un singur om**», p. 18)

②③ Imagini din primele decenii ale secolului XX din diferite orașe ale țării noastre, imagini care ilustrează măiestria și tehnica fotografiilor și tipografiilor români

④ Desene sugestive din prima monografie închinată războiului pentru independență (**Graz, 1878...**, p. 16)

se trezească din letargia Obidi-
și împilatul țaran, pentru se
oltuesc de cit doar vorbele g
rtușele pline, adus la marginea
rei sale, ridică fruntea. În toate jude
le țarii țărănimii e în fierbăre. De la
-Severin până la Dorohoi un curent

România Muncitoare

constă masa compactă de oameni - ro
ai pământului și ai boierilor, ai nature
și ai întocmirilor sociale.

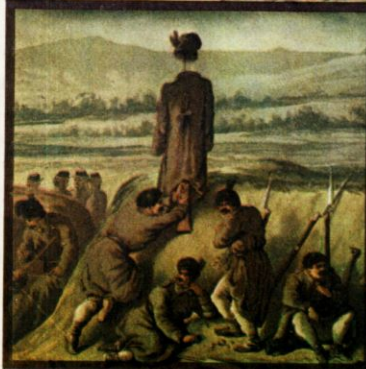
Răscoalele din județele Iași, Boto
șani și Suceava nu sînt, prin urmare

Album istoric românesc

RESBELULU
ORIENTALE ILLUSTRATU

Prof. D. M. PIPPIDI:

EPIGRAFUL un istoric al anticității

Între 9 și 15 septembrie 1977 urmează să aibă loc la Constanța

cel de-al VII-lea Congres Internațional de epigrafie greacă și latină.

În perspectiva acestui important eveniment, ne-am adresat profesorului univ.

dr. doc. Dionisie M. Pippidi, directorul Institutului de arheologie, președintelui congresului, rugându-l să prefateze, în câteva cuvinte, viitoarea întrunire internațională.

— Cum s-a luat hotărârea ca acest congres să se țină în țara noastră?

— Congresul de la Constanța, din septembrie 1977, va fi al VII-lea din seria reuniunilor internaționale de epigrafie greacă și latină organizate din inițiativa unui comitet internațional constituit încă în 1938. În acest comitet, reînnoit de-a lungul anilor, dar în a cărui componență intră în bună măsură aceiași învățați care i-au dat naștere, România a fost reprezentată mai întâi de Constantin Daicoviciu, apoi de cel ce vă vorbește. După primul congres, reunit la Amsterdam, în ajunul ultimului război mondial, sirul acestor manifestări internaționale a fost reluat la Paris, în 1952, din inițiativa și sub președinția lui Louis Robert, profesor la Collège de France, de pe atunci celebru pentru lucrările sale de epigrafie greacă și astăzi încă socotit drept cel mai învățat și mai multilateral epigrafist pe care l-a avut lumea de la moartea lui Mommsen.

În sirul congreselor de epigrafie, succedate de-atunci fără întrerupere, din cinci în cinci ani, după regula stabilită de UNESCO în materie de întîlniri internaționale, cel de la Paris prezintă o însemnătate excepțională și prin aceea că marca reluarea legăturilor dintre specialiști, legături afectate multu ani de al doilea război mondial și apoi de practice „războiului rece”, și mai ales, pentru că introducea iniția dată deprimerea ca dezbaterii să se desfășoare nu la întîmplare, ci organizat, în jurul uneia sau mai multor teme principale.

După Paris, următoarele congrese s-au desfășurat în Italia, în 1957 la Roma, în 1963 la Viena, în 1967 la Cambridge și, în sfîrșit, în 1972 la München. Aici, invitația Academiei de Științe Sociale și Politice din țara noastră a fost primită cu căldură de Comitetul internațional, plenu congresistilor, în sedința de închidere, volind prin aclamații înerea celui de-al VII-lea Congres în orașul exilului lui Ovidiu.

Explicația acestei alegeri nu-i greu de dat. Dobrogea (în anticitate Scythia Minor) e un pămînt încărcat de istorie, unde vestigiile celei mai vechi populații băștinașe, getii, se asociază cu cele lăuate de coloniștii greci din cetățile de pe litoral și apoi cu cele romane, provenind atît din teritoriile acestora, cît și ale castrilor de pe limesul dunărean. Între numeroasele monumente și documente arheologice și numismatice de care Dobrogea e plină, inscripțiile ocupă un loc important și, de o sută de ani, încoace, numărul celor scoase la iveală, descifrate și publicate, n-a făcut decît să crească, ridicîndu-se astăzi la aproximativ 2 000.

— Care este importanța epigrafiei în contextul actual al științelor istorice?

— În ultimă vreme socotită, ca și arheologia, doar o știință „ajutătoare” a istoriei, anticității, epigrafia este, în realitate, „pur” materialele necesare pentru sintezele acestora,

epigrafia (ca și arheologia de altfel) revendică astăzi statutul de știință istorică în toată plîntărea termenului. Altfel spus, epigrafistul e un istoric al anticității (în cazul nostru, greco-romane) priceput să folosească nu numai izvoarele narative, istoriografice, pe care ni le-a lăsat trecutul, dar și masa considerabilă a documentelor săpate în piatră sau scrise pe alte materiale dure, a căror mărturie nealterată de vreun izvor intermediar e în multe cazuri chiar mai prețioasă și mai veridică decît a documentelor zise „literare”. Această ramură specializată a istoriei necesită, firește, cunoștințe speciale și o metodă riguroasă, treptat constituită de-a lungul ultimelor două veacuri. Cum nu toată breșla istoricilor lumii vechi este gata să accepte acest efort prelungit, s-a ajuns la situația că unii din ei sînt pregătiți să valorifice inscripțiile pe care în multe cazuri le scot ei înșiși din pămînt, în timp ce alții așteaptă să folosească documente editate și interpretate de alții.

— Ce teme principale vor fi dezbătute și ce personalități și-au anunțat participarea?

Pentru Congresul de la Constanța, Comitetul internațional, la propunerea Comitetului român de organizare, al cărui președinte am cîntea de a fi, a acceptat ca dezbaterile întîlnirii să se axeze pe patru teme majore: Ateliere lapidare în lumea greacă și romană; Epigrafie și onomastică; Epigrafia și istoria armatelor; Epigrafia greacă și latină a ținuturilor din jurul Mării Negre. Toate vor fi tratate în sedințe plene, timp de patru zile. Astfel, în cazul Atelierei lapidare — sedința va fi condusă de Giancarlo Sordini, decanul Facultății de litere din Bologna, directorul revistei *Epigraphica* — raportori din trei țări diferite vor contribui la lămurirea subiectului din variate puncte de vedere: francezul Jean Mallon, iugoslavul Petar Petrović și germanul Rudolf Kloos.

A doua sedință va fi consacrată raporturilor dintre Epigrafie și onomastică, și își va desfășura lucrările sub președinția lui Louis Robert, figura cea mai marcantă a studiilor epigrafice în secolul nostru, cum am mai spus. În cadrul acestei sedințe își vor aduce contribuțiile lor, germanul Rüdiger Schmitt, de la Universitatea din Saarbrücken, francezul Jean-Paul Rey Coquis, de la Universitatea din Dijon și iugoslava Fanoula Papazoglou-Ostrogorsky, de la Universitatea din Belgrad. În jurul temei majore Armata și epigrafia se vor grupa, sub îndrumarea lui James Frank Gillman, de la Institute for Advanced Study din Princeton (S.U.A.), întocmite de Brian Dobson, de la Universitatea Durham din Anglia, Giovanni Forni, de la Universitatea din Genova, și Harald von Petrikovits, pînă de curînd director al Muzeului renan din Bonn.

În sfîrșit, în prezentarea aportului documentelor locale, grecești și latine, la cunoașterea istoriei vechi a ținuturilor din jurul Mării Negre, sînt bucuroși să anunț că mi-am putut asigura concursul unor specialiști eminenți, ca Georgi Mihailov, de la Universitatea din Sofia, Yuri Vinogradov, de la Institutul de istorie universală din Moscova și David French, directorul Institutului britanic de arheologie din Ankara.

— Cu ce se vor prezenta la întîlnire cercetătorii români?

— Cercetătorii români vor fi prezenți la congres pe de-o parte cu comunicări individuale, prea numeroase pentru a fi aici înscrise, pe de altă, cu o seamă de lucrări de largi proporții, despre care sînt bucuroși să vorbesc. Am în vedere volumele apărute pînă acum, sau în curs de tipărire, din culegera generală de inscripții grecești și latine aflate pe teritoriul României: *Inscriptiones Daciae et Scythiae Minoris antiquae*. Din acest corpus național, publicat sub îngrijirea mea și a prof. I.I. Russu din Cluj, sînt de pe acum în librărie volumele intitulate *Inscripțiile Dacelor romane*, fasc. I, de I.I. Russu, și *Inscripțiile din sec. IV-XIII descoperite în România*, de Emilian Popescu. În curs de tipărire se găsesc alte două volume: *Inscripțiile Dacelor romane* fasc. II, de I.I. Russu și colaboratori, și *Inscripțiile Dacelor Meridionale* (Oltenia și Muntenia) de Gr. Florescu și Constantin Ptoleescu. În sfîrșit, pe punctul de a fi predat Editurii Academiei, se găsesc și un volum de inscripții din ținutul Dobrogei, pregătit de Emilia Dorciul-Boiciu și Emilian Popescu. În total, deci, cinci volume importante dintr-o serie ce va conține și cele ce vin și la care se adaugă, în întîmpinarea Congresului de la Constanța, un volum de studii în limbi străine, provizoriu intitulat *Epigraphica*, și o amplă monografie despre Armata romană în Dobrogea în primele veacuri e.n., teză de doctorat a lui Andrei Aricescu. În curs de apărare la Editura Militară. Eu însumi voi fi prezent în cadrul congresului cu o culegere de studii apărută în 1975 și intitulată *Scythia Minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire și cu îngrijirea volumului numit Epigraphica*.

Interviu consemnat de
Ioana URSU

Istoria unui ctitor de țară **PETRU RAREȘ**

ȘTEFAN S. GOROVEI

La 14 ianuarie 1527, doborât de boală sau de otrava strecurată de mina doamnei sale, se stingea, în cetatea Hotinului, voievodul Moldovei, Ștefan IV cel Tânăr, cunoscut sub numele de Ștefăniță¹. Revenea acum bolerimii sarcina alegerii unui nou cap al țării, din dinastia întemeiată, la mijlocul veacului XIV, de Bogdan I (1363-1367)². Din căsătoria sa cu Stana, fiica lui Neagoe Basarab, Ștefăniță nu avusese copii; îl rămăneau totuși pe urmă, un prunc sau doi, de 4-5 ani, ambii nelegitimii, dintre care, peste 45 ani, unul va înscrie o pagină glorioasă în istoria Moldovei: Ioan vodă cel Cumplit³. Undeva, departe, la ținutul Lăpușnei, necunoscut încă, mai trăia, sub aceeași pecete a nelegitimității, un băiat de vreo 12 ani al lui Bogdan III, numit Petru: viitorul Alexandru Lăpușneanu⁴, ginere postum al lui Petru Rareș și adevăratul său moștenitor spiritual și politic. Nu dintre acești copii putea fi ales noul domn al Moldovei în acele momente de maximă încordare europeană, la câteva luni după căderea regatului Ungariei sub loviturile Imperiului otoman (Mohács, 29 august 1526). La Istanbul, aștepta, de mult, într-o dregătorie la curtea imperială, un nepot al lui Ștefan cel Mare,

anume fiul lui Alexandru (Alexandrel)⁵, numit tot Ștefan; otomanii încercaseră, zadarnic, să-l așeze pe tronul Moldovei în iulie 1504. În Polonia, frământa gânduri de domnie moldovenească, tot de la 1504, un Alexandru, nepot de fiu al lui Petru vodă Aron, vrăjmașul lui Ștefan cel Mare, și ucigașul tatălui acestuia, Bogdan II (1441-1451)⁶. Dar nici unul din aceștia doi nu a fost chemat să preia succesiunea lui Ștefăniță. Se vor fi gândit boierii că un domn ales în asemenea condiții ar fi adus, după el, îndatorarea întregii țări față de una sau alta din aceste puteri vecine.

„De la negoțul cu pește — la tron“

Alegerea a căzut — și se pare că nu a lipsit, întru aceasta, sfatul și îndemnul muribundului Ștefăniță — asupra unui fiu nelegitim al lui Ștefan cel Mare: Petru, poreclit Rareș. Se nascuse pe la 1490, din dragos-

¹⁻⁶ Vezi *Magazin Istoric*, nr. 2/1974; nr. 2/1973; nr. 6/1974; nr. 6/1971 și 2/1973; nr. 2/1974; nr. 12/1968 și 1/1969.

tea lui Ștefan pentru o Maria (Răreșoia), care era — dacă e să credem tradițiile consacrate tirziu, în sec. XVII de Grigore Ureche și în sec. XVIII de Ion Neculce — soția unui tirgovaț din Hirău și — după alte știri — fiica unui boier din neamul Cernat, care stăpânea Lacul Brateș. Astfel se explică, de altminteri, și ocupația viitorului domn înaintea urcării sale pe tron: măjar (pescar) sau, mai corect, proprietar al unei întinse zone piscicole, pe care o exploata direct, ajutat de numeroși argați, împreună cu care se ocupa și de comercializarea peștelui. Această imagine se desprinde din povestirea lui Neculce. Astfel — va conchide Dimitrie Cantemir — boierii „au ales domn pe acest Petru, ca fiind fiul domnitorului lor, și l-au chemat de la negoțul cu pește la tron”. Noul domn a fost ales și uns la Hirău, la 20 ianuarie 1527.

Momentul înscăunării sale se caracterizează printr-o tensiune extremă pe planul politic atât intern, cât și extern. Și ne-am fi așteptat, poate, ca noul domn, aflat la vârsta maturității și nepregătit anume pentru domnie, nedeprins din copilărie cu viața de curte și afacerile de stat, să se acomodeze greu noii situații, să șovăie în primii săi pași, să găsească anevoie calea cea mai potrivită rezolvării încălțitelor probleme politice interne și externe. Nimic mai puțin adevărat: îl vedem pe Rareș luind frânele conducerii cu fermitate din primul moment, conducând afacerile politice cu realism și clarviziune, căutând, pentru rezolvarea lor, o cale proprie, corespunzătoare personalității sale — care se întrevede din cele dintîi scrisori și acțiuni — astfel încît, la capătul drumului, să stea o domnie puternică în interior și neatinerea absolută în exterior, prin încetarea plății tributului către Poartă.

Pe plan intern, Petru Rareș a venit la tron ca un pacificator al țării, după agitata domnie a lui Ștefanăiță. Ales de boieri, el a păstrat aproape neschimbat sfatul domnesc al predecessorului său, găsind în el unii colaboratori vrednici și credincioși pînă la sfîrșitul domniei sale. A confirmat confiscările de averi ordonate de Ștefanăiță, fără însă a mai continua represaliile începute de acesta. Astfel, el se înfățișa supușilor săi ca un continuator respectuos, pătruns de spiritul dinastic, dar nu lipsit de personalitate, păstrîndu-și capacitățile de inovator mai ales pentru domeniul politicii externe, unde dispariția regatului medieval maghiar schimbase echilibrul puterilor în zona Europei Centrale și Estice, inclînînd net balanța în favoarea otomanilor. Doi candidați și-au afirmat pretențiile asupra tronului Ungariei: fostul voievod al Transilvaniei, Ioan Zápolya, și arhiducele Ferdinand de Habsburg, fratele împăratului Carol Quintul și cunoscut al ultimului rege maghiar. Fiecare a fost ales și proclamat rege, de către partida sa, asupra cîte unei părți din fostul regat.

Chiar în primele luni de domnie, Rareș a primit o solie a arhiducelui, prin care acesta, explicîndu-i drepturile sale la coroana ungară, îi cerea să-l sprijine în competiția contra lui Zápolya, pentru a putea colabora, mai apoi,

în lupta antiotomană, avînd și sprijinul fratelui împăratesc. Rareș a răspuns prompt acestui apel, și chiar din primăvara anului 1527 a început un schimb de solii și scrisori între el și tabăra ferdinandistă. Victoriile acestei tabere, în vara și toamna aceluiași an, culminînd cu înfrîngerea lui Zápolya la Tokaj, la 27 septembrie, au dat nădejdi noi celor care, ca Rareș, își îndreptau speranțele spre Ferdinand și Carol Quintul, ca reprezentanți ai cauzei creștine. Solii speciali plecau tot mai des din Moldova, ducînd, uneori, și scrisori ale domnului către arhiduce. Într-una din aceste scrisori, trimisă din Iași la 19 noiembrie 1527, Rareș atrăgea atenția lui Ferdinand — pentru ca acesta, la rîndu-i, să comunice împăratului — că turcii se pregăteau de luptă împotriva întregii creștinătăți, că erau pregătiți, atât pe pămînt, cît și pe apă, cu nenumărate nave și tunuri și că, în aceste pregătiri, ei aveau sfatul, sprijinul și ajutorul venețienilor, principalii vinovați de dezastrele de la Belgrad (1521), Rhodos (1522) și Mohács (1526).

Vestea pregătirilor otomane de război — adusă de marele logofăt Toader Bubuog (ctitorul Mănăstirii Humor) chiar de la Istanbul, unde fusese pentru a prezenta haraciul — a transmis-o, în decembrie, odată cu însemnul de a prelua conducerea cruciadei antiotomane, și regelui Poloniei, Sigismund I cel Bătrîn (1506-1548), cu care întreținea, deocamdată, relații cordiale: îi anunțase alegerea sa ca domn, regele îi felicitase, exprimîndu-și speranța că vor trăi în pace și bunăvecinătate, spre deosebire de Ștefanăiță; în mai 1527, solii moldoveni la Cracovia au încheiat cu regele Sigismund o convenție de frontieră, urmată, șapte luni mai tirziu, de un tratat, care prevedea pacea perpetuă între cele două țări, abținerea polonilor de a tulbura domnia lui Petru vodă, libertatea comerțului și ajutorarea reciprocă contra tuturor dușmanilor; domnul Moldovei era cu deosebire obligat ca, în cazul unui război antiotoman, să ajute pe regele Poloniei sau al Ungariei, cu condiția ca și aceștia să apere Moldova de invazia turcească.

Lucrurile păreau, astfel, limpezi: Moldova se alinia frontului antiotoman, alături de regii creștini ai Poloniei și Ungariei. În următoarele luni însă s-a produs o neașteptată schimbare, o adevărată răsturnare de poziții. Învins, Zápolya s-a refugiat în Polonia și a cerut ajutorul sultanului, în schimbul închinării Ungariei; regele Francisc I al Franței și regele Poloniei au declarat că acordă sprijinul lor tot lui Zápolya. Dar, prin alianța acestuia din urmă cu Sigismund și cu sultanul Soliman Magnificul, se forma un bloc, cu interese comune, care înconjură Moldova din toate părțile. În toamna anului 1528, Zápolya a revenit, cu trupe polone și otomane, așezîndu-și tabăra pentru iernat la Lipova, în Banat; sultanul însuși pregătea expediția europeană în cursul căreia, în anul următor, va ajunge pînă sub zidurile Vienei. Devenea tot mai evident faptul că ferdinandistii nu mai reușeau să se impună în Transilvania; le lipseau mai ales banii pentru întreținerea

Mama lui Petru Rareș

Conform unui vechi tradiții populare din părțile Galatiilor, consemnată în 1891 de Moise Pacu, în monografia județului Covurlui, Petru Rares s-ar fi născut în acest ținut, pe țărmul Lacului Brateș, într-un sat astăzi desființat, din grîndul ce e în fața Vadului lui Isac de pe Prut. Acesta, legat de o leagă de cea culeasă de cronicarul Ion Neculce și consemnată într-unul din celebrele sale opusuri de cămin, după care, înainte de domnie, Petru Rares ar fi fost măjar (pescar) și în momentul alegririi sale, el s-ar fi aflat în ținutul Covurluiului, „cu mările lui”. O altă tradiție, deosebit de puternică, în această zonă, este legată de un alt personaj, Piesniță și Fulger, înregistrată de istoricul Gh. Ghi-Petru Rares, ar fi fost din familia Cernat; potrivit acestei tradiții, Maria, mama lui

O cercetare de arhivă întreprinsă pentru a studia ascendența generalului Alexandru Cernat (1829-1893)¹, ministru de Război și comandant al armatei române de operații în vremea războaielor pentru independență, ne-a pus în fața unui context documentar care poate aduce lumini noi cu privire la originea Rădsoai. Documentul fundamental pentru cunoașterea proprietăților familiei Cernat, înainte de domnia lui Petru Rares, era un hrisov prin care voievodul Petru II a întărit fraților Cernat, la 15 iunie 1576, o parte din sate, seliști, mori, lezere etc. din ținuturile Covurlui, Tecuci și Birlad. Frații Cernat deveneau, astfel, unii din cei mai buni războinici ai vremii. Printre proprietățile acestea, se afla și Lacul Brates de lângă Galați, rămas în stăpânirea familiei Cernat până în veacul trecut, când a făcut obiectul unui mare proces.

O seamă de documente din vremea lui Petrovdo Rares arată că el a stăpînit, într-adevăr, și o serie de proprietăți din zona Lacului Brates, din care a făcut două uni mănăstiri. Astfel, a datuit Mănăstirii Tazlău, iezuierul Daduvel cu iezuercanele și gîrile aferente (1527). Probotei - iezuierul Bîlau (1543), iar iezuierul Orehov a fost împărțit. În 1546, între Mănăstirile Humor și Moldovita. Toate aceste iezuere fac parte din domeniul Cernăteștilor. Legătura dintre Rares și aceștia este înfrățită și de faptul că, în arhiva Mănăstirii Probota, pachetul cu documentele privind iezuierul Bîlau cuprinde, ca document de încredințare, un document datat în anul 1546. Mai mult, în arhiva Probotei, în cursul procesului purtat în veacul trecut pentru stăpînirea Lacului Brates, Mănăstirea Probota a avut în apăsul drepturile întemeindu-se și pe boierii Cernătești de atunci - tot pe documentul din 1448.

Toate acestea dovedesc că, dăruind bănușilor lezerele amintite, Petru Rareș le-a dat, împreună cu actul de donație, și copii după uirul din 1448, ca o justificare a propriului său titlu de proprietate. Succesunea sa în drepturi la o parte din domeniul familiei Cernat, nu se poate explica decât printr-o înrudire directă. Ipoteza cumpărării trebuie exclusă, căci un asemenea caz era, de regulă, menționat expres în actul de donație.

În aceste condiții, tradițiile privind originea familiei mamei lui Petru Rareș din neamul boierilor Cernat capătă o anume consistență istorică.

Șerban ORĂSCU

Vezi Magazin istoric, nr. 5/1972.

mercenarilor. În aceste condiții, alianța cu Habsburgii nu mai corespundea în nici un chip aspirațiilor lui Rareș, care, indiferent de sentimentele sale firești, nu putea să mențină o poziție care ar fi adus țara pe o cale primejdioasă. Asasinarea lui Radu de la Afumați, în primele zile ale lui ianuarie 1529, la capătul unei politici ferm filoaburgice, a fost un serios avertisment. În aceeași lună, tratativele moldo-zăpolyene — despre care se zvonise încă din decembrie — au început. În balanța lor, Petru Rareș și-a aruncat spada.

Teama lui Soliman

Încă din 1528, el primise porunca Porții de a cucerii Transilvania pentru Zápolya. Oștile moldovene au apărut, la 29 ianuarie 1529, în secuime, într-o expediție fulgerătoare, care

a ajuns pînă în Țara Birsei, întorcîndu-se în zece zile încărcate de prăzi. Au urmat tratativele, duse la Lipova în mai, prin metropolita Moldovei, iar la 10 iunie s-a încheiat înviața conform căreia, în schimbul ajutorului dat lui Zăpolya, Rareș trebuia să primească cetatea Bistrița cu tot finutul, întărindu-se și vechile posesiuni moldovenești, Ciceul și Cetatea de Baltă. Cîteva zile mai târziu, oștile moldovene erau din nou în Transilvania, zdrobind, la Feldioara, în propriea Brașovului, o armată ferdinandistă bine înarmată (22 iunie 1529). Peste două luni (29 august), pe cîmpia de la Mohács, Zăpolya l-a înfrînat pe Soliman Magnificul ca pe stăpînul său, sărutîndu-i mîna, după ceremonialul otoman; la 14 septembrie, în drum spre Viena, sultanul a intrat în cetatea Buda, instalînd acolo ca reprezentant al său și consilier al regelui Zăpolya, pe Aloisio Gritti, fiul bastard al dogelui Veneției, unul din cei mai bogați bancheri ai Europei, căruia

¹ Vezi Magazin istoric, nr. 6/1975.

li erau îndatorați și marele vizir, și Zápolya însuși.

Acțiunile militare ale lui Răș în Transilvania au continuat în acel an și în cel următor, domnul Moldovei mîndrindu-se să afirme că „Ardealul este al lui”. În adevăr, sub o formă sau alta — domenii personale sau zone de influență — estul și centrul acestor țări românești erau sub ascultarea lui.

Care este sensul acestor neobosite strădăni, materializate în atitea campanii ardeleni, cum nu mai purtase nici un domn moldovean?

Conducătorul de idealul de cruciadă, frîmțind mereu de gîndul coalițării tuturor forțelor antiotomane, Petru Răș a fost cel dintîi domn român care a înțeles — sau poate, mai puțin decît atît, a simțit, ceea ce e mai emoționant și mai semnificativ pentru noi — că puterea românilor stă în unirea lor și că această unire era de neconceput fără țara Ardealului. În ceea ce privește acțiunea comună a Moldovei și Țării Românești, o cale o arătase Ștefan cel Mare: aducerea provinciei din sudul Carpaților sub influența celei din răsăritul lor, prin așezarea, pe tronul de la București (sau Tirgoviște) a unui domn credincios celui de la Suceava. Răș a întrezărit a doua cale, aceea a alianțelor dinastice: nu e întîmplător, astfel, că doi voievozi munteni din această vreme — Vlad Îneșcut (1530-1532) și Mircea Ciobanul¹ (însăscut în 1545) — au fost ginerii lui Răș. La sfîrșitul secolului, Mihai Viteazul va merge pe a treia cale, cea mai îndrăzneță, dar singura eficientă: uniunea personală.

Alta era, însă, situația Transilvaniei. De secole, ea fusese inclusă — fără să-i piardă autonomia — într-un sistem politic străin tradițiilor poporului român, care a rămas, pînă la urmă, acolo, ca o a patra națiune, nerecunoscută, **deși cea mai numeroasă și cea mai veche**, pe lângă cele trei — maghiari, sași, secui — ale căror virfuri de feudalitate și patriciat se uniseră pentru a exploata, în folosul lor, clasele de jos și pe români. Întregul sistem politic al regatului feudal maghiar se sfîrșimase însă la Mohács, iar pentru preluarea și eventuala refacere a moștenirii sfîntului rege Ștefan se luptau acum cei doi regi, reprezentînd, unul — „națiunea” germană, altul — pe cea maghiară. **În numele românilor din Transilvania, a vorbit și a acționat Petru Răș** (lui i s-au alăturat și secuii), a cărui dorință — unanim recunoscută de contemporani — de a trece Transilvania între stăpînirile sale, trebuie înțeleasă și prin această prismă. Este, deci, în primul rînd, **nevoia** — înțeleasă sau intuită — a **unității românești**. Ea se întrevea din toate acțiunile lui Răș; e drept, el nu a mărturisit-o explicit, în scrisorile sau discuțiile sale, dar adversarii săi au simțit-o. Sașii din Bistrița, de pildă, observau că românii de pe valea Lăpușului s-au unit cu moldovenii lui Răș din primele zile ale apariției lor pe acele meleaguri; cronicarul ungur Verancsik a consemnat teama lui Soliman că Răș va reuși „să unească toate aceste trei țări într-una”, pentru a i se opune; secretarul

polon al reginei Isabela Zápolya a scris și el despre posibila alăturare a românilor ardeleni la oștile lui Răș, „din cauza asemănării limbii”, prin care se înțelegea, altfel exprimată, identitatea de neam.

Astfel, anul 1530 a marcat, indiscutabil, apogeul puterii lui Petru Răș: sub controlul său, stăteau toate cele trei țări române. În aprilie, se recăsătorise² cu Elena-Ecaterina Brancovici, fiică de despot sîrb și soră vitregă a doamnei Milița-Despina a lui Neagoe Basarab. Doamna Elena era o prințesă cu adevărat „din rude mari, împărățești”: descindea din împărații bizantini și din țării sîrbi, se înrudea cu mari familii nobiliare din Ungaria și Polonia, era vară primară cu soția marelui cneaz Vasile III al Moscovei. Cu ascendența, cu mîndria și cultura ei, Elena Brancovici a adus — cum a scris N. Iorga — „un complex de influențe culturale de cea mai mare importanță pentru dezvoltarea Moldovei”. Vechilor tradiții bizantino-slavone, li s-au adăugat, astfel, elemente noi; din această sinteză, „s-a ajuns, pe lângă strălucita dezvoltare culturală bisericească, și la o cultură de caracter profan”. Stau mărturie monumentale și strălucitoarele ctitorii de la Probota, Moldovița sau Sf. Dumitru-Suceava, ca și cronică, alcătuită din îndemnul domnului și al marelui logofăt Bubuiog, de către episcopul Macarie de Roman după modelul cronicilor bizantine. Prin aceasta, „Răș a făcut să se scrie cea dintîi cronică moldovenească și să se dea naștere unei școli de cronicari, care formează gloria gîndirii românești din secolul al XVI-lea și al XVII-lea” (istoricul Ioan Ursu).

Arme și diplomație

În culmea puterii sale, Petru Răș s-a simțit destul de pregătît pentru a tranșa cu armele vechiul diferend moldo-polon pentru Pocuția, acea provincie pe care domnii moldoveni o stăpîniseră, din sec. XIV, pentru o datorie contractată de regele Vladislav Jagello în 1388 și nerestituită în întregime³. Luptase pentru ea și Ștefan cel Mare, dar Bogdan III o cedase polonilor, sperînd să obțină, astfel, mai ușor mina prințesei Elisabeta, sora regelui. Căsătoria nu s-a mai realizat, datoria nu s-a mai achitat, iar Pocuția a rămas coroanei polone. Solii moldoveni au adus la cunoștința regelui Sigismund, în august 1530, dorința domnului lor de a i se înapoia moștenirea ce i se cuvenea de la tatăl și înaintașii săi, amenințînd că, altminteri, o va lua cu armele. Ceea ce s-a și întîmplat, în urma refuzului regal, la începutul lui decembrie 1530. Populația ortodoxă din Pocuția, oprimată de nobilii poloni catolici, l-a primit pe domnul Moldovei ca pe un eliberator: „aproape toți aleargă la el — scria, uimit, vicecancelarul coroanei — și i se supun cu bucurie, iar el îi primește și-i tratează bine”.

De data aceasta, Răș făcuse un act de ostilitate față de cei care, prin alianța sa cu Zápolya, deveniseră proprii săi aliați. El

¹ Prima soție, Maria, murise în 1529.

² Vezi Magazin Istoric, nr. 11/1974.

³ Vezi Magazin Istoric, nr. 9/1971.

dovedea însă prin însuși acest fapt, adevăratele sale sentimente — dincolo de poziția dictată de conjunctură — și perseverența cu care urmărea realizarea planurilor sale. Reclamându-l sultanului, regele Sigismund a ordonat, totodată, ridicarea unei oști de mercenari pentru expediția de pedeapsă. Din partea sa, Rareș a respins atât somația regală de a părăsi Pocuția, cât și porunca venită de la Istanbul în același sens, dar pe care avea motive să o considere formală: el însuși va scrie și va spune că a avut acordul tacit al dregătorilor otomani pentru a intra în Pocuția.

Anul 1531 a adus o nouă modificare pe eșichierul politicii central și est-europene. Ambițiosul venețian Aloisio Gritti, întind slăbiciunea regelui Zápolya și biziindu-se pe puterea otomană pe care o reprezenta în Ungaria, a început să rivească tronul acestei țări pentru el și tronurile țărilor române pentru fiii săi. Zápolya a aflat și l-a anunțat și pe Rareș. O nouă schimbare a orientării politicii moldovenești era iminentă. În adevăr, la 15 iulie 1531, Grigore Rosenberger, unul din solii speciali, de taină, ai domnului a fost trimis la Ferdinand de Habsburg, pentru a începe tratativele de reconciliere. Peste vreo trei săptămâni, la începutul lui august, oastea polonă de mercenari a intrat în Pocuția, alungind garnizoanele moldovene lăsate acolo de Rareș. Domnul se afla, în momentul acela, în Țara de Jos; o parte din oastea sa era în Transilvania; restul oastei a fost adunat cu o neașteptată repeziune și, în marș continuu, timp de o săptămână, a ajuns în Pocuția, unde însă a fost înfrântă, la Gwozdziec și Obertyn (19 și 22 august). Rareș însuși a fost rănit de două ori; cîțiva dintre cei mai de seamă boieri, steagul țării și cîteva steaguri mai mici (ținutele și boierești) au căzut în mîinile învingătorilor.

Această înfrîngere — care l-a durut pe domnul Moldovei mai mult decît alte eșecuri ale domniei lui — nu s-a datorat, așa cum a presupus, mai demult, istoricul I. Ursu, trădării boierilor; oboselii trupelor, silite să mărșăluiească o săptămână și aruncate direct în luptă și celor cîtorva greșeli tactice și strategice ale lui Rareș, li s-a adăugat, trăgînd greu în cumpăna victoriei, superioritatea înzestrării mercenarilor poloni, înarmați cu arhebuze, față de oastea moldovenească, formată din cavalerie, pedestreime și o artilerie de vreo 50 tunuri.

Revenirea la alianța cu Habsburgii era, acum, o necesitate pregnantă. Imediat după luptă, același Grigore Rosenberger a fost trimis din nou la arhiducele-rege, în legătură cu nouă alianță, despre care, în primăvara anului următor, 1532, circulau deja zvonuri insistente. Alți soli moldoveni au ajuns pînă la Moscova, îndemnînd pe marele cneaz Vasile III — aflat, atunci, într-un armistițiu între două războaie cu Polonia — să nu prelungească acest armistițiu, ci „să lupte împreună împotriva Poloniei”.

Conflictul moldo-polon a continuat și în anii următori, și prin arme, și prin diplomație, cu toate diferitele încercări de mediere a

păcii, făcute fie de Ferdinand sau Zápolya, fie de sultan, fie de unii demnitari poloni. Pozițiile celor doi beligeranți erau însă ireconciliabile, așa încît, între timp, regele Sigismund a încredințat castelanului Cracoviei, Andrei Tenczynski, care tocmai pornea în pelerinaj la Ierusalim, misiunea de a sonda dregătorii Porții cu privire la poziția lor față de Rareș. În aceste discuții, s-a ajuns la concluzia că, pentru păstrarea păcii dintre cele două state, era necesară înlocuirea lui Rareș. E lesne de imaginat reacția acestuia cînd a aflat că principalul susținător al unei asemenea idei a fost același Aloisio Gritti.

În 1534, trimis de Poartă ca să delimiteze stăpînirile celor doi regi ai Ungariei, Gritti a venit în Transilvania; profitînd de faptul că, în acel moment, sultanul se afla tocmai la Bagdad, antrenat într-un greu război cu persii, voievodul Transilvaniei, Ștefan Mailat, împreună cu Petru Rareș — avînd și acordul lui Zápolya — au pus la cale suprimarea lui Gritti. Dispariția acestuia a ușurat alianța lui Rareș cu Habsburgii. După ce arhiducele Ferdinand i-a recunoscut posesiunile ardelenne, Rareș a dat, la 4 aprilie 1535, actul omagial care cuprindea condițiile noii alianțe anti-otomane. El a continuat să păstreze însă și legăturile cu Zápolya — tot mai nemulțumit de abuzurile Porții și mai temător de eventualele represalii pentru uciderea lui Gritti — încercînd să obțină, prin medierea ambilor regi ai Ungariei, pacea cu Polonia. Și, ca să-l „convîngă” pe bătrînul Sigismund, în mai 1535 Rareș a recuparat Pocuția.

Pe plan european, se înteteau, acum, eforturile pentru închegarea unei mari coaliții antiotomane. În ea, un rol de frunte se rezerva domnului Moldovei.

„Doctorul” și inacțiunea sa

Încă din toamna anului 1535, Petru Rareș îndemna pe Ferdinand să pornească lupta, „întrucît sultanul, fiind de mai multe ori înfrînt de regele persilor”, n-ar fi putut riposta cu putere. În vara anului următor, el și-a reafirmat dorința de a sluji regelui și împăratului „și întregii creștinătăți”, cerînd un ajutor de „5 000 oameni cu mașini pentru spart zidurile” (bombarde). La Oradea, se afla, atunci, un trimis special al lui Carol Quintul, episcopul Ioan de Lund, însărcinat să trateze încheierea unui tratat cu Zápolya; un sol al lui Rareș a ajuns pînă la acest episcop, pentru a-i aduce asigurarea — care trebuia transmisă împăratului — că, „dacă se va întreprinde ceva pe uscat contra turcilor”, el va oferi „60 000 pînă la 80 000 ostași foarte bine pregătiți”. După toate aceste contacte prin intermediari, Petru Rareș s-a adresat și direct lui Carol Quintul, în septembrie 1537, trimițîndu-i cunoscuta scrisoare cifrată în care, numîndu-l pe împărat **Doctor Froim**, îl ruga „să binevoiască Domnia Voastră să ne viziteze curînd, pentru a ne lecu de boala noastră”. „Doctorul”

¹ Vezi Magazin Istoric, nr. 2/1972.

însă ocupat cu pregătirile de cruciadă, n-a răspuns decât prea târziu.

Liga antiotomană părea să prindă viață: în februarie 1538, cei doi regi ai Ungariei s-au împăcat, Zápolya acceptând să fie moștenit de Habsburgi (la vremea aceea nu avea copii), apoi, în iunie, Francisc I al Franței s-a împăcat cu vechiul său dușman, Carol Quintul, aderând și el la Ligă. Punctul subred al coaliției antiotomane rămânea, la marginea ei răsăriteană, conflictul moldo-polon. De aceea, stăruitor îndemnat de regele Sigismund, Soliman a hotărât să lovească Liga prin Moldova.

La mijlocul verii lui 1538, oștile otomane au trecut Dunărea. Simultan, au atacat Moldova și tătarii, și polonii. Tătarii au fost înfrinți repede, la Ștefănești pe Prut, apoi Rareș s-a îndreptat spre nord, unde, după o scurtă ciocnire cu polonii, a reușit să încheie un armistițiu, mediat de cei doi regi ai Ungariei, fără să obțină însă ajutorul militar de care avea nevoie; cetatea Hotinului rămânea în mâna polonilor. În acele zile, de la sfârșitul lui august 1538, trupele otomane au pătruns în Moldova. O rezistență armată era exclusă; superioritatea otomană era zdrobitoare, iar Rareș nu primise ajutor de nicieri. În sfatul care s-a ținut în aceste dramatice condiții, câțiva dintre marii boieri, în frunte cu fostul logofăt Troțușanu și cu Mihul, portarul Sucevei, au arătat domnului că singura soluție pentru salvarea țării era plecarea lui. Cei doi boieri erau însă și capii unui complot care viza suprimarea fizică a lui Rareș; în acest scop, ei stăteau în legătură cu dregătorii domnești din posesunile ardelen, către care domnul, hăituit în propria lui țară, a pornit la 18 septembrie, după ce încercase zadarnic să ajungă la Moscova sau să se adăpostească în Polonia. Cu trei zile mai înainte, la 15 septembrie, Soliman Magnificul ocupase, fără luptă, cetatea Sucevei.

În timp ce fostul domn rătăcea prin munți, o adunare electivă convocată de sultan primea, ca voievod, la 21 septembrie, pe Ștefan Lăcustă (1538-1540), nepotul de fiu al lui Ștefan cel Mare. Moldova scăpa, astfel, de transformarea în pașalic — Soliman venise cu această intenție — dar i se smulgea o bucată din trupul ei, anume sudul Basarabiei, Buceacul, cu cetatea Tighina. Ajuns la Ciceu la 28 septembrie, Rareș s-a pomenit prins, ca într-o capcană, între unelțiile celor dinlăuntrul cetății și asediul ungarilor, în afara ei. În această situație, el a procedat cu înțelepciunea cuvenită: scoțându-i pe unelții din cetate, a predat Ciceul ungarilor, el rămânând acolo cu familia, ca ostatec.

La mijlocul anului 1539, îndemnat de soția sa, Petru vodă a trimis sultanului o „carte cu mare jalbă”, scrisă de însăși doamna; conținutul ei ne-a rămas necunoscut, dar efectul s-a văzut imediat: Soliman a poruncit lui Zápolya să elibereze pe fostul domn al Moldovei și să-l trimită la Istanbul. Temător ca Rareș să nu ajungă din nou domn, Zápolya a amînat mereu executarea poruncii, care a trebuit repetată de șase ori, pentru a fi înde-

plinită a șaptea oară! Pe la mijlocul lui ianuarie 1540, Petru Rareș a pornit spre Istanbul, unde a ajuns spre sfârșitul lunii următoare. În capitala otomană, a împărțit cu dărnice aur și pietre scumpe dregătorilor otomani, plină când a fost primit în audiență la sultan. Acolo, în fața Divanului imperial, a ținut un lung discurs pentru a-și apăra cauza, expunând amănunțit și convingător „cauzele și urmările războaielor sale, sărăcia teaurului, moartea lui Gritti, trădările boierilor, vechile drepturi ale hotarelor Moldovei cu Polonia și a cerut iertare arătându-se atît de supus, încît a părut tuturor un om osîndit de soartă în chip mișelesc”. Entuziasmați, fascinați — parte de calitățile prințului român, parte de aurul său, — dregătorii otomani au decis iertarea lui, fixîndu-i-se reședința temporară în cartierul Pera, unde Rareș a intrat, cîteva luni, o adevărată curte princiară.

În decembrie 1540, Ștefan Lăcustă a căzut victimă unui complot boieresc — al Găneștilor și Arbureștilor conduși de aceiași Mihul și Troțușanu — succedîndu-i acel Alexandru, nepotul lui Petru Aron. Domnia lui **Alexandru Cornea** a durat și mai puțin, căci, aflîndu-se la Poartă de moartea lui Ștefan Lăcustă, tronul Moldovei a fost acordat din nou lui Petru Rareș. La 9 ianuarie 1541, el a părăsit curtea de la Adrianopol, la 23 a ajuns la Dunăre, la 22 februarie a intrat în Suceava, iar la 11 martie capetele boierilor trădători cădeau, după porunca domnească. Condițiile impuse de turci acestei restaurări au fost surprinzător de blînde: majorarea haraciului cu numai 2000 galbeni, acceptarea și întreinerea unei garnizoane de 500 călăreți turci și trimiterea lui Iliăș, fiul mai mare al domnului ca ostatec la Poartă. În schimb, se promitea să se restituie Moldovei, cetatea Tighina, iar domnului i se înapoa o parte din teaurul confiscat de sultan în 1538. Aceste concesii nu erau întîmplătoare: sultanul pregătea noua expediție în Ungaria împotriva regelui Ferdinand de Habsburg; Zápolya murise în 1540, lăsînd ca moștenitor un fiu minor, recunoscut de Soliman ca singurul rege legitim al țării.

Un principe al Renașterii

A doua domnie a lui Petru Rareș (1541-1546) nu a mai cunoscut nici strălucirea, nici acțiunile de anvergură ale celei dintîi. Și situația era mai gravă: cetatea Buda fusese ocupată de Soliman, iar Ungaria Centrală — transformată în pașalic. Pentru eliberarea Budei, s-a proiectat o nouă cruciadă, al cărei comandant a fost numit marchizul Joachim de Hohenzollern, elector de Brandenburg. Păstrîndu-și vie speranța eliberării Moldovei, lui i s-a adresat Petru Rareș pentru lupta comună, încheind în martie 1542 un tratat secret și împrumutînd marchizului suma de 200 000 florini pentru organizarea cruciadei. Expediția însă a eșuat.

Silit de împrejurări, Rareș a trebuit să renunțe și la Pocuția și la cetățile ardelen, dărîmate, în 1544, din ordinul reginei Isabela Zápolya, și să se mulfumească doar cu o

parte din fostul său domeniu, pentru care a făcut noi expediții peste munți. „Bătrîn de zile” și bolnav, domnul Moldovei a închis ochii în noaptea de 2/3 septembrie 1546 și a fost îngropat în ctitoria sa de la Probota.

În monografia sa consacrată domnului moldovean, în 1923, istoricul Ioan Ursu îi atribuia toate calitățile și defectele unui prinț al Renașterii. În anul următor, P. P. Panaitescu îl socotea a nu fi decît, „un temperament impulsiv, a cărui sinceritate proaspătă n-a fost învîluită în formele culturii”. Pentru Nicolae Iorga, din contră, „Petru Rareș, cu neînfîrîntul lui avînt către fapte, cu conștiința lui că moștenește pe Ștefan cel Mare, cu stăruința lui în a apăra toate drepturile marelui pîrînte, cu dorința-i de a juca un rol în istoria universală, pe care personalitatea lui îl îndreptățește” — „merită a fi așezat în rîndul suveranilor din epoca Renașterii”, precizînd, mai tîrziu, ca „un adevărat **Principe** după rețeta lui Machiavelli”.

Celebrul istoric, gînditor și om politic italian, Niccolò Machiavelli (1469-1527) și-a scris nu mai puțin celebra carte **Il Principe** („Principele”) în 1513; tipărită postum, în 1531, ea a devenit cartea de cîpătîi pentru monarhi și oamenii de stat ai vremii; Carol Quintul, Wilhelm de Orania, Henric IV al Franței o aveau întotdeauna la îndemînă; Richelieu și Catherina de Medicis nu se despărteau de ea nici în călătorii. De la scrierea pînă la tipărirea ei s-au scurs 18 ani; în acest răstimp, ideile fundamentale ale **Principelui** au circulat, desigur, pe cale orală, pe la toate curțile europene; iar apoi, după tipărirea cărții, circulația și influența acestor idei au primit impulsuri noi. E de neînchipuit că ele ar fi putut ocoli Moldova, țară pe care, în această primă jumătate a veacului XVI, „din două părți o bate vîntul Apusului, și din Polonia, și din Ardeal” (N. Iorga). În aceste condiții, influența ideilor lui Machiavelli asupra mentalității politice a lui Petru Rareș nu ni se pare un fapt neobișnuit; din contră, unele din faptele și atitudinile sale sînt parcă direct inspirate din ele, într-atît de bine corespund unor precepte ale **Principelui**.

Vulgarizarea acestor idei a redus mesajul **Principelui** la cunoscuta formulă „scopul scuză mijloacele”, uitîndu-se însă că toate sfaturile „machiavelice” erau destinate unui ideal principe italian, care și-ar fi asumat răspunderea unificării Italiei, printr-o luptă cu dușmani care, ei în primul rînd, nu-și alegeau mijloacele! Adaptîndu-se acestei situații, principele machiavelic trebuia să-și formeze concepții foarte realiste și foarte elastice în același timp, ușor de adaptat deselor „denivelări” din configurația politică a vremii, pentru a menține integritatea și independența statului în folosul cetățenilor săi.

Judecătă astfel, apropierea dintre principele gîndit de Machiavelli și Petru Rareș nu e, pentru cel din urmă, o scădere, ci o prețuire mai corectă, menită să valorifice mai deplin acele momente istorice cînd poporul român, prin cei mai de seamă reprezentanți ai săi, s-a dovedit receptiv marilor curente culturale europene.

„Dăm de știre Măriei Tale...”

TH. HOLBAN

Petru Rareș este cel dintîi domnitor moldovean de la care s-a păstrat o foarte bogată corespondență internațională. Scrisorile sale — adresate regilor Ungariei și Poloniei, împăratului Carol Quintul, sultanului, conducătorilor orașelor săsești și seculești din Transilvania sau unor nobili unguri și poloni — arată, toate, (ca și rapoartele solilor străini care au discutat cu el) spiritul viu, dinamic al domnului, tenacitatea și îndrăgirea cu care înțelegea să apere drepturile țării. Mai întotdeauna, găsca cuvîntul de foc, cu care biciuia pe adversar. El este, și prin acest aspect politico-diplomatic, un precursor al lui Mihai Viteazul.

Multe din scrisorile care au pornit din cancelaria lui Petru Rareș se află răspîndite în diverse volume ale colecției Hurmuzaki; altele au fost publicate în diferite colecții de documente medievale, românești și străine; foarte multe se mai află, nedelegate, în arhivele din Polonia și Turcia. Din culegerea de documente poloneze pe care prof. Th. Holban le-a transcris în anii cînd a efectuat cercetări în arhivele poloneze¹, oferim cititorilor noștri cîteva fragmente din unele scrisori — inedite sau mai puțin cunoscute — pe care Petru Rareș le-a trimis regelui Poloniei în a doua sa domnie (1541-1546). Ca și alteleori, atragem din nou atenția asupra faptului că formulele de reverență, specifice corespondenței politico-diplomatice a timpului, trebuie înțelese ca atare: simple formule.

Ș.T.G.G.

Revenit în domnie, Rareș trimite regelui cea dintîi scrisoare pentru a-l anunța întoarcerea. Scrisoarea, datînd din intervalul februarie-aprilie 1541 și cuprinzînd o seamă de informații interesante, poate fi considerată actul de reluare a relațiilor diplomatice dintre cele două țări.

Prea luminate rege Sigismund, dăm de știre vouă și regelui vostru, că ați înțeles, ați știut și ați văzut cît de bine eram așezat prima dată ca domn în țara mea natală a Moldovei. Cîțiva ani mi s-a întîmplat să luptăm cu țara voastră și un lung răstimp a fost între noi răstimp de neliniște, pînă ce hatmanul vostru a terminat cu aceasta, fîngă cetatea noastră a Hotinului². În acea vreme, hatmanul vostru cu mari puteri ale țării voastre, din porunca voastră, a făcut cu noi alianță și a dat scrisoare și noi de pace venetică, de ambele părți, așa precum există între alte țări creștine și precum a fost mai înainte între noi.

¹ Vest Magazin Istoric, nr. 2/1973.

² Este încheiată la sfîrșitul lunii august 1538 și sancționată abia în februarie 1539.

În continuare, Petru Rareș relatează împrejurările în care, în 1538, a fost nevoit să părăsească domina, refugindu-se în Transilvania; descrie, apoi, reînălțarea sa, trei ani mai târziu, ca domn al Moldovei, unde, spune voleyodul „m-am găsit din nou patria”.

De aceea cer, ca unul domn și vecin al meu apropiat și mai în vîrstă, și cu voi să fiți bucușori, că Dumnezeu și Maiestatea Sa împăratul a binevoit să-mi dăruiască această țară. Iar noi dorim să fim prietenii Maiestății Sale regelui și țării voastre, potrivit jurămîntului ce l-am făcut cu hatmanul vostru lângă Hotin, cetatea noastră, de care jurămîntul nici bucușori să mă țin, fără nici o răutate și vicleșug.

Voleyodul moldovean face, mai departe, o descriere a greutăților prin care trecea Moldova, secătuită de războaie, de foametea¹ care o bîntuise și de dările mari plătite Imperiului otoman.

Alta, dăm de știre Maiestății Voastre, că unii [boieri] din divanurile noastre, Serpestii² [...], au fugit în timpul acela în țara Maiestății Voastre, și Maiestatea Voastră singur știe cît mult rău și cîte pierderi s-au făcut în țara noastră și toate acestea nu de alții, ci de aceștia. Doar știu că ei au făcut totul și nouă ne-au pricinuit mari pagube, atît în vistierie cît și în banii noștri, de aceea respectuos rog pe Maiestatea Voastră să-i extrădați, căci nu pot să vă aducă nici bine și nici rău. Iar eu rog pe Maiestatea Voastră să nu le dați nici loc și nici primire acestora.

Încă mai rog pe Maiestatea Voastră să dați poruncă să mi se întoarcă averile furate de Senko, cel care mai înainte era în serviciul meu³, dar care a fugit cu banii mei în Polonia, unde se află și acum.

Alta, dăm de știre Maiestății Voastre, că Maiestatea Sa împăratul mi-a poruncit să fiu alături de fiul regelui Ioan⁴, să-l ajut dacă va fi atacat de dușmanul său din alte părți. Știind că am fost prietenul lui personal, sînt deci și al țării lui.

La urmă, rog pe Maiestatea Voastră să trimiteți scrisoare fiului regelui Ioan, ca să dea drum liber soției și fiilor noștri⁵, să ajungă la noi sănătoși.

Asupra boierilor pribegi, „din cauza cărora s-au făcut mari devastări”, Rareș a revenit într-o scrisoare trimisă din Suceava la 25 mai 1541, cerînd „să fie predați Găneșcul și tovarășii săi [...], acești fugari răufăcători”. Din alte documente, se știe însă că pribegii n-au fost extrădați și au murit pe pămînt străin.

La începutul anului următor (1542), cunoscutul diplomat al vremii, Avram Banilovschii, a dus o nouă solie regelui, pentru a-l avertiza că turcii se pregătesc să atace Ungaria, Polonia și Moldova:

Atunci cînd aceste trei țări erau unite și trăiau în pace, turcilor le venea greu să le atace, căci țara noastră, a Moldovei, era poarta și cheia țărilor ungurești și polone, și nu numai a acestor două țări, ci și a altor țări creștine. Pe atunci însă țara noastră era întreagă și păzită de Dumnezeu.

Acum însă — arăta solul — după ce Moldova fusese supusă și Transilvania adusă la starea de principat autonom, dar vasal Porții, turcii au de gînd să vină asupra Poloniei, pentru a porni, apoi, asupra

întregii creștinătăți: „Și așa, dacă aveți putere, pregătiți-vă acum, cît mai este timp și vreme bună pînă la primăvară, fiindcă altfel, Dumnezeu știe ce se poate întîmpla”. Se menționează, apoi, un amănunt, necunoscut pînă acum, petrecut la fixarea hotarelor noi, între Moldova și Imperiul otoman, în 1538: „consilierii moldoveni care s-au dus primii să fixeze granița [...] și-au lăsat capetele acolo”. Solul mai aducea știri despre tureli și o scrisoare a sultanului către domnul Moldovei, care ruga pe rege să nu comunique aceste știri dușmanilor. Îi ruga, apoi, să intervină pe lângă episcopul Martinuzzi care stăpînea Cleeul și Cetatea de Baltă, ca să-l înapoieze aceste două castele. Pentru chestiuni mai importante, relative tot la intențiile otomane, domnul Moldovei ruga pe rege să-l trimită un sol special.

La începutul verii lui 1542, alt sol moldovean, pe nume Poa, a adus regelui o nouă scrisoare, din care extragem aceste informații:

Prea milostive domn, dăm de știre Măriei Tale regelui, că avem mari greutăți din partea turcilor, care ne apasă și cer de la noi mulți bani, pentru acea provincie bogată de jos, pe care a luat-o împăratul turcesc⁶ [...]. Mai aducem la cunoștința Măriei Tale că, mai înainte, cînd turcii au ocupat țara Moldovei, au luat de la noi ei jumătate și s-au tot întins așa, în sus, pe Nistru. Și dacă ar fi continuat să se întindă, ar fi ocupat și Hotinul, apropiindu-se astfel de Cămenia [...].

Dăm de știre Măriei Tale că mi-am trimis fiul la tureli, [ca zălog] pentru toți creștinii și eu nu m-aș îngrijii de fiul meu, dacă aș auzi că creștinii s-au împăcat și s-au unit împotriva turcilor...

Solul trebuia să transmită regelui rugămînta lui Rareș de a-l lăsa în voie oamenii trimiși la marile enezaz al Moscovei. Totodată, reînnoia rugămînta privind castelele sale din Transilvania, cerîndu-i regelui să scrie fiicei sale, regina Isabela a Ungariei, pentru a o determina să le înapoieze.

Amănunte interesante alegem dintr-o scrisoare trimisă regelui Sigismund cu puțin timp înainte de a muri, în august 1546.

Dăm de știre Măriei Tale că anul trecut am trimis pe solul nostru la Măria Ta, cerînd scrisoare de liberă trecere [...], pentru solul nostru, pe care voiam să-l trimitem la Moscova, pentru alte treburi: mai înfil, pentru blănuri de samur, de vervețită, pentru soimi și pentru alte nevoi, pe care trebuie să le dăm turcului, ca să mă plătesc în fața sultanului.

Regele și fiul său — care guverna Lituania — au dat salvconducele cerute și solii moldoveni au ajuns la Moscova, unde au fost bine primiți dar la întoarcere, la trecerea prin Lituania, li s-a făcut fel de fel de greutăți și affronturi: nici măcar n-au fost ospătați, „ceea ce este împotriva obiceiului”; în unele locuri, au fost alungați și bătuți.

Iar acela care a fost solul nostru cel mai mare a fost omorît pe loc, deși avea la el scrisoarea Măriei Tale. Doi soli au fost răniți de moarte și li s-a luat trăsura cu doi cai. Odată cu această căruță, au luat 30 sorocae de blănuri de samur (a cîte 40 bucăți fiecare, în total 1 200 bucăți), apoi 36 blănuri sau șube de vervețită și doi soimi, unul a fost ucis pe loc, altul a fost luat...

Ca răspuns la aceste încălcări ale imunității diplomatice, echivalînd cu acte de ostilitate, Rareș a dispus reținerii, în Moldova, a ambasadorului regelui iacob Willamowski. Numai moartea domnitorului, la începutul lui septembrie, a îngăduit lui Willamowski să scape de captivitate.

¹ Sudul Moldovei, transformat la 1538 în raia.

² Iliș a plecat la Poartă în luna mai 1542.

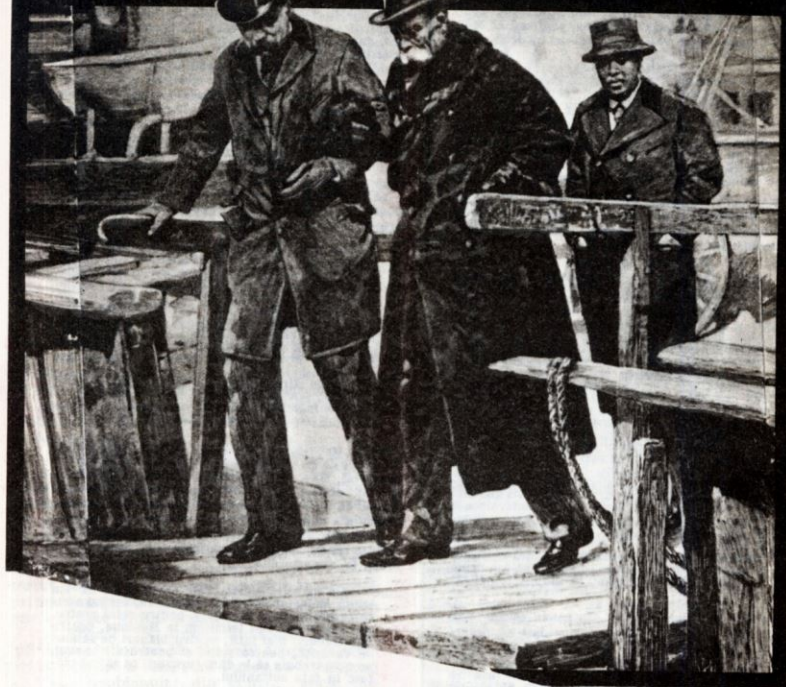
¹ Cauzată de invazia tăcștelor, în august 1539.

² Boieri din familia Găneștilor, numiți astfel după cel mai proeminent dintre ei, postelnicul Cozma Șarpe.

³ Fusese paznicul averii personale a domnului (comornic).

⁴ Ioan Sigismund Zápolya, rege nominal al Ungariei.

⁵ Doamna și copiii vor reveni în mai 1541.

RAINILAIARIVONY - un iscusit reformator

A. FILIMON

Tananarive, 6 mai 1863. Nemulțumită de politica antistatală a regelui Radama II, o mulțime de 6 000 oameni a pătruns în palat și l-a strângulat pe suveran cu un cordon de mătase (o străveche lege malgașă interzicea să curgă singele monarhului).

Ce anume a declanșat această acțiune violentă? Politica dusă de Radama II, care deschisese larg porțile penetrației europenilor. Francezul Lambert obținuse o carte care îi concedează practic controlul asupra întregii activități economice a insulei. La 12 septembrie și, respectiv, 5 decembrie 1862, regele semnase două tratate înrobitoare față de Anglia și Franța, care, grefate pe atitudinea ostilă față de suveran a primului ministru, sprijinit de o parte a nobilimii, declanșaseră criza politică.

Pe acest fundal istoric zbuciumat a debutat ca om politic Rainilalarivony, grație căruia dezordinea politică din insulă nu s-a convertit în război civil. După moartea lui Radama II, a urmat la domnie văduva sa, Rasoherina (1863-1868), a cărei întronare a produs multe tulburări. Prim-ministru a devenit Rainilalarivony; el a deținut această funcție 33 ani, afirmându-se ca un strălucit reformator și luptător pentru independența țării sale.

Rainilaiairivony s-a născut la 30 ianuarie 1828, într-o familie de demnitari malgași. Cum bunicul său consultase la nașterea băiatului o ghicitoare, care prezese noul-născutului un destin nefast, Rainilaiairivony a fost repudiat de părinți. Pentru a-l însemna, aceștia i-au tăiat falanga degetului mijlociu și arătătorul minii stângi.

La școală, copilul, contrar celor prooro-cite, a dovedit o vie inteligență. Dar, curând, părinții l-au lipsit de mijloacele necesare traiului, așa încât Rainilaiairivony și-a întrerupt studiile. La 14 ani făcea negoț cu săpun. În același an, 1842, călătările sale i-au adus satisfacția numirii în Corpul de ofițeri al palatului regal, continuând apoi să urce treptele ierarhiei militare.

La palat, tânărul a venit în contact cu multe din problemele politice ale vremii, dar nu a intrat încă în viltoria vieții politice. A continuat să studieze, dar mai ales să cunoască bine curtea regală.

La data de 21 iunie 1857, la curte a avut loc un complot. Nemuțumite de politica dusă de regina Ranavalona I și plănuid întronarea unui prinț ce promisesse mari avantaje capitalului străin, cercurile nobiliare, în deplin acord cu misionarii francezi Laborde și Lambert, au pus la cale îndepărtarea de la tron a reginei și a prințului moștenitor Rakoto. Rainilaiairivony a descoperit din timp conspirația, reușind să deoace planurile uneltitorilor. Conjurația a capotat. Preferind independența țării sale unei subordonări naționale umilitoare, tânărul ofițer, în vîrstă de 29 ani, dovedea în această împrejurare un acut simț politic, de bun augur pentru viitoarea sa funcție în regat. La 16 august 1861, după 33 ani de domnie, regina Ranavalona I a murit. Dar drepturile la tron ale prințului moștenitor Rakoto au fost contestate de un alt prinț, Ramboasalama. Conform unui vechi obicei malgaș, poporul era consultat la alegerea regelui, acțiune în care personalitatea lui Rainilaiairivony s-a reliefat din nou. El a sprijinit pe Rakoto, urmașul legitim al Ranavalonei, care a și fost ales rege. Peste doi ani, odată cu întronarea reginei Rasoharina, Rainilaiairivony a fost numit prim-ministru al regatului.

Bălatul cu opt degete la cirma guvernului

De la început el a urmărit să stabilească noi legături între castele privilegiate și regalitate, legături care slăbiseră în urma politicii duse de Radama II, care acordase concesiile comerciale europenilor în defavoarea autohtonilor. Descendent al unei familii bogate, participant și el în tinerete la activități comerciale, interesat și acum de comerț, Rainilaiairivony a întreprins acțiuni care au încurajat și protejat pe negustori. Dar dezvoltarea comerțului era asigurată de păstrarea independenței statului, strîns

Situată în sud-estul Africii și despărțită de continent prin Canalul Mozambic, Insula Madagascar a fost descoperită în anul 1500 de portughezul Diego Diaz, purtînd inițial numele de „Saint-Laurent”. La începutul secolului XVI, navigatorii portughezi, olandezi, englezi, aflați în Oceanul Indian în drum spre Indii, poposeau aici pentru a-și împrospăta proviziile de alimente. Portughezii au găsit un popor format prin amalgamarea unor etnii asiatice din Indonezia și Melanezia, venite la începutul mileniului I e.n., cu populația aborigenă și cu cele africane și arabă, ultima imigrată ulterior.

Societatea malgașă se afla în plin proces de formare a unui stat centralizat. Încă din sec. XIV se constituiseră în vestul insulei prima formațiune feudală, statul Sakalava, iar în regiunea platoului central, statul Merina. Dar lupta pentru unificarea politică a întreg teritoriului insular continua.

În anul 1643, Franța a fondat în extremitatea sud-estică un stabiliment și a anexat teoretic Madagascarul. În fața dirzei rezistențe autohtone însă peste 31 ani, ea a abandonat stabilimentul. În aceeași perioadă, regatul Merina a trecut printr-o perioadă înfloritoare, iar suveranul său a fixat capitala la Tananarive. La începutul sec. XIX, regele statului Merina, Radama I a unificat întreaga insulă și a adoptat numele oficial de Regatul Madagascar. Radama I a devenit astfel regele Madagascarului (1810-1828).

Interesul Franței, iar de la începutul sec. XIX și al Angliei, pentru stabilirea de baze în insulă a crescut. În anul 1804, la Tamatave (port pe țărmul estic) s-a instalat un agent comercial francez. Cît privește Anglia, ocupînd în 1810 Insula Mauritius — aflată la cca. 900 km distanță de Madagascar — pe care, prin Tratatul de la Paris (30 mai 1814), a transformat-o în colonie, guvernul de la Londra a putut lesne întreprinde acțiuni de subordonare a Regatului Madagascar. La 23 octombrie 1817, Radama I a fost nevoit să accepte un tratat care asigura serioase avantaje economice Angliei.

După moartea lui Radama I, a urmat domnia de 33 ani a reginei Ranavalona I (1828-1861), care, remarcabilă diplomată, a dus o politică abilă față de cele două mari puteri. Ea a reușit să restrîngă zonele de penetrație a europenilor în insulă, dar succesul său, prințul Rakoto, care a domnit sub numele de Radama II, a contrazis politica mamei sale.

Florentina DOLGHIN

relaționată cu situația externă a țării. Primul-ministru a luat o serie de măsuri încercând o reglementare a raporturilor cu Anglia și Franța. La Londra și Paris au fost trimise două ambasade cu misiunea de a stabili puncte de vedere comune. De la Londra, ambasada malgașă s-a întors cu așa-numitul „Proiect-Russell”, semnat la 27 iunie 1865, în care erau prevăzute condițiile dictate de Albion privind libertatea cultului, dreptul de a construi biserici, dreptul cetățenilor britanici de a avea proprietăți în Madagascar etc., etc. În anul 1867, Madagascar a semnat un tratat similar și cu Franța. Ambele documente au fost nefavorabile malgașilor, dar prin ele Rainilaiarivony a câștigat timpul necesar pentru a-și aplica reformele.

În anul 1868 regina Rasoheryna a murit. Primul-ministru a acționat astfel încât tronul să fie ocupat de soția sa Ramoma — verișoară a reginei defuncte — care a domnit sub numele de Ranavalona II. Această succesiune a provocat însă o serie de ostilități. Așa încît, imediat după doliu, care a durat două luni și jumătate, a început procesul celor acuzați de provocarea dezordinii. El s-a încheiat prin condamnarea la moarte a celor vinovați, pedeapsă comutată de regină în exil pe viață.

„Nu contează gradul de noblețe”

Rainilaiarivony a devenit astfel stăpînul politic absolut al țării. Pe lîngă funcția de prim-ministru, el mai exercita pe acelea de comandant-șef al armatei, director suprem al tuturor funcționarilor și președinte al Marelui Consiliu. În aceste calități și-a început activitatea de reformator al administrației și al armatei.

Reorganizarea administrației a realizat-o în două etape: în prima a modificat sistemul judecîr, înființînd tribunale districtuale cu atribuții precise și cu funcționari numiți de stat, în cea de-a doua a restructurat administrația centrală. Prin legea din martie 1881 a organizat pe baze moderne Consiliul de Miniștri, care cuprindea cinci direcții și șapte ministere. Urmărind crearea unui aparat administrativ capabil să rezolve problemele ridicate de modernizarea statului, Rainilaiarivony a introdus un nou sistem de recrutare a funcționarilor. Miniștrilor le-a declarat că au toată libertatea să-și aleagă funcționarii, pentru că, spunea el, „nu contează gradul de noblețe, ci capacitățile de cunoaștere și știința de carte”. Numirea miniștrilor se făcea în cadrul unei ceremonii, în care aceștia depuneau jurămînt de fidelitate, loialitate și corectitudine în fața reginei și unde le erau comunicate obligațiile, de la care nu se puteau abate fără aprobarea primului-ministru.

Rainilaiarivony a organizat apoi administrația locală. Au fost elaborate legi privind ordinea publică, paza contra incendiilor, poliția și serviciul sanitar. Norme scrise

stabileau relațiile dintre cetățenii malgași și străini. Pentru prima dată au fost reglementate raporturile dintre patroni și muncitori, dintre părinți și copii (atitudinea necuviincioasă față de părinți se pedepsea cu amendă).

Deportat la Alger

În calitatea sa de comandant-șef al armatei, șeful guvernului a acordat și acestei instituții o atenție specială, urmărind să transforme armata într-o forță capabilă să apere independența statului. Învățămîntul militar a fost organizat pe baze moderne după model european. La 19 mai 1885, a fost promulgat primul cod militar al Madagascarului, a cărui idee de bază a fost subordonată apărării independenței țării. Pentru prima dată în istoria Madagascarului se prevedeau pedepse în cazurile de dezertare, neprezentare la încorporare, nesupunere la ordinele comandanților.

În ultima perioadă a activității lui Rainilaiarivony, presiunile marilor puteri pentru obținerea de noi avantaje în insulă s-au intensificat. În anul 1885, trimisul Franței în Madagascar, Le Myre de Vilers a propus un acord înrobitor pentru regatul african. Conform acestuia, guvernul malgaș trebuia să renunțe la întreținerea de relații cu alte state fără aprobarea și controlul guvernului francez.

Prin Tratatul de la 17 decembrie 1885, care încheia războiul franco-malgaș (1883-1885), Franța reprezenta Madagascarul în relațiile externe, iar la Tananarive era instalată o rezidență franceză. De la această dată regatul african, grație primului său ministru, va mai rezista zece ani pînă la crearea unui protectorat efectiv.

Peste cinci ani, la 5 august 1890, printr-un acord anglo-francez, Anglia a recunoscut protectoratul Franței asupra Madagascarului, iar în 1894, o expediție militară franceză a debarcat la Majunga și, în ciuda marilor eforturi care a cerut 6 000 soldați din 15 000, a ajuns, la 3 septembrie 1895, la Tananarive. Era al doilea război cu Franța. Generalul Duchesne a obligat-o pe regină să semneze un Tratat de protectorat la 1 octombrie 1895. Actul a fost urmat de o insurecție declanșată în statul Merina.

Clasele conducătoare ale insulei au acceptat ocupația franceză. Chiar unii membri ai guvernului au optat pentru alianța cu Franța, în scopul obținerii unor avantaje personale. Pe acest fond politic eforturile primului-ministru s-au izbit de numeroase obstacole. El a preferat să rămînă însă la datorie pînă în ultimul moment. În martie 1896 a căzut prizonier, fiind deportat la Alger, unde a murit peste patru ani. Rainilaiarivony trăise peste 70 ani, cunoscuse bucuriile și onorurile, dar și amărăciunea exilului

și mai presus de orice lupte în toate condițiile pentru independența statului malgaș.

La 6 august 1896, Madagascarul a primit oficial un statut colonial, deși sclavajul a fost abolit. În februarie anul următor, generalul francez Gallieni a trimis-o în exil și pe regină, a „pacificat” statul Merina, a

supus populațiile rămase independente și a trecut la organizarea colonială a insulei. Hegemonia străvechiului stat malgaș Merina a apus, noul stat malgaș independent redobândindu-și suveranitatea deplină în secolul sfârșimării dominației colonialiste, la 26 iunie 1960.

Populația malgașă „își apără și nevoile și neamul”

GHEORGHE UNC

Încă în timpul primei agresiuni coloniale în Madagascar, socialiștii români, prin intermediul gazetei Drept-rile omului, din 4 iulie 1885, se întrebau: „Dar, ce caută francezii în Madagascar?” „Lucrul nu e greu de ghicit”, răspundea tot ei la întrebare. Este vorba de a răpi acest stat „comori de aur și argint pentru îmbogățirea capitaliștilor francezi”. În numărul din 19 iulie 1885, aceeași gazetă preciza că din cotopirea Madagascarului vor izvorî mari foloase „pentru buzunarele câtorva burdă-verzi, care vor face milioane cu diferite întreprinderi”.

„Hovașii [malgașii — n.n.] nemulțumiți cu Tratatul [...] încheiat la 1885 cu Franța, profitau de orice ocazie pentru a-l călca în picioare” — scria gazetă de orientare burgheză-democratică Adevărul, în numărul din 5 noiembrie 1894.

Opinia publică democratică din România a condamnat cu asprime și expediția militară din anul 1894: „Politica de cotopire și cuceriri coloniale — dezvoltarea socialiștii români în Lumea nouă, din 4 noiembrie 1894 — a dat naștere la un conflict între aceste două țări. Franța — în virtutea dreptului ce l-a avut întotdeauna cel mai tare de a „civiliza” cu tunul și cu sabia pe cel mai slab [...] dorește cu orice preț să anexeze Madagascarul sau să-l ia cel puțin sub înalta sa protecțiune republicană”.

Socialiștii români își manifestau nemulțumirea că în acest război declanșat de capitaliștii francezi, sînt trimiși la măcel nu autorii lui, ci oamenii muncii din Franța: „Regretăm numai că nu vor fi îngropați autorii morali și materiali ai cuceririlor coloniale, ci niște bieți soldați care și-au lăsat căminul și familia, fiind nevoiți să se sacrifice, îmbogățind pe capitaliștii francezi”, arăta la 4 noiembrie 1894, Lumea nouă.

organul central de presă al Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România. Același ziar relatează pe larg cauzele care au determinat burghezia franceză să opteze pentru cucerirea Madagascarului: lăcomia pentru colonii, pentru surse de materii prime și piețe de desfacere, „țara malgașilor — scria aceeași gazetă în numărul din 10 noiembrie 1894 — deținînd o poziție strategică de prim ordin în Oceanul Indian și dominînd drumul spre Asia. Principalele bogății ale solului: orez, porumb, banane, ovăz, hamei, ananas, nuci de cocos, smochine, portocale, lămii, trestie de zahăr, tutun, indigo, cafea, piper, scorțișoară, cauciuc, ceai, păduri. Țara

În p. 42: primirea anului 1896. Rainilaiarongy, căzut prizonier, este îmbarcat pentru Alger

„Luntrașii” — monument funerar, sculptat în lemn, care evocă naiva una din ocupațiile vechilor malgași: navigația

dispune de mine de cositor, aramă, plumb, mercur, fier, cărbune, sare, argint, aur, chihlimbar”. Menționînd aceste bogății ale solului și subsolului insulei, gazeta socialiștilor români conchidea: „Înțelegeți acum de ce lasă gura apă burgheziei franceze după asemenea țară?”.

Războiul colonialist pentru acapararea acestor bogății ale Madagascarului a cerut colonizatorilor imense eforturi umane și materiale. Populația malgașă, deși se afla în stadiul de dezvoltare feudală, era decisă „să nu cedeze decît cu armele” în fața armatelor coloniale, care dispuneau de armament și echipament de război din cel mai modern, constata socialiștii români în Lumea nouă, din 4 noiembrie 1894. Manifestîndu-și simpatia față de populația autohtonă, ei au declarat că „pricemem pe deplin pe indigenii care se opun din răspunsuri invaziei străine, urîndu-le sorți de izbîndă”.

Publicistica muncitorească și democratică din România a urmărit cu multă atenție evoluția războiului franco-malgaș, consemnînd cu satisfacție eșecurile trupelor coloniale. La rîndul ei, gazeta Adevărul, din 31 decembrie 1895, sub titlul Frigurile coloniale, declara că în Madagascar cotopirea „au plătit foarte scump mania colonială”.

După 6 august 1896, populația malgașă nu s-a putut împieda cu pierderea independenței statale. Lupta sa a luat un caracter tot mai intens. Pentru a înăbuși mișcarea de partizani a populației, guvernul francez a pompat în Madagascar mii și mii de trupe. Acestea s-au răfuit cu cruzime cu insurgenții malgași, căzînd numeroase victime și de o parte și de cealaltă. Cu toate acestea — declara gazeta Lumea nouă, din 3 ianuarie 1896 — Madagascarul încă nu era „pacificat”, populația malgașă „își apără în continuare și nevoile și neamul”.

TEREZA CABARRUS.

doamna Thermidorului și Directoratului

EDMON VALLÉS

Vîltoarea revoluției burghezo-democratice franceze din 1789, a pus în mișcare aproape toate straturile sociale ale țării. Încă a doua zi după lovitură de stat de la 9 Thermidor (1794), între „damele” recent convertite la revoluție, la festivitățile cetățenești își afișă ostentativ boneta roșie (simbolul libertății), și madrilena Tereza Cabarrus, „dictatorul feminin al frumuseții”, cum o decretase unul dintre membrii Convenției și al Directoratului, viconte Paul Barras. Grație asiduei influențe

a acestei femei inteligente, montagnardul Jean-Lambert Tallien (1767-1820) avea să devină instigatorul loviturii de stat de la 9 Thermidor, un înverșunat adversar al lui Robespierre și una din cele mai proeminente personalități ale reacțiunii thermidoriene.

Îi lăsăm însă pe Edmon Vallés — publicistul istoric spaniol prezent și alături în paginile revistei noastre¹ — să depene povestea vieții originalei personalități a Terezei Cabarrus, o viață începută la Carabanchel Alto, în apropierea Madridului, desfășurată în strălucitoarele saloane ale Parisului revoluționar, dar și la umbra ghilotinei și încheiată în castelul belgian din Chilmoy.

F.D.

27 iulie 1794 (9 Thermidor). Parisul revoluției burgheze². O zi toridă. La ora 11, în sala Convenției Naționale³ căldura pare sufocantă. Un public pestriț se îngrămădește în amfiteatru, muncitori în jachete militare, membri ai cluburilor... Puțin înainte de amiază încep să vină și deputații. Bâncile se ocupă repede. Unul dintre ultimii sosiți este Robespierre⁴, îmbrăcat într-un costum albastru deschis, culoarea marilor ocazii, cu părul pudrat și foarte îngrijit. Atmosfera de așteptare aproape tangibilă, paloarea și crisparea zăgrăvite pe fețele deputaților vestesc o sesiune deosebită. Primul care se suie la tribună este Saint-Just, care anunță cu o voce rece, metalică: „...cursul evenimentelor este cel care a făcut ca această tribună să fie Roca Tarpex pentru cel ce va sosi...”

Exact în acel moment în sală intră Tallien. Cu o înfățișare răvășită, el strigă puternic:

— Cer cuvîntul pentru o moțiune de ordine!...

Împotriva uzanței, președintele îi cedează tribuna, cu toate protestele lui Saint-Just. Deodată Billaud, năpustindu-se la tribună, începe să peroreze furios împotriva partizanilor lui Robespierre. Deputații conjurați aplaudă.

Robespierre, ridicîndu-se în picioare, se îndreaptă spre tribună, dar Tallien, urcînd pe rampă, îl înlocuiește pe Billaud, deja răgușit. Vine apoi rîndul lui Barère. Consenmul era ca Robespierre să fie împiedicat să vorbească.

¹ Vezi *Magazin Istorie*, nr. 12/1974, 1/1975, 7/1976.

² Pentru revoluția franceză vezi *Magazin Istorie*, nr. 4 și 7/1967, 3/1968, 7/1971, 7/1972, 8/1973.

³ Convenția Națională (20 septembrie 1792 - 26 octombrie 1795) a succedat, ca organ reprezentativ, Adunării Legislative și a proclamat, la 22 septembrie 1792, Republica.

⁴ Despre Maximilien Robespierre vezi *Magazin Istorie*, nr. 8/1973.

Prins de balustradă, acesta încearcă fără succes să urce la tribună; este împins cu lovituri. Tallien minuieste chiar un pumnal.

Năuțiți, deputații și publicul privesc în liniște această scenă de coșmar. Deodată cineva strigă:

— Moarte tiranului!

După câteva momente de șovăială, strigătul este repetat în cor, cu furie, de aproape toată sala. Robespierre era învins tocmai de teama pe care reușea să o insufle atîtor și atîtor persoane. A doua zi, alături de Saint-Just, Couthon și alți 19 robespierristi, avea să fie ghilotinat.

Lovitura de stat de la 9 Thermidor încheia guvernarea Convenției montagnarde (începută la 2 iunie 1793) și revoluția democratică, marcînd debutul Convenției thermidoriene, ce va dura pînă la 26 octombrie 1795. La acest 9 Thermidor, contribuia și Jean-Lambert Tallien, un Tallien viclean și îndrăzneț. Viața sa era însă în joc în urma unor acușări de a fi săvîrșit multe abuzuri. Același 9 Thermidor mai salva o viață — pe cea a Terezei Cabarrus, aflată în închisoarea La Force încă din luna mai 1794. Fusese deținută la Versailles de către un general de brigadă — detaliu nu lipsit de interes pentru importanța care i se acorda condamnației — ca piesă de acușare împotriva lui Tallien și a grupului care se opunea lui Robespierre.

Din închisoare, Tereza corespundea cu Tallien. Pe 7 Thermidor îi comunica că în ziua următoare urma să apară în fața tribunalului: „Adică voi urca pe esafod”. Această misivă a fost pentru Tallien un imbold. Alergînd de colo-colo, el a pus la cale împreună cu alte persoane o conspirație, erijîndu-se în conducătorul ei¹.

Pe 12 Thermidor, Tereza ieșea din închisoare, la două zile după ce robespierristii, între care și Boulanger, cel care o închisese, fuseseră ghilotinați. În august, „Terorrea revoluționară” era abrogată. Ea lua sfîrșit printr-o baie de sînge.

Printre aristocrați

Dar cine erau deținuta din închisoarea La Force și destinatarul scrisorilor ei?

Tereza Cabarrus se născuse la 31 iunie 1773 la Carabanchel Alto, în apropierea Madridului, într-o familie foarte respectată, cu răspunderi în asociațiile profesionale ale comercianților. În timpul conflictului dintre Spania, aliată cu Franța, și Anglia, din cursul războiului de independență a coloniilor engleze din America de Nord, Francisco Cabarrus, tatăl Terezei, fondase în anul 1782, Banca San Carlos — prima bancă națională a Spaniei — prin care erau redresate finanțele statului.

La scurt timp după această dată, Tereza era trimisă la Paris pentru a primi o educație cuvenită poziției ei sociale și originii familiei. Studia într-o școală de mairi muzica (canto,

harpă) italiană și frecventa, însoțită de mama ei, saloanele Parisului.

În februarie 1787, la biserica Saint-Eustache, în prezența ambasadorului Spaniei, contele Fernán-Núñez, se celebra nunta frumoasei Tereza Cabarrus cu Jacobo Devin de Fontenay, consilier al Parlamentului din Paris, fiul președintelui Curții de Conturi. Tînăra din Carabanchel Alto intra astfel într-o familie, foarte numeroasă, onorabilă, una din cele mai bune din lumea baroului și a înaltei burghezii², după cum i-o descria lui Francisco Cabarrus un prieten al său.

Anul 1789 avea să fie un an bun pentru Tereza Cabarrus de Fontenay. La 2 mai ea își boteza primul fiu, iar fratele său primea, în Spania, titlul de conte. În același an, Jacobo Devin, cumpărînd moșia unui marchizat, își însușea titlul de marchiz de Fontenay. Tereza devenea astfel aristocrată. O aristocrată inteligentă, plină de voință, ambițioasă, independentă, sigură de sine, dotată cu grație, ironie și forță și, în plus, cu o fizionomie atrăgătoare.

Același an, 1789, inscria în istoria Franței și a umanității un moment crucial: revoluția burgheză. La 5 mai erau convocate Stările generale, care, datorită evoluției evenimentelor, se transformau, la 17 iunie, în Adunare Națională. Revoluția se pregătea.

Mai mult burgheză decît aristocrată, Tereza Cabarrus urmărea cu pasiune dezbaterile adunării, înscriindu-se în Societatea prietenilor Constituției, în timp ce soțul ei intra în Clubul iacobinilor. Mentea legături cu aristocrații ce aveau idei revoluționare, în special cu primul președinte al Adunării Naționale, Alexandre de Lameth. Ziarele epocii îi atribueau însă entuziasma sa aderare a cauza liberală, faptului că tatăl ei fusese

„Thermidor, 1794: scîntînd în gura ei, Tallien nouă în sărbătorile pumnal, învins de Robespierre, în dreapta, este învins și el în tribunal.”

¹ Autorul articolului supraapreciază rolul jucat de J.T. Tallien în lovitura de stat de la 9 Thermidor — B. F.

închis în Spania (iunie 1790). În orice caz, în acea epocă Tereza era suficient de cunoscută în cercurile politice pariziene pentru a se adresa eroului zilei, Lafayette, cu lacrimi în ochi: „Dați-mi o mie de soldați ca să-mi eliberez tatăl!”.

Salonul familiei Fontenay era foarte ospitalier. Prin el au trecut Mirabeau și poete, ocazional, Danton, Marat și Robespierre, înainte de a fi conducătorii revoluției. De altfel, se pare că viața galantă a Terezei a fost destul de bogată; i s-au atribuit aventuri cu Mirabeau, cu Alexandre de Lameth...

Bordeaux sub teroare

O asemenea viață agitată i-a îndepărtat unul de celălalt pe soții Fontenay. Irritat de infidelitățile deloc discrete ale soției, Jacobe înaintea divorț. Formalitățile începură în martie 1792 și la 5 aprilie, anul următor, căsătoria era desfacută.

În acea perioadă în țară se petreceau adînci transformări politice și sociale. Revoluția își urma cursul tot mai violent și radical. La 20 aprilie 1792, Franța declara război Austriei. Insurecția populară din 10 august același an îl detrona pe Ludovic XVI, antrenînd poporul la revoluția sufragiului universal.

În septembrie 1792, Adunarea Națională ceda locul Convenției, care se reunea în prima sedință în după-amiaza de 20 septembrie, exact în momentul terminării luptei de la Valmy¹. În Convenție, ca și în Adunarea Națională, predominau girondinii, partidul burgheziei liberale și al războiului. Atît timp cît armata republicii a obținut victorii, girondinii s-au menținut. Cînd, în 1793, au fost însă înfrînți, deputații abandonîndu-i pentru a-i sprijini pe radicali (montagnarzi), ei au trecut de partea montagnarzilor, deja stăpîniți Comunei din Paris [organul revoluționar, creat la 10 august 1792, care a răsturnat monarhia] și ai străzii, reprezentanți ai micii burghezii și ai claselor populare ale Capitalei.

Cum Parisul nu-i oferea nici o siguranță, ca fostă soție a unui marchiz și mai ales din cauza circumstanțelor — prietenia cu Lafayette și Lameth — Tereza s-a hotărît să plece în Spania. În martie-aprilie 1793 ajungea la Bordeaux, într-un moment în care republica traversa cea mai gravă criză a existenței sale: coaliția externă pentru a o înăbuși², trădarea lui Dumouriez³, mișcarea regalistă și contrarevoluționară a țăranilor din Vendée⁴, toate acestea pe fundalul lup-

tei dintre girondini și montagnarzi, în sinul Convenției, care avea să se încheie cu căderea girondinilor.

Girondinii păstrau legături cu marea burghezie a marilor orașe-porturi, ca Marsilia, Nantes și, în special, Bordeaux. Armatorii, negustorii, bancherii se arătaseră neîncredători în fața influenței crescînde a acelor sanchiști parizieni — cum îi numeau aristocrații pe revoluționari — și a Comunei lor. Toți cereau o participare mai mare a departamentelor lor la viața țării. Girondinul Lassource ajunsese să declare public că influența Parisului trebuia redusă la nivelul oricăreia din cele 83 departamente. Căderea guvernului girondin, în iunie 1793, a încurajat răzvrătirea provinciilor, în special Normandie, Bretagne, Franche-Comté și a orașelor Marsilia, Toulon, Toulouse și Bordeaux. Mișcarea a fost însă repede dominată, impunîndu-se concepția montagnarzilor ce doreau o Franță republicană, unică și indivizibilă.

Bogatul oraș al Girondei, în care eroina noastră căutase refugiu, era guvernat în acel moment de către reprezentanții burgheziei locale, liberale, dar mai puțin republicane. Respingînd autoritatea Convenției, municipalitatea din Bordeaux își organiza trupele pentru a întreprinde marșul împotriva Parisului radical și demagogic.

La 16 octombrie 1793 însă după mici hărțuiri, în oraș au intrat reprezentanți ai Convenției aclamați de un mînunchi de persoane care strigau: „Trăiască națiunea! Trăiască Sfînta Montagna!”, ba chiar și „Moarte girondinilor!” Era poporul din Bordeaux iritat de lipsurile ivite în urma paralizării comerțului. Cei patru reprezentanți ai Convenției, însoțiți de o armată cu un efectiv de 3 000 persoane, au fost atît de mult aplaudați, încît cel mai tînăr dintre trimiși s-a văzut nevoit să declare: „Cetățeni, păstrați-vă aplauzele. Cînd ne vom fi terminat misiunea și vom fi restabilit ordinea și liniștea, atunci vă veți putea manifesta bucuria. Dar nu uitați că aici nu sîntem altceva decît cetățeni ca și voi”.

Vorbise Jean-Lambert Tallien. Tovarășii săi de misiune erau Chaudron-Rousseau, avocat, Baudet, medic, și Isabeau, fost preot.

Ucenic într-o tipografie, apoi corector și copist, Jean Lambert Tallien, profitînd de valul revoluționar, s-a înrolat într-un batalion parizian, fondînd o societate frățască cu tendințe iacobine. Succesul avea să vină însă odată cu ziarul *L'Ami du Citoyen* („Prietenul cetățeanului”) fondat de el. Ziua de 10 august 1793⁵ îl ridica într-un post-cheie, acel de secretar al Comunei, al municipalității din Paris. Ales membru al Convenției, vota moartea lui Ludovic XVI, sprijinindu-l pe Marat și combătîndu-i pe girondini.

Însărcinat să aducă la ascultare orașul Tours, Tallien acționă cu multă cruzime, fiind apoi trimis la Bordeaux cu o misiune asemănătoare. Acolo o va întîlni pe Tereza. Sub influența ei, convenționalul și sirguin-

¹ Aici generalul francez Dumouriez și mareșalul Keilermann au obținut victoria în fața prusacilor.

² Încă din februarie 1792 s-a fondat alianța Austriei cu Prusia împotriva Franței. Ulterior, la ea a aderat și Anglia.

³ Înfrînt la Neerwinden (1793) de prințul de Cobourg, generalul Dumouriez a trecut în tabăra inamică.

⁴ În 1793, aici a avut loc o insurecție provocată de țăranii din Bretagne, Poitou și Anjou. Regiunea a fost complet pacificată în 1795, cînd generalul Hoche a acordat libertatea cultului.

⁵ A avut loc asaltul Palatului Tuileries; regele a fost „suspendat” și internat cu familia la închisoarea Temple.

ciosul Tallien se va transforma în omul-cheie al unui moment crucial din istoria Franței. De la fiecele Terezei se știe că mamelor l-a considerat pe Tallien un om frumos. Dacă mai adăugăm și faptul că el era pe atunci dictatorul, stăpinul nediscutat al orașului, ne explicăm de ce practica Tereza s-a simțit atrasă de tinărul Tallien.

La Bordeaux a fost instaurată teroarea. Pe lângă Comitetul salvării publice a fost creată o Comisie militară care identifica persoanele în afara legii și le executa în 24 ore. Rapoartele lui Alexandre Desgrager, trimis special al Ministerului Afacerilor Externe și însărcinat cu paza imputerniciților Convenției, prezintă orașul în culori sumbre: „Domnește o mare tristețe din cauza execuțiilor și arestărilor. Grupuri de femei și copii stau pe la porțile închisorilor. Mizeria e mare. Comerțul e paralizat”.

Avind alături o femeie frumoasă, elegantă, cu o poziție socială de suprafață, Jean-Lambert promitea să urce vertiginos pe scara socială. La 18 octombrie 1793 însă era acuzat în fața Comitetului salvării publice din Paris în termeni fără echivoc: „Denuțăm pe numitul Tallien de a avea legături intime cu numita Cabarrus, divorțată de fostul nobil Fontenay”. Tallien nu ducea o viață de lux și risipă, dar apărea în public însoțit de Tereza. La Bordeaux, Tereza a devenit repede o adevărată regină. Îi ajuta și proteja pe regalisti și girondini notorii, atenuind uneori prin manevre subtile măsurile drastice luate de Comisia militară. Uneori, activitatea ei implica riscuri grave. Jonglind abil, Tallien și Isabeau au reușit să-i destituie pe membrii Comisiei militare, fapt pentru care Tallien a fost chemat de urgență să dea socoteală în fața Parisului.

Manuel Nuñez de Arenas, cel mai bun biograf al ei, presupune că Tereza accepta cadouri substanțiale de la cei pe care-i ajuta și proteja, considerind totul normal și moral. „Frumoasa madrilenă a unui asemenea secol XVIII nu cunoștea scrupule care nu erau proprii epocii sale. Făcea bine și se bucura, normal, de toate omagiile”. Era, cum s-a spus cu un calificativ ireverent, „Notre-Dame du Bon Secours”.

„Pentru a nu muri inecată”

La 10 Thermidor, ieșind de la Tuileries în aclamațiile frenetice ale poporului, convenționalii și-au dat seama că o etapă a revoluției luase sfârșit.

Conjurații nu voiau de fapt decât să-l doboare pe Robespierre, nu să schimbe și sistemul, vroiau să folosească puterea dictatorială în interes propriu. Valul de entuziasm popular, rezultat al unei dorințe generale de liniște și libertate, i-a împins însă la o nouă atitudine politică. Între ei s-a făcut remarcată și tinăra și frumoasa Cabarrus, eliberată de brațul puternic al amantului ei, Tallien. Povestea a trecut din gură în gură, iar „Notre-Dame du Bon Secours” a devenit la

Paris „Notre-Dame du Thermidor”. Ca o forță nouă au apărut acum acei „muscadini” parfumați cu exces, îmbrăcați în pantaloni strîmți, frac pe corp, perucă blondă și avînd ca armă un baston acoperit de plumb. Noua forță înlocuia pe stradă armata revoluționară a așa-numiților sanchiloți. Șefii muscadinilor se numeau Tallien, Fréron, Legendre, dar regina, zeța lor, era Tereza, „Notre-Dame du Thermidor”, pe care, datorită ținutei sale statuare, multe doamne o numeau „Cariatida”. La 26 decembrie 1794, Tereza se căsătorește cu Tallien, iar puțin după aceea naște o fiică, Rose Thermidor: „Sînt unica femeie care poate să poarte un nume așa de ridicol fără să roșească” — avea să spună fiica lui Tallien peste cîțiva ani.

Tallien își adora soția. Dar tribunalul lui Thermidor, cel care ar fi putut fi stăpinul Franței, ajunsese un om mărunt, un fost revoluționar. Aceasta l-a dus la pierzare. Tereza nu voia liniște, dorea să fie prima doamnă a Parisului, iar pentru asta trebuia să aibă alături pe primul bărbat al Franței. Cînd Tallien s-a văzut pe planul al doilea, Tereza își și alesese un amant: pe viconte Paul de Barras.

În octombrie 1795, Convenția alegea cinci directori. Tallien nu era printre ei. Barras da. Tereza deveni astfel regina Directoratului.

Recepțiile organizate de Barras în Palatul Luxemburg erau deosebit de fastuoase. D-na Tallien stîrnea admirație și curiozitate. Bună-voința, bunătatea Terezei conviețuiau în cea mai perfectă armonie cu simțul său practic și cu ambiția. „Niciodată nu l-am iubit pe Tallien, m-am agățat de el în furtună pentru a nu muri inecată”, mărturisește ea într-un moment de sinceritate.

În timpul Consulatului, fastuosa reședință a Terezei — dăruită de Barras sau de banchelele Ourrard, un alt admirator — a fost scena unor petreceri strălucitoare.

În anul 1805 însă Tereza se căsătorește cu François-Joseph de Caraman, conte de Caraman și viitor prinț de Chimay; împreună cu soțul se instalează în castelul Chimay, unde organizează fastuoase reuniuni, concerte și petreceri.

Mergea însă cu regularitate la Paris, la reședința din strada Baglone, ca reprezentant al său aici, avîndu-l nici mai mult nici mai puțin decît pe Jean-Lambert Tallien. Un Tallien înfrînt, bolnav și invalid care își pierduse un ochi în Egipt unde îl însoțise pe Bonaparte. Din cauza fetei lor, pentru care era teribil de îngrijorat — Rose avea o sănătate șubredă — nu voia ca între el și soția sa să existe nici o raniună.

Singură și bolnavă, în tristul castel Chimay, vizitată din cînd în cînd de soțul distrat și de fiii indifereți, Tereza Cabarrus, Madame Tallien, alias marchiză de Fontenay, mai tirziu prințesă de Chimay, murea în anul 1835 în vîrstă de 62 ani.

Traducere de
Anca CHEREBEȚIU

dicționar istoric

Pe teritoriul de astăzi al României s-au succedat, de-a lungul mileniilor, corespunzător legilor obiective ale dezvoltării istorice, orînduirile sociale cînos-cute pe plan universal, acumulîndu-se o bogată civilizație materială și spiri-tuală. O importanță deosebită a avut organizarea statală traco-dacică, ce a atins punctul culminant în perioada regatului lui Burebista și al lui Decebal.

Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism.

NEAMURI ȘI TRIBURI TRACICE

agriani
albocensi
aletoi
ansamensi
applarensi
apsinthioi
apulii
arsletai
artaci
asti
ausdecensi
(usdecensi)

bebrici
beni
berecynti
bessi
bettegeri
blefi
bisaiti
bistoni
bitini
bottiai
brianti (prianții?)
brigi
brisi
buri (buridavensi)

caeni
carpi
carpodaci
caucoensi
celagisi
celegerri
elconi
collaetae
coralli
corpili
costoboci
cotensi
crestoni
crobizi
crusaei
daci (v. geto-daci)
dantheleti
darsi (darsai)
derroni
digerri
dimensi
diobessi
dioi
dolonsi (dolongi)
droși
drugeri
edoni
geti (getae,
v. geto-daci)

harpi
hypsaiti
lai
maedobithyni
moesi (mysi)
mygdoni
napai
nipsaloi
(transipsaloi)
obulensi
odomanti
odrisi
oinensi
oltensi
olizoni
orresci
palopli
palti
panaloi
plarensi
pletigi
plengeti
pleri
pirogeri
pliaști
potulatensi
pradavensi

ratacensi
(racatensi)
rondaloi
saboci
saci
sapei
sargeti
satiri
serdi
siensi
sindi
singi
sithoni
sucii
tagri
terizi
thunati
tilati
tini
trausi
treri
tribali
tynteni
tyrageti
uti
zalei
zbaleoni
zerani

Agrianii

Populația tracică a agrianilor a locuit în regiunile muntoase ale Bulgariei de astăzi, cuprinse între munții Rodopi și Fluviul Struma, numit în antichitate Strymon. Acest trib este amintit încă în secolul V î.e.n. de către istoricul grec Tucidide. În secolele următoare, agrianii continuă să fie menționați de către istoricii antici, din rîndul cărora cităm pe Polybiu și pe geograful alexandrin Ptolemeu. Din toate aceste relatări rezultă că agrianii s-au remarcat prin vitejia lor în războaie și că au fost recunoscuți ca buni arcași.

Apsinthioi

Populație tracică menționată în vechime în bazinul inferior al Fluviului Ebru, pe malul lui drept, deci într-o regiune situată în partea de sud-sud-est a Bulgariei (mai târziu, același ținut este cunoscut sub numele de Complika). Centrul acestei formațiuni tribale a fost localitatea Apsinthia, de la care și-a luat numele și populația din jur. Între izvoarele antice care pomenesc pe apsinthioi amintim pe geograful Strabon, dar unele informații au apărut încă din sec. V î.e.n. la Herodot, părintele istoriei. Printre altele, același izvor menționează faptul că acești traci aduceau jertfe omenești zeului lor Pleistoros.

Bucur MITREA

cărți sosite la redacție

● Nicolae Stoicescu — VLAD TEPEȘ.

Ed. Academiei, București, 1976, 238 pp., 20 lei: o evocare a personalității și faptelor marelui voinic român, care a luptat cu exemplară vitejie și înțelepciune pentru apărarea independenței țării, consolidarea autorității domnești, limitarea abuzurilor și privilegiilor boierimii, întronarea dreptății și cinstei.

● General Alexandru Cernat — MEMORII.

(Ediție îngrijită, cuvânt înainte și notă biografică de general-maior dr. Constantin Olteanu)

Editura Militară, București, 1976, 42 pp., 3,25 lei: campania ostirii române din 1877-1878 evocată de cel care a fost ministru de Război și comandant al Armatei de operații în timpul războiului de independență; Magazin istoric a publicat fragmente inedite (din însemnările lui Al. Cernat în nr. 5/1972).

● Ion Băbici — LA SOLIDARITĂ MILITANTĂ ANTIFASCISTE EN ROUMANIE.

Ed. Meridiane, București, 1976, 128 pp.: tradițiile de solidaritate ale mișcării antifasciste din România, organizată și condusă de Partidul Comunist Român, în lupta contra fascismului pe continentul european și de ajutorare a popoarelor victime ale agresiunii fasciste în perioada 1933-1939.

● Al. Gh. Savu — SISTEMUL PARTIDELOR POLITICE DIN ROMÂNIA. 1919-1940.

Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976, 258 pp., 11 lei: pagini din istoria vieții politice din țara noastră între cele două războaie mondiale, perioadă la sfârșitul căreia sistemul democrației parlamentare burgheze a fost înlocuit cu un regim autoritar, dictatorial.

● Constantin M. Boncu — ȘCOALA PRAHOVEANĂ. SECOLELE X-XIX.

Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1976, 196 pp., 6,60 lei: o istorie a învățământului prahovean, prezentată pe baza documentelor de arhivă.

● Vasile Cărbăș — SATE DE MOȘNENI DIN VALEA JALEȘULUI.

Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1976, 184 pp., 6,75 lei: contribuții istorice la studierea trecutului străvechilor localități gorjene Runcu, Sândărești, Arcani, Clmpofeni, Stolojeni și Stroești.

● Ernest Stere — ISTORIA FILOZOFIEI ANTICE ȘI MEDIEVALE.

Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1976, 226 pp., 10,10 lei: studiu consacrat unei perioade deosebit de fecunde din istoria milenară a cugetării filozofice.

● Teofil Bălaș — FRANȚA.

Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976, 264 pp., 13 lei: imagini ale realității franceze contemporane, cu bogate incursiuni în trecutul acestei țări și referiri la tradițiile legăturilor, pe multiple planuri, dintre Franța și România.

● Albert Flocon — UNIVERSUL CĂRȚILOR. (Traducere de Radu Berceanu, postfață de Barbu Theodorescu).

Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976, 496 pp., 44 lei: istoria scrierii și a tiparului, de la origini până la sfârșitul sec. XVIII, oglindite într-o erudită enciclopedie a cărții.

● Georges Blond — SUPRAVIEȚUITORUL DIN PACIFIC. (Traducere de Elsa Grozea).

Ed. Militară, București, 1976, 350 pp., 12 lei: acțiunile portavionului american, "Enterprise", participant la toate marile bătălii aeronavale din Pacific (exceptând luptele din Marea Corallilor) în timpul celui de-al doilea război mondial.

● MANUSCRIPTUM, Nr. 4/1976.

București, 1976, 192 pp., 10 lei: cel de-al 25-lea număr al revistei editate de Muzeul Literaturii Române, revistă devenită ea însăși o originală antologie de istorie literară.

Piarenșii și Dimensi

Aceste triburi traco-getice au fost situate de Ptolemeu tot în răsăritul provinciei Moesia Inferior (în nord-estul actualei Bulgarii). Presupunând că geograful antic ar fi transmis greșit numele piarenșilor, învâțatul socotesc că denumirea tribului trebuie legată de localitatea Applaria (azi Riahovo), care ar fi fost capitala sa și care s-a dezvoltat cu deosebire în sec. IV-VI. O ipoteză plauzibilă, fiind seama de faptul că acest trib este cunoscut și sub numele de applariensi.

În ceea ce îl privește pe dimensi, se pare că el au avut drept centru localitatea Dimum (azi Belene), de la care li se trage numele.

AI. SUCEVEANU

Tagrii

Populație antică, pomenită în Geografia lui Ptolemeu și localizată de el „îngă Dacia, între bastarni și tyraești”. După părerea lui V. Părvan (Getica), tagrii ar putea fi un trib getic mai mic, care locuia pe cursul mijlociu al Nistrului. Aceiași istoric nu admite legătura făcută de către unii specialiști străini între tagri și o inscripție mai târzie de pe un vas de aur descoperit în Banat, la Sînnicolaul Mare.

Constantin PREDA

PAGINI DE ISTORIE TRĂITĂ

Din Amintirile lui Joseph Paul-Boncour, prezentăm în continuare¹ cititorilor noștri un fragment care descrie viața politică franceză în anii premergători celui de-al doilea război mondial. Momentul despre care este vorba se plasează la începutul lui aprilie 1938, cu câteva luni înainte ca Franța și Marea Britanie să semneze cecul în alb acordat la München² pretențiilor lui Hitler cu privire la Cehoslovacia.

J. Paul-Boncour a fost unul dintre oamenii politici francezi care au militat cu convingere pentru realizarea securității colective pe continentul european. Această idee revine constant în Amintiri, autorul exprimând puncte de vedere care ilustrează cât de modernă era concepția sa și cât de actuale au rămas multe dintre modalitățile prin care concepea el edificarea acestei securități. A înțeles, de pildă, necesitatea zăpezării relațiilor interstatuale pe baza egalității în drepturi, s-a opus politicii de dictat și a reliefat obligația marilor puteri ale vremii de a-și respecta angajamentele luate în vederea garantării frontierelor stabilite prin tratatele de pace de după primul război mondial. De asemenea, el și-a dat seama de importanța unui for al națiunilor înzestrat cu autoritatea morală necesară asigurării păcii și a expus cu durere procesul care a condus la lichidarea Societății Națiunilor creată în acest scop. J. Paul-Boncour a militat pentru a se pune la îndemina forumului internațional o „forță de descurajare a agresivității”. El și-a dat seama de strânsa corelație existentă între securitatea colectivă și dezarmare. Reprezentându-și țara în Comitetul de dezarmare, care funcționa la Geneva,

el a urmărit crearea unui sistem destinat să asigure „mari reforme organice, o nouă concepție a armatelor, legată de o organizare a securității internaționale”. În sfârșit, este remarcabilă înțelegerea pe care acest om politic a manifestat-o față de rolul acordurilor regionale de bună vecinătate, văzând în ele pietre de temelie pentru construirea securității colective pe întregul continent. În lumina acestei concepții a lui Paul-Boncour, apare semnificativ sprijinul politic pe care l-a acordat el „Micile înțelegeri”, realizate între România, Cehoslovacia și Iugoslavia, ca și „Antantei balcanice”, care slăbura România, Turcia, Grecia și Iugoslavia într-o alianță regională defensivă, de securitate și cooperare³.

Nu mai puțin semnificativă a fost fructuoasa colaborare care s-a statornicit între fruntașul politic francez și Nicolae Titulescu. Concepțiile constructive și îndrăznețe în problemele apărării păcii și ale securității colective ale marelui patriot român, servite de prodigiosul său talent și de reala sa clarviziune politică, nu puteau să nu-l cucerească pe J. Paul-Boncour. Evocându-și amintirile de la Societatea Națiunilor, vorbește elogios despre Titulescu „care apăra pasionat interesele țării sale”, mărturisește că de multe ori a avut discuții contradictorii cu alți diplomați pentru „a veni în sprijinul prietenilor români”.

După ascensiunea lui Hitler la putere, ideea și politica securității colective au început să primească loviturile grele.

¹⁻² Vezi Magazin Istoric, nr. 1, 2/1977; 9/1973. Titlurile și substituirile aparțin redacției noastre.

³ Cristian Popișteanu, România și Antanta Balcanică, cap. VII — Atitudinea Franței, Ed. Politică, București, 1968.

J. Paul-Boncour relatează starea de spirit din cercurile politice conducătoare ale acelei epoci. El prezintă acțiunea „Coloanei a V-a” naziste care și infiltrase agenți în lumea politică, economică, monedă, în cea a presei, practicând cu fonduri enorme corupția. Autorul înfățișează, totodată, atitudinea defetistă a cercurilor conducătoare și militare franceze, ca și eforturile celor rămași lucizi de a se opune acestui defetism. Un spațiu important e acordat — în această ordine de idei — prezentării opiniilor „colonelului Charles de Gaulle” care, în lucrările sale *Le fil de l'épée* („Țâsul săbiei”) și *Vers l'armée de métier* („Către armata de profesie”), apărute între 1922 și 1938, se străduia să-și convingă superiorii de perimarea concepției războiului de poziții (atît de dra-

gă generalilor francezi, încințați de caracterul „inexpugnabil” al liniei Magino), stîrnind ostilitatea Statului major. El pleda pentru dotarea armatei cu blindate, aviație și cu tot ce implica un război modern de mișcare. Din păcate, glasul lui de Gaulle avea să fie ascultat, mult prea tîrziu, atunci cînd nu se mai putea preveni nimic, ci numai repara. Și aceasta cu un uriaș preț de sînge, lacrimi și distrugerii. Se știe ce a urmat. După Mînchen și ștergerea Cehoslovaciei de pe hartă, naziiștii au atacat, la 1 septembrie 1939, Polonia, determinînd intrarea Franței și Marii Britanii în război. Poporul francez avea să cunoască gravele rezultate ale greșelilor, capitulărilor, atitudinilor conciliatoare. Tocmai despre acest climat al capitulărilor este vorba în fragmentul ce urmează.

În ajunul capitulării de la Mînchen

Sub arabescurile problemei spaniole¹, totuși ceea ce a dominat — din punct de vedere al politicii externe — criza ministerială deschisă cu cîteva zile mai devreme a fost situația Cehoslovaciei. Eu accentuasem, oarecum, caracterul acut al problemei atunci cînd, cu puțin înainte², convocasem pe toți ambasadorii și miniștrii noștri plenipotențiarî în Europa Centrală și Răsăriteană, dînd conștient acestei reuniuni toată publicitatea necesară și punîndu-i în relief întregul sens.

Dar, în timp ce în cabinetul meu ministerial stabilisem cu ambasadorii, măsurile pe care Franța trebuia să le ia pentru a da diferitelor țări în care ei erau acreditați, sentimentul că se terminase cu capitulările — care nu făceau decît să încurajeze violența și să ne apropie de ziua în care nu vom mai putea accepta această violență și, deci, aveam să recurgem la război — intrigile mergeau înainte. Ele se țesau în presă, pe culoare, și chiar — ceea ce era mult mai grav — în cele două Comisii de afaceri exter-

ne, cea a Camerei și cea a Senatului... Presiuni dinafară ca și dinăuntru — acestea din urmă inspirate, sper că involuntar, de primele — se conjugau și se sprijineau unele pe celelalte pentru a-l convinge pe Daladier³, înscărcinat cu formarea noului guvern, să se despartă de mine și să revină la o politică despre care se spunea — de altfel în mod exact — că întrunea preferințele domnului Chamberlain. Se neglia însă să se sublinieze, cu același prilej, distanța pe care Anthony Eden⁴ și membrii notorii ai guvernului sau ai Parlamentului britanic înțelegeau s-o ia față de acea politică. Se trecea sub tăcere și atitudinea foarte loială pe care domnul Chamberlain o luase față de înțelegerea franco-britanică și față de consecințele ei, cînd eu îi expusesem intențiile guvernului nostru de a apăra Cehoslovacia. Constat de altfel astăzi⁵ că printre partizanii, pe atunci atît de zeloși, ai alianței cu Marea Britanie, figurau și unii dintre cei ce au acceptat

să „colaboreze” cu ocupații și care, deci, au devenit brusc denigratorii acelei prietenii necesare pe care acum nu ezită să o insulte chiar în mod supărător. Inutil să mai spun că, în legătură cu toate aceste poziții de politică externă, se agitau agenți conștienți sau inconștienți ai propagandei hitleriste. După ocuparea Renaniei⁶ și după anexarea Austriei⁷, „Coloana a V-a” avea misiunea să pregătească drumul unor evenimente ce trebuiau să urmeze într-un ritm accelerat.

Fusesem în situația să verific eu însumi cît de important era locul pe care diferite persoane reprezentative ale acestor „Coloane a V-a” îl ocupau deja în cercurile mondene politice și ziaristice franceze. Știam de recepțiile și dineurile unde miniștrii ai Republicii Franceze se aflau cot la cot cu demnitarii nazisti. Aceste recepții erau oferite de domnul de Brinon⁸.

Nici nu mă instalasem de o oră la Quai d'Orsay⁹, că am și

¹ Autorul se referă la implicațiile internaționale ale războiului civil din Spania, una din preocupările cabinetelor europene în acel moment.

² La 5 aprilie 1938, cînd Paul-Boncour era ministru de Externe în cabinetul ce avea să demisioneze imediat după aceea.

³ Edouard Daladier era, în guvernul demisionat în acel moment, ministru de Război. El avea să devină prim-ministru și — în această calitate — să semneze împreună cu primul ministru britanic Neville Chamberlain și alături de Hitler și Mussolini, Acordul de la Mînchen din 1938.

⁴ Om politic conservator. De mai multe ori ministru al Afacerilor Externe (1935-1938; 1940-1945; 1951-1955), prim-ministru (1955-1957) Vezi și *Magazin Istorie*, nr. 4-6 și 8/1971.

⁵ Textul a fost redactat în momentul cînd Franța era ocupată.

⁶ Datele furnizate de J. Paul-Boncour arată că, în acel moment, trîmțirea cîtorva unități franceze în Renania ar fi rezolvat problema, întrucît Hitler lucase o carte foarte riscantă; el se lăsase într-o aventură, în ziua faptului că proprii lui generali îi ațrăseseră atenția că trupele germane nu erau încă gata de luptă.

⁷ Vezi *Magazin Istorie*, nr. 4-9/1976.

⁸ Fernand de Brinon, cunoscut om de dreapta, a fost unul dintre membrii de bază ai așa-zisului „Comité Franța-Germania”, susținut din fondurile de propagandă nazistă.

⁹ Sediu Ministeriului francez al Afacerilor Externe.

11-12 martie 1938:

Austria este cotoplită de trupele hitleriste

primit un mesaj din partea unui tânăr ziarist, băiat draguț dealtfel, care fusese întotdeauna un partizan al apropierii cu Germania. De când nazismul se năpustise asupra țării noastre, el devenise și mai fervent adept al acestei apropieri, fiind, printre altele, răsplătit pentru poziția sa: în prezent este directorul unuia dintre principalele organe de presă pariziene de sub controlul german. În mesajul său, Jean Luchaire îmi cerea să-l primesc de urgență pentru a-mi face o importantă comunicare. M-am grăbit să-i accept cererea, întrucât pe atunci îl simpatizam; nu uitasem că mă susținuse când fusese ministru în precedentul cabinet, tot așa cum îl susținuse și pe Briand¹. Luchaire mi-a spus că este unul dintre intimii

domnului Abetz² și că acesta e în întregime la dispoziția mea dacă am de discutat cu Germania. I-am răspuns că-i mulțumesc pentru demersul său, că, desigur, am de vorbit cu Germania, dar că pentru aceasta există un ambasador francez la Berlin și un ambasador german la Paris. Or, domnul Abetz nu era încă în acel moment ambasador.

Pe de altă parte, chiar în ajunul crizei ministeriale, înțocmisem împreună cu Dormoy, în acel moment ministru de Interne, o listă destul de lungă conținând numele unor persoane mai puțin importante, dar pe care noi socoteam că ar fi util să le invităm dincolo de hotarele Franței. Ne pregăteam să supunem această listă lui Léon Blum, în acel moment prim-ministru. Este ade-

vărat că, în legătură cu unele din personajele de pe listă, serviciile mele, întotdeauna prudente, îmi făcuseră unele obiecții. Era, desigur, datoria lor și-și făceau numai meseria. Dar, întrucât denunțasem, încă din noiembrie 1933, procedeele la care se preta propaganda nazistă, despre care am putut constata ulterior că era cea mai bine organizată, cea mai puternică și cea mai insidioasă din cîte se abătuseră vreodată asupra unei țări, nu mi-aș fi iertat niciodată dacă aș fi lăsat să se piardă prilejul acesta când un ministru de Interne, care la rîndul lui își făcea meseria — lucru pe care, dealtfel, l-a plătit ulterior cu viața — îmi oferea numele instrumentelor respectivei propagande.

O întrevvedere de maximă importanță

Iată de ce nu am fost prea surprins de ceea ce am aflat chiar din gura domnului Da-

¹ Aristide Briand (1862-1932); prim-ministru și ministru de Externe în repetate rânduri. Premiul Nobel pentru pace (1926).

² Otto Abetz, spion german, a devenit ambasador al lui Hitler la Paris. El a cooperat cu Pierre Laval și cu alți oameni politici care l-au sprijinit pe nașiști în timpul ocupației.

ladier, în cursul întrevederii pe care trebuie s-o povestesc, oricât de delicate ar fi problemele pe care ea le-a ridicat. Obligat să facă, nu fără neliniște, o alegere între două politici și făcând această alegere cu prilejul întrevederii despre care e vorba, mi-am dat seama, în lumina evenimentelor ulterioare, că ea a avut o importanță prea mare pentru a-mi permite s-o trec sub tăcere.

Nici în timpul crizei ministeriale, nici după ce domnul Daladier a fost însărcinat cu formarea cabinetului, nu avusesem cu el vreun contact direct. Doar câțiva prieteni comuni, printre care președintele Herriot¹, căruia — potrivit ritualului obișnuit — i se oferise portofoliul Afacerilor Externe, pe care din nefericire îl refuzase, îmi comunicaseră intenția domnului Daladier de a-mi lăsa mie acest portofoliu. Mărturisesc că aveam unele îndoieli în această privință, date fiind presiunile ce se exercitau asupra premierului desemnat. Doar în ziua de duminică 10 aprilie — către amiază — domnul Daladier m-a rugat să trec să-l văd în strada Saint-Dominique². Și, în același salon în roșu și galben-auriu, în care în vara lui 1932 petrecusem multe seri înainte de a mă închide în cabinetul meu pentru a semna plină la ore tirzii din noapte hărțile acestui minister atât de încărcat, am avut o convorbire de mare importanță. Atât de importantă, încât, contrar obiceiului meu de a nu-mi nota decît datele și cîteva elemente de referință, avînd mare încredere în memoria mea rămasă bună, de data aceasta am transcris integral discuția, în aceeași seară. Paginile pe care le-am notat atunci reprezintă unul dintre rarele documente care au scăpat aruncării în foc a hîrtilor mele, lucru pe care am fost obligat să-l fac înainte ca nazii să pătrundă în vechea noastră casă

de familie din Loir-et-Cher, unde o vreme îmi crezusem arhiva în siguranță, întrucît regiunea Cherului nu fusese violată de pe vremea invaziilor barbare.

— Doresc — mi-a spus domnul Daladier — să vă vorbesc de la inimă la inimă. N-am fost întotdeauna drept față de dumneavoastră. Ați avut de ce să vă plîngeți în legătură cu procedeele mele, ca și în legătură cu spusele mele. Sînt cîteodată brutal, trebuie să mă scuzați. Dar am pentru dv., pentru caracterul dv. cea mai profundă stimă. Știu ce ați făcut într-un timp atît de scurt la Quai d'Orsay și știu de cîtă energie ați dat dovadă. Mai e nevoie să adaug cît de mult doresc să vă păstrez? Dar să ne explicăm cît se poate de sincer. Atitudinea pe care ați luat-o în problema Cehoslovaciei neliniștește. Și nu numai aici la noi. Germania ne transmite: „De ce domnul Paul-Boncour se ocupă de Europa Centrală? E domeniul nostru. Franța n-are ce căuta în Europa Centrală...”

L-am întrerupt pe domnul Daladier:

— Scumpe prietene, ați pus foarte bine problema. Înutil să insistati. Ceea ce mi-ați spus este pentru mine îndesulător, pentru ca la rîndu-mi să vă comunic fără înconjur în ce condiții văd posibilă o colaborare, pe care o doresc așa cum o doriți și dv., dar care ar fi periculoasă dacă s-ar întemeia pe o neînțelegere. Da, este adevărat, mă ocup de Europa Centrală; mă ocup de ea chiar foarte mult, de cînd anexarea Austriei ne indică foarte clar care va fi noua etapă a expansiunii hitleriste. E adevărat că, imediat după anexarea Austriei, am luat poziție de acord cu guvernul din care, dealtfel, făceați parte și dv. și am obținut de la domnul Chamberlain declarația că Anglia nu ne va lăsa singuri dacă vom socoti că trebuie să ne îndeplinim angajamentele. E adevărat că am chemat de la posturile lor pe ambasadorii și miniștrii noștri plenipotențieri din toate țările Europei Centrale și Răsăritene; m-am întreținut, mai întîi separat, cu fiecare dintre ei, apoi cu toți laolaltă, pentru ca nici unul să nu scape ceea ce am

Februarie 1938: adversar al politicii de conciliere față de pretențiile expansioniste ale Germaniei hitleriste, Anthony Eden demisionează din funcția de ministru al Afacerilor Externe în cabinetul englez

spus celorlalți și pentru ca o concepție comună, puțin mai clară decît are obiceiul Ministerul nostru de Externe să o expună în telegramele lui, să-i călăuzească pe toți în țările unde sînt acreditați. Dacă Germania vede aici voința... de a nu-mi lăsa forței grija să decidă, ea nu se înșală. Dacă e neliniștită, o înțeleg; dar dați-mi voie să vă spun că nu văd pentru Franța o altă politică. Dacă lăsam să cadă Cehoslovacia, după ce a căzut Austria, mîine va veni rîndul Poloniei. Putem să acceptăm și aceasta? În caz contrar, nu credeți că vom fi într-o poziție mult mai puțin bună pentru a apăra Polonia atunci cînd nu va mai fi Cehoslovacia, cînd nu va mai fi armata cehoslovacă, cînd nu va mai fi această redută puternic fortificată a platoului Boemiei, unde, de trei ori pînă acum, s-a jucat destinul Europei?...

¹ Edouard Herriot (1872-1957); președintele Partidului Radical (1919-1957); prim-ministru (1924-1925, iulie 1926, iunie-decembrie 1932). Internat în lagăr de către nazii (1942-1945).

² Sedliul Ministerului de Război. Întrucît în cabinetul demisionat Daladier fusese ministru la acest departament, el continua pentru moment să se ocupe de afacerile curente. În așteptarea formării noului guvern pe care era chemat să-l prezideze.

Sau, poate, vom sacrifica și Polonia, după Cehoslovacia, după Austria, după remilitarizarea renană.

Atunci, într-adevăr, nu vom mai avea de ce să ne ocupăm de Europa Centrală. Ea va aparține în întregime Germaniei. Dar, credeți că în felul acesta Germania ne va lăsa liniștiți? Nu credeți că sporind și nemăsurat de mult forța și potențialul de război, îndreptată că Franța a renunțat la orice influență în Europa, Germania va fi tentată să-și folosească forța împotriva noastră? Depinde desigur de noi, să uităm că istoria ne-a făcut o mare națiune și să refuzăm sarcinile ce ne revin ca mare națiune. Dar alții, și mai puțin ca oricine Germania, nu vor crede niciodată așa ceva. Iată de ce Germania va voi să ne elimine definitiv și pe noi, pentru a-și asigura dominația Europei la care Franța a profitat-o prin slăbiciunea de care a dat dovadă. Și atunci, cu excepția concursului, inapreciabil, dar obligatoriu tardiv pe sol al Angliei, vom fi singuri pe continent, după ce am lăsat să cadă, succesiv, toate țările față de care ne luaserăm angajamente și pe care, de asemenea, întemeiasem securitatea propriilor noastre frontiere. Știu că există Linia Maginot. Dar mai e nevoie să spun unui om care în acest moment este ministru de Război, așa cum am fost și eu, că nu există fortificație care să nu poată fi forțată sau întoarsă dacă un inamic puternic, care n-are nici o sursă de neliniște în spate și pe flancurile lui, are posibilitatea să o atace cu toată forța lui?

Și am încheiat astfel:

— Vedeți, scumpe prieten, nu sînt nici un iluminat, nici un războinic; am muncit pentru pace la Geneva... Dar în situația în care am ajuns nu mai avem decât forța noastră — e problema dumneavoastră ca ministru al Apărării Naționale — și alianțele noastre — e problema Ministerului Afacerilor Externe. Desigur, să facem și alte alianțe, dacă acestea e posibil, dar să nu lășăm să se piardă acele alianțe de care dispunem încă. În această privință nu e bine să vedem numai obligațiile ce ne revin. Ele sînt, desigur, indis-

cutabile. Dar, în același timp, alianțele noastre reprezintă condiția menținerii influenței Franței în Europa, influență destul de diminuată de cînd am cedat în problema remilitarizării renane; ele reprezintă totodată condiția unei coaliții în caz de război, coaliție fără de care nu am putea învinge. Dacă aceasta este și politica dumneavoastră, nu veți avea — o știți prea bine — colaborator mai sincer decît mine; dar dacă aceasta nu e politica dumneavoastră, atunci nu mă păstrați; am fi obligați să ne despărțim într-un timp foarte scurt; și ar fi mai rău.

Camera deputaților este neliniștită

Chiar la începutul ei, această conversație fusese întreruptă de un incident burlesc, pe care eu l-am bănuat a fi fost pus la cale dinainte. Ca din întîmplare, a sunat telefonul.

— Dați-mi legătura, a spus domnul Daladier. Și, întorcîndu-se spre mine, mi-a explicat: „E Perfetti, care vrea să-mi relateze ce se întîmplă la Camera”. Acest Perfetti era un deputat destul de obscur, dar profund devotat lui Daladier. El avea mulți prieteni pe coridoarele unde calitatea sa de chestor al Camerei și nenumăratele complezențe pe care această funcție îl ajuta să le aibă față de colegii ti confereau o anumită influență. După ce a terminat convorbirea cu el, Daladier mi-a spus:

— Perfetti mă informează că toată Camera este foarte neliniștită de atitudinea pe care ați luat-o în problema Cehoslovaciei și de intențiile ce vi se atribuie în această direcție. El pretinde că, dacă rămîneți la Ministerul Afacerilor Externe, guvernul ar fi în pericol.

Nu sînt departe de a crede că toată povestea cu acest Perfetti s-a desfășurat după un scenariu pus la punct din timp. Dar mai am și impresia, mai netă chiar, că Daladier nu s-ar fi pretat la acest sce-

nariu dacă ar fi știut turnura gravă pe care avea s-o ia această ceremonie rituală a formării unui nou guvern cu toate întrevederile pe care ea le implica.

Pe măsură ce îmi dezvoltam argumentele, cu un accent de sinceritate, pe care nu putea să nu-l remarc, interlocutorul meu era vizibil impresionat, revăzîndu-și fără îndoială intențiile cu privire la mine, intenții care erau clare atunci cînd începuse conversația. Văd și acum gestul pe care l-a făcut cînd am terminat ce aveam să-i spun. Punîndu-și o mîna la frunte, a spus cu un aer obosit:

— Ah, ce grea este decizia pe care trebuie să o iau. O să-mi depun mandatul!

Acest om se zbătea între rațiunile foarte puternice pe care i le expusesem și influențele foarte stăruitoare ce acționau împotriva mea de cînd luasem atitudine împotriva anexării Austriei.

— Nu, nu vă veți depune mandatul, i-am răspuns. Dealtfel, așa ceva n-ar soluționa nimic; criza ministerială a durat și așa prea mult; să nu o luăm de la început ca în momentul anexării Austriei. Cum-păniți, timp de o oră, și telefonați-mi hotărîrea dumneavoastră.

După ce am trecut pe la minister ca să văd citeva telegrame sosite între timp, m-am întors acasă pentru masa de prînz. A sunat telefonul. Era Daladier.

— Am reflectat; politica pe care mi-ați expus-o este foarte frumoasă, foarte demnă de Franța. Dar nu cred că sîntem în măsură s-o urmăm. Îl voi lua pe Georges Bonnet¹.

— De vreme ce doriți să duceți cealaltă politică, nu se putea alegea mai bună. Vă doresc noroc, scumpe prietene.

Introducere și traducere de L. SĂRĂȚEANU

¹ Deputat radical-socialist în 1924, el a fost mai multe ori ministru, iar între anii 1938 și 1939 a fost chemat de Daladier la conducerea Ministerului Afacerilor Externe. Împreună cu el a semnat Acordul de la Munchen.

MISIUNEA „DOCTORULUI” KERSTEN

JOSEPH KESSEL
membru al Academiei Franceze

Vara anului 1944. Înaintarea impetuoasă a armatelor sovietice în estul continentului și debarcarea trupelor anglo-americane în vest, determină o profundă „criză a virtuților” regimului nazist. La 20 iulie 1944, are loc atentatul nereușit împotriva lui Hitler¹.

În această conjunctură, Kersten se hotărăște să acționeze din ce în ce mai ferm pentru ajutorarea victimelor teroarei hitleriste. El stabilise, în acest sens, contacte cu oficialități suedeze încă din toamna anului 1943. În luna septembrie a acelui an, fusese chemat în capitala Finlandei (al cărei cetățean era). „Doctorul” profitase de această întâmplare și, uzind de o stratagemă, îl pusese pe Himmler în fața unei dileme greu de rezolvat. Reichsführerul trebuia să se decidă: fie să-l piardă definitiv, deoarece Kersten pretindea că va fi mobilizat ca ofiter în armata țării sale, fie să-i îngăduie „medicului” să plece în Suedia pe o perioadă de două luni, pentru a îngriji, chipurile, de un grup de militari finlandezi răniți și găzduiți de Crucea Roșie suedeză. Himmler a ales a doua variantă și „doctorul” și-a petrecut lunile septembrie și octombrie 1943, la Stockholm.

Acolo a purtat discuții cu reprezentanți ai guvernului suedez, dispus să contribuie la ajutorarea victimelor nazismului. În primăvara lui 1944, Kersten a continuat, la Stockholm, aceste discuții.

În acest timp, acțiunile „doctorului” au atras tot mai mult atenția lui Kaltenbrunner², care era convins că Kersten se afla în slujba aliaților. Pentru a se apăra de mașinațiile șefului nazist, „medicul”, s-a folosit cu abilitate de conflictul dintre acesta și alți doi colaboratori apropiați ai lui Himmler: generalul Godlob Berger, comandantul trupelor S.S., și Walther Schellenberg, consilierul politic al Reichsführerului. Spre a-l ține în „șah” pe Kaltenbrunner, cel doi, cunoscând influența lui Kersten asupra lui Himmler, au încercat să și-l alizeze pe „doctor” împotriva rivalului lor.

Dar să-i dăm cuvântul în continuare academicianului Kessel, din a cărui carte, *Miini miraculoase*, reproducem pentru cititorii Magazinului istoric câteva pagini.

Titlul și subtitlurile aparțin redacției noastre.

Schellenberg trimite un mesaj

În zorii zilei de 1 august 1944, Kersten fu chemat la telefon de la Hochwald. Himmler ajunsese la cartierul lui

general. Lucrase intens și era din nou foarte suferind. Doctorul era rugat să ia trenul particular al Reichsführerului care mergea spre Prusia Orientală.

Kersten dejună în tihnă cu familia. Comandase mașina pentru ora trei. Avea timp suficient să ajungă la gară,

deoarece trenul pleca tirziu, după-amiază. Făcuse de altă ori acest drum, încât bătrînul său șofer cunoștea toate

— Ernst Kaltenbrunner (1903-1946). Fruntaș nazist, l-a succedat lui R. Heydrich în funcția de șef al Gestapo-ului. Criminal de război, condamnat la moarte de Tribunalul internațional de la Nürnberg și executat.

¹ Vezi *Magazin Istoric*, nr. 2/1967 și 12/1969.

² În acea perioadă, Finlanda se afla printre țările de sub dominația Germaniei hitleriste.

curbele, toate străzile din Oranienburg, singurul oraș mai important pe care trebuiau să-l străbată.

După ce mîncă, Kersten își îmbrățișă familia și vru să urce în mașină. Șoferul îi deschisese deja portiera, cînd apărură o motocicletă militară în plină viteză. Soldatul S.S., plin de praf și de sudoare, frînă în fața lui Kersten, sări din șauă și-i întinse un plic, spunîndu-i:

— Din partea colonelului Schellenberg. Foarte urgent, domnule doctor.

Plicul conținea o scrisoare pe hîrtie de format obișnuit.

poarte printr-o autorizație specială a lui Himmler. Așa și făcu. După ce îl luă și îl vîrî în buzunarul pardesiului, rămase în birou și începu să se gîndească. Trebuia să urmeze neapărat sfatul lui Schellenberg? Desigur, raporturile lor erau excelente. Dar asta nu era de ajuns pentru ca să aibă încredere deplină în șeful spionajului S.S. Singurul prieten adevărat și sigur pe care-l avea printre oamenii care-l înconjurau pe Himmler era Brandt. Schellenberg era stăpînit doar de ambiție și calcule reci. Sfatul lui putea fi un șiretlic, o stratagemă,

berg. Acesta n-avea pe lîngă Reichsführer decît un singur rival periculos, un dușman declarat: pe Kaltenbrunner. Interesul lui Schellenberg era nu numai să-l menajeze pe doctor, dar și să-i facă un serviciu important pentru ca, astfel, Kersten să se simtă obligat să-l susțină pe lîngă Himmler, în defavoarea lui Kaltenbrunner. Pentru Schellenberg, acesta era cel mai bun mijloc de a înclina spre el pîrghia balanței. Deodată, de afară, se auzi zgomotul unui motor. Kersten ieși din casă și-l văzu pe motocicletă dispărînd după cotitura aleii.

Doctorul se urcă în mașină și spuse șoferului:

— Pornim. Dar astăzi nu vom trece prin Oranienburg. Prefer cealaltă cale, pe la Templin... ca să mai schimbăm peisajul.

Drumul se desfășură fără nici un incident. Kersten ajunse la gara din Berlin exact la timp pentru a prinde trenul special al lui Himmler. După ce închise ușa compartimentului, Kersten recită cu atenție ambele scrisori ale lui Schellenberg. Într-adevăr ajunsese cu bine în gară. Dar cum să ghicești dacă sfatul dat nu ascunseseră o născocire, nu fusese un bluf al lui Schellenberg spre a obține recunoștința doctorului?

Kersten ajunse a doua zi dimineață la stația care făcea legătura cu Hochwald. Mașina personală a lui Himmler îl aștepta pentru a-l conduce fără întîrziere la Reichsführer.

Doctorul îl găsi lungit pe pat, contursionat de crampe. Începu să-l maseze. Himmler se simți numaidecît mult mai bine.

— Ce noroc am, dragă domnule Kersten, spuse Himmler, să te am lîngă mine cînd am nevoie de dumneata.

— De data asta, zise doctorul cu tonul cel mai liniștit, era cît pe-acum să nu mă mai vedeți niciodată.

— De ce? Cum!, exclamă Himmler.

— Cred că am scăpat de un mare pericol, de un pericol de moarte. De un asasinat.

Himmler îl privi o clipă cu atenție.

— Nu înțeleg deloc, spuse el. Glumești sau, poate într-adevăr...

În ianuarie 1944, trupele sovietice dezlanțuie o puternică ofensivă în sectoarele principale ale frontului de est (p. 59): în vest, în iunie același an, are loc debarcarea corpului expediționar aliat din Normandia, denumită în cod, operația „Overlord” (vezi Magazin Istoric, nr. 5-6/1974), care a deschis cel de-al doilea front împotriva Germaniei hitleriste în Europa

De la primele cuvinte, rămase stupefiat. Schellenberg scria: „Atenție! Kaltenbrunner a luat măsura să te asasineze. Fii extrem de prudent: pericolul e iminent. Cu toată protecția pe care ți-o acordă Himmler, Kaltenbrunner a hotărît să te omoare.

Nu urma itinerarul obișnuit, prin Oranienburg. Mergi pe celălalt drum, care face un ocol prin Templin. Ruta obișnuită constituie un risc mortal!”

Primul gînd al lui Kersten fu să se întoarcă acasă și să ia din fundul unui sertar revolverul pe care avea drept să-l

chiar un mijloc pentru a scăpa de Kersten. De ce? Și pentru cine ar fi făcut-o? Cum să ghicești care-i adevărul în acest război larvar, dar necruțător, cum să-l desprinzi din intrigile și uneltirile care le urzeau, pentru supremație, toți cei care-l secondau pe Himmler?

Doctorul își șterse cu o mînă cîteva picături de sudoare de pe obraz. Cu cealaltă ținea strîns revolverul în buzunarul pardesiului.

„Trebuie să fiu calm, gîndi el... Să judec cît mai la rece!”

Evocă tot ceea ce știa despre caracterul lui Schellen-

Kersten ridică puțin vocea, care vibra de o emoție ce nu și-o putea stăpîni.

— Am motive să cred că n-a lipsit mult ca să fiu omorît de Kaltenbrunner.

Himmler strigă:

— Haida de! Nimic nu se poate petrece în Germania fără ca eu să știu.

— Ei bine, cel puțin de astă dată, nu știți.

Himmler făcu un efort, se sculă și se așază pe marginea patului. Fără să-și dea seama, trăgea nervos de nasturii cămășii de noapte.

— Dar ce anume?, izbucni el. Ce nu știu?

Kersten scoase din buzunar cele două mesaje ale lui Schellenberg și le întinse Reichsführerului, spunîndu-i:

— Citiți, vă rog.

Himmler smulse scrisorile din mîinile doctorului și le citi în grabă.

— Doamne Dumnezeule!, exclamă el. Nu-i cu puțință!

Întinse brațul și apăsă pe soneria de la căpătiul patului. Un soldat S.S., care era de gardă, sosi alergînd.

— Brandt! Să vină imediat!, ordonă Himmler.

Peste o clipă, secretarul particular își făcu apariția.

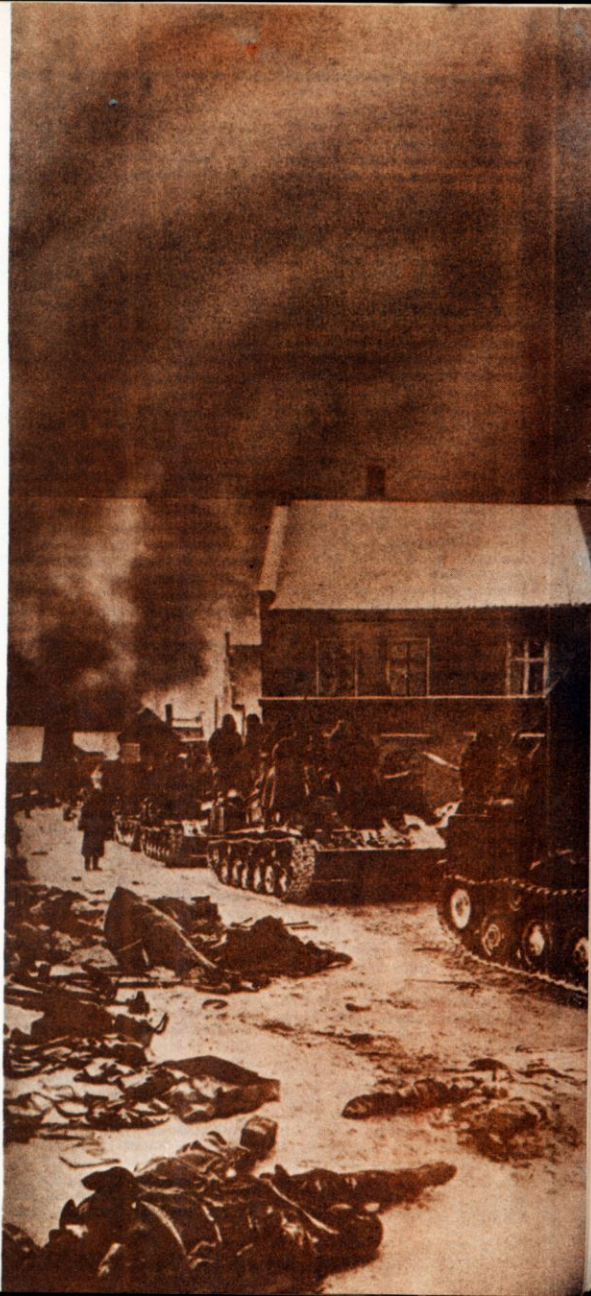
Continuînd să stea pe pat, Himmler spuse repetit și nervos:

— Ascultă, Brandt. Îți încredințez o misiune de mare importanță. Trebuie s-o îndeplinești cu foarte multă discreție. Citește scrisorile astea... Așa, și acum, poți să afli la Berlin dacă toate astea sînt adevărate, fără ca nimeni să bănuie că faci o anchetă?

— Bizuiți-vă pe mine, Reichsführer, spuse Brandt.

Un dejun în patru

Brandt se întoarse chiar a doua zi. Nu explică nici unde, nici cum și-a cules informațiile. Kaltenbrunner întreținea agenți dubli în rețelele lui Schellenberg, iar Schellenberg îi avea pe ai lui în cele ale lui Kaltenbrunner. Pe de altă parte, Brandt plătea, în contul lui Himmler, cu bani și protecție, pe informatorii excelenți pe care îi strecura în anturajele ambilor ajutoari ai acestuia. Toate, pe un fundal tulbure, de rivalitate, neîncredere, ură, care mergeau uneori pînă la crimă.

Brandt reapăru la Hochwald tocmai cînd doctorul îl trata pe Himmler. Îl predă raportul scris în prezența lui Kersten.

Reichsführerul și doctorul îl studiară împreună. Schellenberg nu spusese decît adevărul. Kaltenbrunner pregătise în mod minuțios o cursă în scopul asasinării lui Kersten. Dacă doctorul n-ar fi primit avertismentul trimis de Schellenberg, crima ar fi reușit.

Raportul descria mecanismul mașinației lui Kaltenbrunner, care se întorsese la Hochwald împreună cu Himmler. El aflase în seara de 31 iulie, chiar de la Reichsführer, că, în ziua următoare, Kersten va fi chemat de la moșia sa la cartierul general al lui Himmler; așadar, Kersten trebuia să ia trenul special de la Berlin în după-amiaza de 1 august.

Serviciile lui Himmler știau că, pentru a se duce de la Hartzwalde la Berlin, doctorul călătorea cu mașina, totdeauna pe drumul cel mai scurt, care trecea prin Oranienburg. Dar, 20 km înaintea acestui oraș, automobilul trebuia să treacă printr-o pădure plantată pe amîndouă părțile șoselei.

În noaptea de 31 iulie spre 1 august, Kaltenbrunner telefonase colaboratorilor săi următoarele ordine: 20 agenți ai Gestapoului, aleși dintre cei mai siguri, înarmați cu mitraliere, trebuiau să se ducă imediat în pădurea cu pricina și, profitînd de întuneric, să se așeze la pîndă. Comandoul trebuia să aștepte trecerea mașinii doctorului, care era binecunoscută, și s-o oprească, chipurile, pentru verificarea actelor. Imediat ce șoferul ar fi stopat, oamenii lui Kaltenbrunner trebuiau să-l omoare pe conducătorul auto și pe Kersten și să ciuruiască mașina cu gloanțe.

După săvîrșirea asasinatului, șeful comandoului urma să-l înlînească pe Kaltenbrunner și să-l anunțe că șoferul căruia, chipurile, i se ordonase să oprească, nu se executase, iar patrula fusese obligată să tragă asupra mașinii. Nenorocirea era că în automobil se afla doctorul Kersten, care fusese omorît. În continuare, Kaltenbrunner n-ar fi avut altceva de făcut decît să-i prezinte Reichsführerul

scuzele și regretele sale.

Raportul se termina aici.

— Așadar era adevărat, murmură Himmler.

— Reichsführer, n-ați fi putut să-i imputați nimic lui Kaltenbrunner și oamenilor săi, spuse Brandt. A găsit un pretext înatacabil. Vă reamintîți, desigur, chiar de circulara dumneavoastră în legătură cu prizonierii de război evadați, care fură adeseori automobile pentru a ajunge mai repede la frontieră. Acest ordin sună clar: să se tragă imediat asupra mașinilor care nu se opresc la prima somație.

— Așadar era adevărat, repetă Himmler cu o voce mai ascuțită, ridicîndu-și în sus și în jos ochelarii pe frunte. Kersten șopti:

— Deci... dacă Schellenberg...

De emoție nu-și termină fraza.

— Da, întări Brandt. Ați avut noroc că aghiotant personal al lui Kaltenbrunner, care e în solda lui Schellenberg, l-a avertizat pe acesta despre complot.

Himmler se îmbracă cu mișcări nervoase. După ce-și puse uniforma, se uită la ceas. Era ora 14.

— Mergem să dejunăm, îi spuse el lui Kersten.

Apoi i se adresă lui Brandt:

— Transmite-i lui Kaltenbrunner că vreau să ia masa cu noi.

Un vagon restaurant, atașat la trenul special, servea deopotrivă Reichsführerului. În ziua aceea, patru persoane veniră să prînzească aici. De o parte a mesei erau așezați Himmler și Kaltenbrunner, de cealaltă generalul Berger și Kersten. Doctorul ședea în fața șefului Gestapoului.

La masa de două persoane, separat de culoarul care traversa vagonul-restaurant, stătea singur, modest, Rudolph Brandt.

Masa începu în tăcere. Himmler și Kersten aveau nervii prea încordați ca să deschidă discuția. Generalul Berger era de felul lui taciturn. Kaltenbrunner vorbi primul. Se adresă doctorului peste masă, cu o politețe exagerată, plină de ironie:

— Ei bine, domnule doctor, întreabă el, cum vă merg treburile în acea frumoasă Sue-

die în care vă place atît de mult să locuiți?

Ochii de un negru mat, gura cu buze groase și sîngerii, trăsăturile aspre ale șefului nazist exprimau o ură pe care acesta cu greu putea s-o mascheze. Cum Kersten părea că ezită să răspundă, șeful Gestapoului adăugă pe un ton provocator:

— Afacerile dumneavoastră la Stockholm trebuie să fie excelente, deoarece știu că aveți acolo un apartament.

— Ei bine, nu, spuse Kersten cu simplitate, privindu-l pe Kaltenbrunner drept în față. Merg foarte prost. Nu prea mai am de lucru.

Surprins, acesta se lăsă puțin pe spate:

— Cum? exclamă el. Aveați de lucru în Suedia?

Kaltenbrunner privi obrazul crispat al Reichsführerului care se juca nervos cu furculița, apoi figura impasibilă a lui Berger și continuă:

— Dar ce lucrați?

— Haida de, știți foarte bine, răspunse Kersten. De cinci ani serviciile secrete britanice mă plătesc pentru a-l omorî pe Reichsführerul Himmler. Cum n-am reușit, mi-am pierdut slujba.

Kaltenbrunner nu fu capabil să-și ascundă stupefarea pe care i-o provocase un răspuns atît de nebanesc. O clipă, ochii lui avură o expresie spierată, stupidă. Își întoarse privirea spre Himmler și văzu că acesta începea să frămînte montura ochelarilor.

— Lucrul cel mai grav, îi spuse Himmler, e că doctorul era cît pe aci să-și piardă slujba chiar aici... Și asta din cauza dumitale.

Acum, Reichsführerul își tot urca și cobora ochelarii, cu degete febrile, pe frunte. Kaltenbrunner știa mai bine decît oricine să recunoască în aceste mișcări semnul unei furii periculoase.

Himmler continuă cu o asprime necrutătoare:

— Kaltenbrunner, ia bine seama la ceea ce îți spun: n-ai fi supraviețuit mai mult de o oră lui Kersten. M-ai înțeles bine?

— Firește, Reichsführer, răspunse șeful Gestapoului.

— Sper că da, urmă Himmler pe același ton neîndurător. Și mai sper că dumneata și cu

doctorul Kersten veți trăi mulți vreme de aci înainte sănătoși. Acord prea multă importanță acestui lucru pentru ca să se întimplé altfel. Nu admit intervenția nici unui hazard, Kaltenbrunner. Să-ți intre bine în cap: ar fi foarte, foarte periculos, pentru dumneata, dacă ar interveni ceva care ar periclita sănătatea doctorului.

Prin telefonul special al lui Himmler

Cînd Kersten se întîlni din nou cu Himmler acesta era îngrijorat.

— Mi-e teamă, spuse el, să nu mă îmbolnăvesc în lipsa dumitale. Asta mi s-a întîmplat în timpul ultimei dumitale călătorii în Suedia și am crezut că înnebunesc. Aș fi dat nu știu ce pentru a lua repede legătura cu dumneata, să fi primit chiar numai sfaturile dumitale în timpul crizei. Și asta mi-ar fi făcut bine, sînt sigur.

— Cred și eu, spuse Kersten. Influența morală acționează foarte mult asupra stării nervoase.

Himmler se răsuci fără vlagă pe pat. Gemu:

— Înțelege? Însăși teama de a nu putea comunica imediat cu dumneata mă îngrijorează, iar asta îmi provoacă crampe. Dar acum ești aici! Ce se va întîmpla înșă cu mine cînd vei fi în Suedia? Pentru a comunica prin scrisori e nevoie de multe zile. Iar telegrafic nu se pot cere și nici da sfaturi într-o asemenea situație.

Prin mintea lui Kersten trecu deodată o idee, atît de ușor realizabilă, atît de promițătoare, încît îi păru inaccesibilă. Spuse, totuși:

— La Stockholm, am aflat că Ribbentrop vorbește, deseori de la Berlin, la telefon cu Ambasada germană. De ce nu m-ați chema din birourile lui Ribbentrop?

— Pentru nimic în lume!, exclamă Himmler. Nu vreau ca licheaua asta să știe ceva din neazurile mele. Mai bine să mor de durere!

Dificultatea stimulează și mai mult imaginația lui Kersten.

Ideea lui, formulată la întîmplare cu o clipă mai înainte, îi apărea acum ca o necesitate indispensabilă. Legătura directă cu Himmler ar fi constituit un avantaj colosal.

— Doar serviciile lui Ribbentrop pot comunica telefonic cu străinătatea? întrebă doctorul.

— Exclusiv, spuse Himmler. În timp de război, nu se poate telefona în străinătate. Doar cartierul general al lui Hitler și Ministerul de Externe au acest drept.

— Chiar dacă sînteți grav bolnav?, exclamă Kersten. Nu se poate oare să telefonez de la Stockholm la Hartzwalde sau să fiu chemat de la Hartzwalde la Stockholm?

— Absolut imposibil, spuse Himmler.

— Chiar dacă sînteți grav bolnav?, repetă Kersten. Un om ca dumneavoastră? Un șef de anvergura dumneavoastră?

Recurgînd la vanitatea lui Himmler, Kersten avu în sfîrșit rezultatul pe care-l dorea.

— Lasă-mi timp să mă gîndesc, zise Himmler.

A doua zi, îl primi pe doctor cu un suris triumfător și exclamă:

— Totul s-a aranjat!

Clătină din cap, plin de compasiune pentru el însuși.

— Înțelege, dragă domnule Kersten, eu am atîtea însărcinări, atîtea atribuții și mă preocup atît de puțin de prerogativele mele personale încît nu cunosc importanța drepturilor mele. Or, ieri, după ce Brandt s-a informat mai îndeaproape asupra acestor privilegii, am aflat că, în calitatea mea de ministru de Interne, am la dispoziție o linie telefonică particulară, prin care am dreptul să comunic cu străinătatea. Cum n-am avut niciodată nevoie să mă servesc de ea, nu m-am gîndit la asta. Acest telefon are numărul 145.

Reichsführerul făcu un gest prietenesc și spuse:

— Îți stă la dispoziție.

Himmler lăsă să se scurgă un timp destul de îndelungat pentru a sublinia importanța cuvintelor sale și continuă:

— Cînd telefonezi de la Stockholm la dumneata acasă, la Hartzwalde, sau la unul din

cartierele mele generale — la Berlin, Hochwald, Berchtesgaden sau într-altă parte — cere mai întîi numărul 145 și, după ce l-ai obținut, roagă să ți se facă legătura cu numărul particular de care ai nevoie. Într-o jumătate de oră cel mult ai să fii servit. Brandt a prevenit Poșta și Gestapoul că ai dreptul să comunici cu prioritate de la Stockholm cu Hartzwalde și cu mine la cartierele mele generale. Nimic mai simplu, nu-i așa?

Timp de o clipă, doctorul nu fu capabil să răspundă. Favoarea de a deveni singura persoană particulară din cel de-al III-lea Reich care poate telefona din străinătate în Germania și primi comunicări din Germania — și asta fără ca ele să poată fi urmărite de posturile de ascultare — era atît de mare încît depășea chiar dreptul de a folosi cutia de scrisori a Reichsführerului. Kersten își recăpătă calmul, se înclină ușor și spuse:

— Desigur, e extraordinar de simplu. Știu eu bine că dumneavoastră, cu puterea pe care o aveți, trebuie să vă bucurați de acest privilegiu.

— Ei bine, dumneata știi mai bine decît mine, spuse Himmler rîzînd.

La 27 septembrie, adică în ajunul plecării lui Kersten la Stockholm, Reichsführerul declară doctorului, după o discuție hotărîtoare:

— Sînt de acord cu dumneata: nu trebuie să te arăți prea aspru cu cei în vinele cărora curge sînge german. Ei trebuie să rămîină în viață. Danezii și norvegienii care sînt în lagăre se vor bucura de un alt tratament, mai bun. Știu că ai să te întîlnești cu liderii suedezi. Cînd te vei înapoia, eu voi acționa așa cum doresc ei.

— Trebuie să vă mai rog ceva, spuse Kersten. E vorba de prietenul meu, Karl Venzel. Îmi promiteți încă o dată, pe cuvîntul dumneavoastră de onoare, pe cuvîntul de om și de mare șef german că va scăpa cu viață?

— Îl ai, replică Himmler. Cu cugetul împăcat, liniștit, doctorul se duse să-și facă bagajele.

În românește de
Paul B. MARIAN

LA ISLAZ, PRIMA JERTFĂ

Pe marginea articolului La Calafat, prima jertfă, apărut în nr. 5/1976 și a notei Sergentul de la Calafat, publicată la Poșta Magazin Istoric, nr. 11/1976, MARIN DRAGOMIRESCU, din Craiova, și prof. dr. CONȘTANTIN SIMIONESCU, din București, ne scriu că primul ostaș român căzut în campania din 1877-1878 nu a fost sergentul Nicolae Popescu, ci sergentul major Florea Blejan (sau Blejan, în scrisoarea corespondentului bucureșlean).

Florea Blejan a făcut parte din Regimentul 1 artilerie, Bateria a 4-a, și a fost rănit mortal la 4 mai 1877, (decu puțin timp înainte de intrarea României în război) în timpul unui schimb de focuri între un bastiment otoman și bateriile române, instalate în pozițiile de apărare din fața comunei Islaz, jud. Teleorman. G. Coșbuc, în cartea sa Povestea unei coroane de oțel, evocă jertfa lui Florea Blejan numindu-l „cel dinții oștean ucis în război”.

Această semnalară ne-a fost adresată și de studentul MIRCEA C. TEODORESCU, din București.

COHORTE ROMANE ÎN DACIA

În completarea notei de la Poșta Magazin Istoric, din nr. 2/1977, SABIN TEODORESCU, din Drobeta-Turnu Severin, ne trimite câteva însemnări referitoare la cohortele care s-au aflat în Dacia, după cucerirea acesteia de către romani.

Asfel, o diplomă militară din 2 iulie 110, arată că se găsesc la acea dată în Dacia romană, 4 ale (unități) auxiliare de cavalerie, recrutate din rîndurile populațiilor fără cetățenie romană și 18 cohorte. În tot timpul cît a durat stăpînirea romană, s-au aflat în Dacia, pe lângă legiuni, 15 ale, 49 cohorte și 18 numeri (detasamente speciale).

DRUMUL TABEREI

STELIAN TRANDAFIR, din București, dorește să cunoască semnificația denumirii de „Drumul Taberei”, acordată unuia din cartierele Capitalei. Răspundem prin informațiile transmise de un alt cititor al revistei noastre, CONȘTANTIN DOMNIȘORU, tot din București. La 29 iulie 1863, domnitorul Alexandru Ioan Cuza aproba, prin Decretul nr. 5389, înființarea unei tabere militare pe platoul Cotroceni, menționînd: „Concentrarea trupelor în tabere este singurul mijloc de a putea desăvîrși instrucția unei armate, de a dezvolta spiritul de corp printr-o ofierii prin obișnuința de a viețui în comun, de a deprinde pe șefii de corpuri cu tactica cea mare, prin evoluțiile armatelor combinate; în fine, taberele fiind adevărate și singura școală în timp de pace, în care armata se poate constitui cu soliditate și deprinde de ostentile vieții militare”.

Trupele — cca 8 500 oșteni și 2 230 cai — se aflau încadrîndu-se în corturi și bardsi, inaugurate în prezența lui Al. I. Cuza, la 11 august 1863. Soseaua pietruită care străbădea această tabără a căpătîi denumirea de „Drumul Taberei”, numele extinzîndu-se apoi asupra întregii zone.

EDWARD GIBBON

STEFAN STĂNESCU, din București, ne solicită „cîteva date biografice despre Edward Gibbon, autorul lucrării Istoria declinului și a prăbușirii Imperiului roman, apărută recent în traducere românească și prezentată în Magazin Istoric, nr. 2/1977”.

Adresîndu-ne traducătorului și prefactorului ediției românești, prof. DAN HURMUZESCU, d-șă ne-a transmis următoarele: „În urmă cu mai bine de 200 ani, ieșea de sub tipar, la Londra, primul volum din scrierea lui E. Gibbon (1737-1794). Fiu al unui mic proprietar rural din Putney (Surrey), Gibbon era un autor aproape necunoscut pînă la acea dată. La 17 ani, urmasse două semestre la un colegiu din Oxford. Își completează studiile la Geneva, sub îndrumarea unui pastor protestant. Călătoria totodată mult, străbătînd Elveția, Franța și Italia. Era pasionat de istorie, căutînd un subiect căruia să i se dedice. În 1764, la Roma, în mijlocul vestigiilor amintind de gloria și strălucirea Imperiului roman, Gibbon a avut revelația operei sale viitoare: va cerceta și va istorisi năruirea acestui imens imperiu. După douăzeci și patru de ani de muncă asiduă, în care a investigat aproape tot ce se cunoștea pînă la el, referitor la ultimele secole ale Imperiului roman, Gibbon și-a încheiat scrierea. De atunci, lucrarea s-a bucurat de interesul și aprecierea constantă, atît a specialiștilor cît și a marelui public. «Nici savantul, nici cititorul obișnuit — scrie Eric Fraser, unul din cercetătorii operei lui Gibbon — nu i-ar putea găsi o lipsă serioasă. Cultura lui, exactitatea datelor istorice, limba sa nobilă și modul cum tratează o temă fascinantă, dar greu de stăpînit, au dat omenirii o operă de geniu»”.

„APUS DE SOARE” — PREMIERA

I. CIUTESCU, din București, ne trimite câteva fotografii de la premierele pieselor istorice ale lui Barbu Ștefănescu-Delavrancea. Apus de soare și Viforul, care au avut loc pe scena Teatrului Național din București, la 17 februarie 1909 și, respectiv, 26 noiembrie 1909.

Reproducem altădată, o imagine din actul III al piesei Apus de soare, memorabila scenă cînd, Ștefan cel Mare (interpretat de celebrul C. I. Nottaru) îi desemnează ca urmaș la tronul Moldovei pe fiul său Bogdan (1604-1517).

SORBONA ȘI UNIVERSITATEA DIN PARIS

F. BELECA, din Roman, ne întreabă dacă „Universitatea Sorbona este una și aceeași cu Universitatea din Paris”.

Sorbona — instituție publică de învățământ superior — a fost întemeiată în 1253-1257 de Robert de Sorbon (1201-1274) capelan al regelui Ludovic XI. A fost, inițial, un colegiu teologic.

Universitatea din Paris a fost înființată în sec. XII, ca o corporație de profesori și studenți — Universitas magistrorum et scholarium Parisiensium. O carte a lui Filip II August din 1200 și o bulă papală din 1215 i-au conferit universității dreptul exclusiv de a acorda — conform uzanțelor învățământului medieval — gradele de bachelareat, de licențiat și de doctor.

În 1808, Sorbona a fost încorporată Universității din Paris.

PRECIZARE

„În nr. 6/1976, revista dv. a publicat articolul Nu puteam rămâne imposibili, în care se relatau cîteva din acțiunile diplomaților de la Consulatul român din Oradea, în anii 1940-1944. Aceștia au făcut tot ce le-a stat în putere pentru ajutarea a mil de oameni, români și evrei, supuși cruntelor terori horthyiste. Am citit acele pagini cu emoție, cu atât mai mult cu cit știam că am fost și eu printre cei care, nu o dată, și-au riscat viața, în scopuri pur umanitare, pentru a veni în ajutor celor prizonieri”.

Semnează: ION ROMOȘAN, din Orăștei, în vîrstă de 72 ani, fost cancelar onorific și apoi viceconsul onorific la Consulatul român din Oradea și al cărui nume, dintr-o eroare de transcriere, a apărut greșit (Romașcan) la pp. 39-40 din numărul respectiv.

Drept pentru care facem cuvenita rectificare.

SCULPTORUL JEAN GOUJON

STOIAN TEODORESCU, din Arad, ne solicită date suplimentare privind biografia sculptorului francez Jean Goujon, al cărui nume l-a înființat la Poșta Magazin istoric, din nr. 9 și 12/1976.

Jean Goujon (c. 1510-c. 1564-1569) este socotit „unul din cei mai puri sculptori francezi de basorelie-furi” (Larousse). Primele sale opere cunoscute sînt coloanele din amvonul orgii Bisericii St. Macdon, din Rouen. Este autorul fațadei de la Hôtel Carnavalet — patru basorelie-furi reprezentînd „Anotimpurile”. În 1547, Goujon a fost numit arhitectul regelui, lucrînd la decorațiile interioare ale Palatului Luver. În 1549, a realizat „Fântîna înocenților”, decorată cu grupul statuar al celor cinci nimfe, devenită opera sa cea mai cunoscută. În 1562, a părăsit Franța, stabilindu-se la Bologna, unde a și murit.

MULȚUMIRI

Din corespondența sosită pe adresa redacției, am reținut sugestiile, propunerile, informațiile și aprecierile exprimate la adresa revistei de următorii cititori cărora le mulțumim: VASILE DUMITRESCU, Liceul industrial, Brosteni, jud. Suceava; ARTENE TOMA, com. Lesu, jud. Bistrița-Năsăud; FLORIN GUSMAN, din București; PAVEL GETIA, din Timișoara; AUREL FEȘTIĂ, din Bala Mare; GHEORGHE CATARIG, din Năsăud, jud. Bistrița-Năsăud.

Cristian POPIȘTEANU

SERIA A III-A DE ÎNTREBĂRI

(Urmare din p. 27)

19. Supranumit „Marseleza” poporului român, acest cîntec a constituit, decenii de-a rîndul, imnul sub care s-a purtat lupta pentru înfrîntura idealurilor naționale. Îndealță numele compozitorului. (1968)

20. Într-un raport întocmit asupra fărîi noastre la 13 februarie 1863, consulul de la Galați al Statelor Unite ale Americii scria: „Limba în această țară este latină; este drept, o latină populară, dar latină, și studentul care în colegiul său mănăstiresc a socotit moartea limbă care a furnizat frazele rafinate ale lui Virgilius și textul concis al lui Tacitus, este plăcut surprins că poate vorbi în aceeași limbă cu țărani moldoveni care stau la ceasul apusului în fața căsuțelor lor acoperite cu stuf”.

Care este numele consulului? (1968)

Poșta concursului

Vasile Cotoi, din Cluj-Napoca. Așa cum am precizat în regulamentul publicat în nr. 1/1977 al revistei, răspunsurile la cele 100 întrebări se expediază toate într-un singur plic, însoțite de cele cinci taloane (decu nu după fiecare serie de întrebări). Ultimul termen de expediere: 25 iunie 1977, data poștei.

Ioan Mardariu, din comuna Buciumeni, jud. Dimbovița:

1. Ca și la concursurile anterioare, cititorii pot participa cu mai multe serii a câte cinci taloane, primind astfel un număr de concurs cîte serii de taloane vor trimite.
2. Întrebările nu sînt formulate cîte una din fiecare număr al revistei. Este posibil, deci, ca dintr-un număr al revistei să fie formulate mai multe întrebări, iar din alte numere nici o întrebare.

Carol Rădoi și Ion Diaconescu, din București, Gheorghe Murariu, din Brașov, Alecu Toader, din Galați, Cornel Teșcuță, din Vîlnăroaie (Mureș), Nicolae Popescu, din București, ne cer unele precizări în legătură cu întrebările nr. 3 și nr. 20, din prima serie publicată în nr. 1/1977 al revistei.

Pentru formularea răspunsurilor trebuie luată în considerare indicarea anului (pe care o facem la sfîrșitul fiecărei întrebări). În ceea ce privește întrebarea nr. 3 (privind scenele sau episoadele de pe Columnă în care sînt redată războaiele cu dacii) dat fiind că există două opinii — ambele împărțite de lumea științifică — una din aceste opinii fiind prezentată într-un articol apărut în 1967, iar altă într-un articol apărut în 1968 — vom considera corecte răspunsurile care se vor ghida după oricare din cele două articole.

Pentru formularea răspunsului la întrebarea nr. 20 (tine seama de precizarea cuprinsă în întrebarea respectivă: este vorba de un „document deosebit de semnificativ pentru începuturile scrierilor în limba română”).

Virgiliu Marian, din Craiova și eleva Mihaela Marila, din Copăceni (Vâlcea): v-ați grăbit cu expedierea răspunsurilor. Așteptăm să reveniți, după încheierea celor cinci serii de întrebări și după o lectură atentă a revistei.

CONTENTS (Romanian History) G. MACOVESCU 1877, Diplomatic Courier...2 • B. MARINESCU and S. RĂDULESCU-ZONER Bucharest 100 Years Ago...6 • G. CANTILLI War Memoires...8 • F. TUCĂ Stone Chronicles of Independence...15 • O. CÂRCU and N. TRIFOIU Graz, 1878: The First Monograph Dedicated to the Heroes...16 • I. MAMINA and V. NICULAE 1907, the Peasants Rose as One Man...18 • The Magazin Istoric Contest...26 • Our Readers write History...31 • D. M. PIPPIDI The Epigraphist, a Historian of Antiquity...33 • S. GOROVEI, S. ORĂSCU and T. HOLBAN Petru Rareș (1527-1538; 1541-1546), a Founding Father...34 • B. MITREA, A. SUCEVEANU and C. PREDA Historical Dictionary. Thracian Peoples and Tribes...50

SOMMAIRE (Histoire roumaine) G. MACOVESCU 1877, Courrier diplomatique...2 • B. MARINESCU et S. RĂDULESCU-ZONER Bucarest il y a 100 ans...6 • G. CANTILLI Mémoires de guerre...8 • F. TUCĂ Chroniques en pierre de l'Indépendance...15 • O. CÂRCU et N. TRIFOIU Graz, 1878: La première monographie dédiée aux héros...16 • I. MAMINA et V. NICULAE 1907, les paysans se sont soulevés comme un seul homme...18 • Le concours de Magazin Istoric...26 • Nos lecteurs font de l'histoire...31 • D. M. PIPPIDI L'épigraphiste, un historien de l'Antiquité...33 • S. GOROVEI, S. ORĂSCU et T. HOLBAN Petru Rareș (1527-1538; 1541-1546), fondateur du pays...34 • B. MITREA, A. SUCEVEANU et C. PREDA Dictionnaire historique. Peuples et tribus thraces...50

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Г. МАКОВЕСКУ 1877-ый г.: Дипломатический курьер...2 • Б. МАРИНЕСКУ, Ш. РАДУЛЕСКУ-ЗОНЕР Бухарест 100 лет тому назад...6 • Г. КАНТИЛИ Военные мемуары...8 • Ф. ТУКЭ Каменные летописи Независимости...15 • О. КАРКУ, Н. ТРИФОИУ Грац 1878-ый г.: первая монография, посвященная героям...16 • М. МАМИНА, В. НИКУЛАЕ 1907-ый г.: крестьянство поднялось как единый человек...18 • Конкурс Магазин историк...26 • Читатели пишут об истории...31 • Д.М. ПИПИДИ Эпиграф — историк древности...33 • С. ГОРОВЕЙ, Ш. ОРЭСКУ, Т. ХОЛБАН Петру Рареш (1527-1538; 1541-1546) — один из основателей страны...34 • Б. МИТРЕА, А. СУЧЕВЯНУ, К. ПРЕДА Исторический словарь. Фракийские племена...50

INHALT (Rumänische Geschichte) G. MACOVESCU 1877: Diplomatischer Kurier...2 • B. MARINESCU, S. RĂDULESCU-ZONER Bukarest vor 100 Jahren...6 • G. CANTILLI Kriegserinnerungen...8 • F. TUCĂ In Stein gehauene Chroniken der Unabhängigkeit...15 • O. CÂRCU, N. TRIFOIU Graz, 1878: Die erste, den Helden gewidmete Monographie...16 • I. MAMINA, V. NICULAE 1907, das Bauerntum erhob sich, wie ein einziger Mann...18 • Wettbewerb der Zeitschrift Magazin Istoric...26 • Leser schreiben Geschichte...31 • D. M. PIPPIDI Der Inschriftenkundige — ein Historiker des Altertums...33 • S. GOROVEI, S. ORĂSCU, T. HOLBAN Petru Rareș (1527-1538, 1541-1546) ein Landesstifter...34 • B. MITREA, A. SUCEVEANU, C. PREDA Historisches Wörterbuch. Thrakische Stämme und Geschlechter...50

SUMARIO (Historia romana) G. MACOVESCU 1877: mensajero diplomatico...2 • B. MARINESCU, S. RĂDULESCU-ZONER Bucarest hace cien años...6 • G. CANTILLI Memorias de guerra...8 • F. TUCĂ Cronacas en piedra de la Independencia...15 • O. CÂRCU, N. TRIFOIU. Graz, 1878: primera monografía dedicada a los héroes...16 • I. MAMINA, V. NICULAE 1907, el campesinado se levantó como un solo hombre...18 • El concurso Magazin Istoric...26 • Los lectores escriben historia...31 • D. M. PIPPIDI Épigrave — un histórico de la antigüedad...33 • S. GOROVEI, S. ORĂSCU, T. HOLBAN Petru Rareș (1527-1538; 1541-1546) un fundador del país...34 • B. MITREA, A. SUCEVEANU, C. PREDA Diccionario histórico. Estirpes y tribus tracios...50

ABONEMENTS: ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, strada 13
Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136-137, telex: 11226

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1,
Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 702, telefon 16 68 72.

REDACTORI: Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ștefan Sorin Gorovei, Ioan Lăcustă, Vasile Șimandan, Marian Ștefan, Ioana Ursu, Domnica Zavoicinschi
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR: Anton Tănase
CORECTURA: Constanța Avram, Ana-Maria Șerbănescu

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — București

